

განათლება

(წელიწადი მეცამე)

V

მ ა ი ს ი

1910 წ.

ჟურნალი წლიურად ღირს 3 მან.
 ნახევარი წლით . . . 2 მან.
 სახალხო სკოლების მასწავლებლებს
 ჟურნალი დაეთმობათ წლიურად
ორ მანეთად.

ცალკე ნომ-
 რის ფასი

30 კაპ.

ხელის მოწერა მიიღება **თბილისში** „წერა-
 კითხვის საზოგადოების წიგნის მაღაზიაში“ და
 „ნაკადულის“ რედაქციაში. წერილები და
 ჟურნალის ფული უნდა გამოიგზავნოს ამ ად-
 რესით: **Тифлисъ. Дворянская Грузинская**
Гимназія. Л. Г. Боцвадзе.

სამშობლოს გაცნობა

ევროპაში ახლა, ამ მეოცე საუკუნეში, რომ ვინმე გამოვიდეს სამშობლოს გაცნობის საჭიროების მქადაგებლად, მას ანბანურ, თითქმის შაბლონურ აზრის მქადაგებლად მონათლავენ; დასცინებენ კიდევ და ირონიულის ღიმილით შენიშნავენ: „შეხეთ, რა კისრის ტეხით ეხეთქება შესასვლელად გაღებულ კარებში; სჩანს საწერი მასალა და ტემა შემოღვევიაო!“. დიახ, ყველგან, ყოველივე კულტურულად მომწიფებულ ერში სამშობლოს ყოველმხრივ გაცნობის საჭიროება აქსიომით, უთუო ჭეშმარიტებად არის აღიარებული. საკუთარ სამშობლოს ღრმა შესწავლით იწყება კულტურული მუშაობა მოწინავე ერებისა, რადგანაც უამისოდ შეუძლებელია შესაფერ და შეწონილ ნომრების და მიზნების დამყარება ერის ცხოვრების

პოლიტიკურ, ეკონომიურ და ესტეტიურ სფერაში. ევროპაში ის მოწინავე ელემენტი, რომელიც მუშაობს ერის ზრდა-განვითარების და წინსვლის ასპარეზზე, აუცილებლად და თავდაპირველად განძრახულ და სასურველ რეფორმებს და საზოგადოდ ყოველივე კულტურულ მუშაობას ხალხის გეოგრაფიულ, ეტნოგრაფიულ, ისტორიულ, ეკონომიურ და ფსიხოლოგიურ თვისებებს და მდგომარეობას უფარდებს, შეაზომავს, რადგანაც დარწმუნებულია, რომ უამისოდ ყოველივე დაწყებული საქმე უნიადაგო და ხანმოკლე გამოდის...

ერთის სიტყვით, კულტურულ ერების ღრმა რწმენით, ყოველმა ერმა, რომელსაც სურს ჩაებას საკაცობრივო კულტურულ ცხოვრების ფერხულში, თვის სამ-

შობლოს გაცნობიდან უნდა დაიწყოს მუშაობა: ეს პირველი ნაბიჯია, ქვაკუთხედია ნორმალურ პროგრესის გზაზე მსვლელობისა.

როგორ ვფიქრობთ ჩვენ, ქართველები? გვაქვს თუ არა ეს ქეშმარიტება შეგნებული? და თუ გვაქვს, ვახორციელებთ კი მას ცხოვრებაში? ე. ი. ვიცნობთ კი ჩვენ ჩვენს ხალხს, ჩვენს სამშობლოს?

გადაჭრით შეგვიძლია ვსთქვათ, რომ ჩვენ არ ვიცნობთ ჩვენს სამშობლოს არც გეოგრაფიულად, არც ეტნოგრაფიულად, არც ეკონომიურად, არც ისტორიულად და არც ფსიხოლოგიურად... ეს—ფაქტია; მისი უარყოფა შეუძლებელია. ნურავინ მიგვითითებს თითო-ორი მაგალითზე: ეს მხოლოდ წვეთია ზღვაში. ერთ-ორს მაგალითს, როგორც გამონაკლისს, საზოგადო სურათის და მოვლენის შეცვლა არ შეუძლია.

საზოგადოდ კი, ჩვენი ერის მოწინავე ნაწილი—გონებრივი არისტოკრატია—ინტელიგენცია, რომელიც კანონით უნდა იდგეს ერის კულტურულ მსვლელობის სათავეში, რომელსაც უნდა ეჭიროს ერის სადავე,—სრულიად არ იცნობს ხალხს, სამშობლოს! და აკი ამისთვისაა, რომ ის ვერ ახერხებს პირნათლად დასრულოს თვისი დანიშნულება-მოვალეობა?! აკი ამისთვისაა, რომ ჩვენ, ქართველები, თუმცა დიდი და გრძელი კულტურული გზა გავგივლია, „მოწინავეს ჩამოვრჩით, უკანაზე წინა ვართ“?!

მივიხედ-მოვიხედოთ; თავს დავეკითხოთ; ნუ შეგვრცხვება პირდაპირ ვალდებულებით ჩვენი ცოდვები სამშობლოს წინაშე.—აბა რომელი ქართველი ინტელიგენტი იტყვის, რომ არამც თუ სამშობლო მეცნიერულად შემისწავლიაო, ანდა ისე ვიცნობო, ისედაც, როგორც უბრალო მგზავრს, ტუ-

რისტს, ის შემომივლიაო! თითქმის არც ერთი. მერე ან გაუვალი მაინც იყოს სივრცით ეს ჩვენი სამშობლო, რომ ფიზიკურად არ შეეძლოს ყოველივე გაგებულ მის შვილს მისი შემოვლა, ან სიკეკლუცე, სიმშენიერე და სიუხვე მაინც აკლდეს მას, რომ ვინმე თვისი მნახველსტუმარი მოაწყინოს, არ ასიაშინოს?!

სამწუხაროა, მაგრამ სინამდვილე კი. მიზეზი? მიზეზია ჩვენი შეუგნებლობა, ჩვენი დაუდევრობა უმთავრესად. როდესაც ქართველი ახალგაზდა სწავლობს საშვალო სასწავლებელში, ის უკეთეს შემთხვევაში მხოლოდ იცნობს იმ ქალაქს, სადაც სწავლობს, და იმ პატარა კუთხეს, სადაც მისი დედ-მამა ცხოვრობენ... აბა ვინ ეტყვის და ვინ ჩააგონებს ჩვენ ახალგაზდას, ანდა ვინ მისცემს საშვალებას, რომ ის კანიკულებში მაინც გაეცნოს თვის სამშობლო მხარეს? აღმზრდელ-მასწავლებელი? ეს ხომ აბა რა სათქმელია! ჩვენი გადაგვარების გზაზე დამდგარი და ეკონომიურად გაღატაკებული ოჯახი? იმედი ნუ გვაქვს. ჩრდილოეთის სუსხმა ჩააქრო ჩვენი ეროვნული თვითშეგნება; სილაჩრეთ, მონობათ შეგვიცვალა „სული მამა-პაპური“. ბედოვლათობამ, ქართველურმა „ნაცარქექიობამ“, „შევსვათ ხელადით ღვიწხოს“-ს ღრიალმა და „ბითურ ცხრის“ გატაცებულმა თამაშმა მთლად დააცალიერა ისედაც ჩვენი თხელი ჯიბე! ამ ავლადიდების პატრონს ქართველ ოჯახს აბა როგორ მოსთხოვთ შვილის კარგ ნიადაგზე დაყენებას?! უვიკი სამშობლოს ცოდნაში ათავებს ქართველი ახალგაზდა საშვალო სასწავლებელს და შედის რუსეთში უმაღლეს სასწავლებელში. რამოდენიმე წლის შემდეგ ამთავრებს სწავლას და ჩამოდის სამშობლოში, ხშირად შრომის და მოღვაწეობის სურვილით გატაცებული.

მაგრამ, საუბედუროდ, სინამდვილე ფრთას აკვეცს მისს ოცნებას. „უხორთუმო“ სპილო, უიარაღო დარაჯი, მშობლებ-ნათესავების ეგოისტურ კილოსი „ნანინა“თი მითვლემილ-თავებრუდასხმული ქართველი „დიპლომაინი“ ჩქარა იდგამს მოხელეობის მოლოქრულ უღელს, ძვრება „ფუტლიარში“ და შეუძნეველად, მაგრამ თანდათანობით, ინთქება ცხოვრების უფსკრულში.

სადა აქვს მას ახლა მოცლა-ხალისი სამშობლოს შესწავლისა! სამსახური... ოჯახი... ცოლ-შვილი... კარიერა!.. სამშობლო? შეიძლება იკითხოთ. ვერ იცლის მისთვის, ადამიანებო, დრო არა აქვს! შეუძლებელია „ღმერთს და მამონას ერთად ემსახურო“!

სამწუხაროდ, ჩვენი თანამედროვე დუბკირი ცხოვრება ასე მრუდედ აყალიბებს ჩვენ „ნასწავლო“. საეალალოდ ასეთია ჩვენი ცხოვრების მიმდინარეობის ელ-ფერი! მაგრამ ჩვენ ამ მიმდინარეობას რომ გავყვეთ პასიურად, მაშინ ხომ ყველას ერთად ჩავვითრევეს უფსკრულში და ამოგვანჩობს? თუმცა ეს ასეა, მაგრამ ჩვენ მაინც არ ვიჩნით თავის დაცვის ალღოს.

თუ ჩვენი თანამედროვე ინტელიგენტი, ნებით, თუ უნებლიეთ, ოჯახის ზედ გავლენით, თუ საკუთარის ინიციატივით, თითონ მართალ გზას აცდა და უნაყოფოთ ლევეს „დღეთა თვისთა“, იმის შეგნება მაინც გამოიჩინოს, რომ შვილებს—ამ ერის მომავალ იმედს—შთააგონოს სამშობლოსადმი მოვალეობა, აღუძრას სურვილი მისი ყოველ-მხრივ შესწავლისა, შეაყვაროს სამშობლო ენა, ლიტერატურა, ისტორია. განა ქართველს ექიმს, ვექილს, მასწავლებელს, მღვდელს, ვაჭარს და სხ. არ შეუძლიანთ შეიძინონ საუკეთესო ქართული წიგნები, გამოიწერონ ქართული

ჟურნალ-გაზეთები? განა მათ არა აქვთ იმდენი სახსარი, რომ შვილებს ზაფხულობით მაინც მისცენ შეძლება სამშობლო შემოიარონ, მას გაეცნონ? ეს ორი საგანი—ქართული წიგნი და მოგზაურობა—ჩვენ ახალგაზდათა უმეტესობაში აღძრავს სამშობლოსადმი ინტერესს, შეასწავლის რამოდენადმე მაინც ერის სულიერს და ეკონომიურს ცხოვრებას, ჩახედებს წარსულში, გაუცხოველებს იმედებს და მისწრაფებებს.

ვინ მოსთვლის—რა და რაში არ ხარჯამს ქართველი ინტელიგენტი ფულს: წვეულებებში, ბანქოში, უბრალო დროს გატარებაში... და ამავე დროს ვერ გაუმეტია რამოდენიმე თუმანი ეროვნულ საქმისათვის! ზოგიერთები (რა საკვირველი გადაგვარებულნი) იმით იმართლებენ თავს, რომ ვითომც ქართულ წიგნების და ჟურნალ-გაზეთებისთვის ფულის და დროს დაკარგვა არ ღირდეს. შემცდარი აზრია; შეუწყნარებელ გონების სიმჩალტეა! აბა ვის გაუგდია ღვიძლი დედა სახლიდგან მხოლოდ იმისთვის, რომ სხვა დედებს ჩამოუარდება სილამაზით, ახოვნებით და განვითარებით? ანდა მაინც და მაინც არც ისე დაცემულ—დაკნინებულთა ჩვენი ლიტერატურა და ჟურნალ-გაზეთობა, რომ ჩვენ, ინტელიგენტებმა, იქ ვერაფერი გონებითი საზრდო ვერ ვპოვოთ...

სირცხვილია, ღმერთმანი, რომ იმ დროს, როდესაც სხვები, ინგლისელები, ფრანგები, ნემცები, რუსები, ჩვენს მხარეს დაწვრილებით და გულმოდგინეთ ათვალიერებენ, იძიებენ სხვა და სხვა მხარეს ჩვენი ცხოვრებისას, ამ დროს ჩვენი „საზოგადო“ მოღვაწეები და მწერლები გულ-ხელ დაკრფილი სხედან და იმ მასალით სარგებლობენ ჩვენი ერის შესახებ,

რაც უცხოელებს შეუგროვებით და აღ-
მოუჩენიათ. ამაზე სამარცხენო კიდევ
რამე იქნება?

მერე ყოველ მხრივ მაინც არ იყოს
ჩვენი „ცა-ფირუზ, ხმელეთ ზურმუხტი“
და მრავალ ტანჯული ამირანი—საქართ-
ველო—ყურადღების, შესწავლის და სიყ-
ვარულის ღირსი?

რანაირად უნდა დაგვებადოს ჩვენ, თუ
გენიოსი არა, ნიჭიერი მაინც, პოეტ-რო-
მანისტი მაინც, დრამატურგი, კრიტიკო-
სი, პუბლიცისტი, ისტორიკოსი, როდე-
საც ჩვენ ჩვენს თავს და ჩვენს ხალხს ვერ
ვცნობთ? რამ უნდა ასაზრდოვოს ფანტა-
ზია—შემოქმედება ჩვენის პოეტ-მწერლე-
ბისა? ნასესხ იდეებით, უცხო ფორმებით,
საზღვარ გარედგან შემოტანილ სანოვა-
გით და კოსმოპოლიტურ სფერაში ცურ-
ვა-ნავარდით ჩვენ ვერ შევქმნით ეროვნულ
კულტურას, ეროვნულ თავისებურ
ლიტერატურას. თუ ჩვენ ასე უკულმარ-
თად ვიარეთ, მოვა დრო, როდესაც ჩვენ-
ში შეუძლებელი გახდება მოვლენა—და-
ბადება რუსთაველებისა, ბარათაშვილებისა,
ჭავჭავაძეებისა, აკაკიებისა, ვაჟაფშავე-
ლებისა... მხოლოდ **ეროვნული** ელ-ვერი
და ხასიათი ჩვენი კულტურისა და ლიტე-
რატურისა გახდის მათ საკაცობრივო გან-
ძათ; მხოლოდ მაშინ ჩავირიცხებით ჩვენ
ნამდვილ ერთა სიაში...

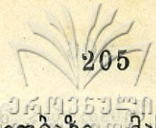
რანაირად უნდა აღორძინდეს ჩვენი
ეროვნული მუსიკა; რანაირად უნდა შე-
მუშავდეს ჩვენი ეროვნული ოპერა, რო-
დესაც სახალხო სიმღერა, რომელშიაც
ჩაქსოვილია მთელი ერის არსება და სუ-
ლის კვეთება, რომელშიაც გამოსჭვრის
მისი მრავალ-ტანჯული ისტორიული არ-
სებობა, არ შეგვისწავლია, არ ჩავვიწე-
რია?

ჩვენ ჯერაც არა გვაქვს ისტორია,

ჩვენ—იმ ხალხს, რომელსაც ათას წლო-
ბით სახელოვნად უცხოვრია და მრავალი
საბუთები თვისის არსებობისა—უტყვი და
მეტყველი—უნდერძებია შთამომავლო-
ბისათვის! დიახ, არც გვაქვს და არც
დიდხანს გვექნება, რადგანაც, გარდა
ორიოდ კაცისა, ჩვენ ვერც კი წავიკით-
ხავთ ჩვენს ისტორიულს საბუთებს.

რითი აიხსნება, ბატონებო, ის არა ჩვეუ-
ლებრივი, ანორმალური მოვლენა, რომ
ჩვენს ჟურნალ-გაზეთებში შინაური, პრო-
ვინციალური ვითარების განხილვა—აწ-
ონ-დაწონას ნაკლები ადგილი უჭირავს,
და ამავე დროს უცხოეთის მიმოხილვას
კი დიდი? მიზეზი მხოლოდ ერთია. არ
ვიცნობთ ჩვენს ხალხს, სამშობლოს, არ
გვყავს სამშობლოს მცოდნე პუბლიცის-
ტი მწერლები, არა გვყავს სამშობლოს
ჭირ-ვარამის და ვითარების მცოდნე სა-
ზოგადო მოღვაწეები. ძნელი წარმოსად-
გენია, რომ ვინმემ ქვეყანას სარგებლობა
მოუტანოს, საზოგადო საქმისათვის ნაყო-
ფიერად იზრუნოს, თუ კი მან ქვეყნის
და საზოგადოების ჭირ-ვარამი და მოთ-
ხოვნილება არ იცის.

ეს ჭეშმარიტება დიდი ხანია შეგნებუ-
ლი აქვთ მოწინავე ერებს. ისინი ჯგუფ-
ჯგუფათ, პატარა ფუთა აკიდებული, ჯოხით
ხელში დაიარებიან ქვეითად თავიანთ
ქვეყანაში, ათვალეიერებენ ყველაფერს,
რაც ყურადღების ღირსია, უკვირდებიან
ხალხის ცხოვრებას, ზნე-ჩვეულებას, სა-
ჭიროებას და სხვა. ჩვენ კი? თვითეული
ჩვენთაგანი, ვიტყვით ს. მესხის სიტყვით,
„იმ სოფლის, იმ ქალაქის ცხოვრებასაც
კარგად ვერ ვიცნობთ, სადაც დავბადე-
ბულვართ და გავზრდილვართ, თითქო
ჩვენი ღირსების დამამცირებელ და უსარ-
გებლო საქმედ მიგვაჩნია ჩვენი მდაბიო
ხალხში ცხოვრება, მისი საჭიროების გა-

გება, იმის მოთხოვნილების შეტყობა“ (ს. მესხი წერილები, გვ. 281).

რაც ს. მესხმა ამ ოცდა თუთხმეტ წლის წინედ სთქვა, ესევე თითქმის უცვლელად შეიძლება გამეორდეს დღეს, მხოლოდ იმ განსხვავებით კი, რომ როდესაც ვილაცა უცხოელს უამბნია მესხისთვის დალაგებით ქართველ ხალხის ცხოვრებაზე, ბუ-

ნებაზე, ადგილების მდებარეობაზე, მას თურმე შერცხვა, რომ ვილაც უცხო კაც-მა უფრო კარგად იცოდა მისი სამშობლოს ვითარება,—ჩვენ კი ეს „სირცხვილიც“ დავკარგეთ.

დროა ამ დიდ მნიშვნელოვან საკითხს ჩაუკვირდეთ!

იპ. ვართავავა

სწავლა-აღზრდის საქმე საქართველოში

ძველ დროიდან (IV ს.) მ-XVIII საუკუნის დასასრულამდე. *)

II

სკოლები საქართველოში X—XIII საუკუნეებში და ანაბთა გავლენა.

(დასასრული)

როგორც ზევით შევნიშნეთ, საქართველოში „დიდ სკოლებში“ ასწავლიდნენ კიდევ ხელბასს (τέχνη), ღვდიკას¹⁾, იურისპრუდენციას²⁾.

1) აქვე საყურადღებოა შევნიშნოთ, რომ ჩვენიანებს პსინხოლოგიიდანაც ჰქონიათ ამ ხანაში შემეცნება (თუმცა, უნდა შევნიშნოთ, პსინხოლოგიას მაშინ არ ჰქონდა ცალკე სპეციალობის ხასიათი, როგორც ახლა; პსინხოლოგია, როგორც ცალკე სამეცნიერო დისციპლინა, გამოეყო ფილოსოფიას შემდეგში). როგორც პსინხოლოგზე ჩვენ შეგვიძლია ვუჩვენოთ შოთა რუსთაველზე თავის უკვდავ „ვეფხ.-ტყ.“-ში ის უჩვენებს ორს მხარეს ადამიანის სულისას: ჰკუას (გონებას) და ნებას. რაც შეეხება მესამეს—გრძნობა-გრძნობიერობას—შოთა მას არ იხსენიებს. არისტოტელიც, და საზოგადოდ ყველა მეცნიერები მე-XVIII საუკუნემდე, ამ ნაირი შეხედულობის იყვნენ ადამიანის ბუნების პსინხოურ მხარეზე. გრძნობას ისინი მიაკუთვნებენ ან გონებას და ნებას და ადამიანის სულის ცალკე მხარედ არ თვლიან. მხოლოდ მე-XVIII საუკუნიდან რუსსო-ზულცერ-კესტენერ-კანტის ზედგავლენით გრძნობა აღიარებულ იქმნა მესამე მხარედ ადამიანის სულისა—„მან მისთა

ხელფენებიდან მეტ ადუვაგებაში იყო ხურთ-მოდღურება და მისი ცალკე სტილიც კი შემუშავდა ჩვენში. ეგრედ წოდებულ „ქართულ არსიტექტურულ სტილის“ კუთვნილებას შეადგენს ზონარების, მისაფლების და ზოფების ხლართულობა. „ქართული არსიტექტურული სტილიც,—სწერს აკადემიკოსი ნ. პ. კანდაკოვი,—დიდად თავისებურია და მდიდარია. მარტო ირლანდიის არსიტექტურული სამკაული ემსგავსება ქართულს, მაგრამ ქართული მასაც სწარბობს: აქ მისი იერი უფრო სწორკა, ნახატი სამკაულის უფრო ცხადია, დანიშნულება და აზრი ნახატისა უფელთავის

მჭვრეტთა წაულის გული, გონება და სული“—სწერს თინათინის შესახებ შოთა. „გული, ცნობა და გონება ერთმანერთხედან ჰკიდიან“—ეუბნება ეშხით მთვრალი ავთანდილი ასმათს. (იხ. „ვეფხ. ტყ.“ გვ. 6, ტ. 2; გვ. 126, ტ. I; გვ. 47, ტ. 2).

2) ამას მოწმობს ამ საუკუნიდან დარჩენილი იურიდიული ნაშთები. იხ. აგრეთვე ი. ჯავახიშვილის „საქ. მეფე და მისი უფლ. ისტ.“ გვ. 35.

შესაფერხა მიზნისა და არსს ღრეს არ ემორ-
ჩილება ოცნების თვითნებობას და ფერადთა
ცვალებადობას. ქართული სტილი ბრძნული
გონიერების ნაშთიაო“. 1) უუძველესი ქარ-
თული ტაძრები: ჯვარ-პატეოსნისა, ატენის,
მარტვილის, ქუთაისის (ბაგრატიანთა), საფარის,
გელათის... ქართველ ხელომ-მომღვრებისგან
აშენებულნი, ნათლად მოწმობენ, რომ ხელომ-
მომღვრება დიდ განვითარებაში იყო საქარ-
თულში და მასზე შესაფერი უურადლება იყო
მიქცეული ჩვენებურ „სკოლებში“.

კერძოდ ბაგრატიანთა და საფარის ტაძრების
არხიტექტურულ სტილს და ქანდაკებას (ეს
ტაძრები შეათე საუკ. არიან აშენებულნი)
ცნობილი ფრანგი მოგზაური დიუბუა—და
სხვებიც—ხელაფრების სამკვლავით ნაშთად
სთვლიან 2).

ხელომ-მომღვრების გარდა ხელაფრების სხვა
დარგსაც აქცევდნენ ჩვენებურ სკოლებში—უფ-
რო კი დაბაღში—უურადლებას, ამ მხრით
ფრანდ ძვირფასს ცნობებებს იძლევა საეკლე-
სიო მუზეუმში, თბილისში, დაცული ტუავის
ხელთნაწერი (ზარაკლიტონი) მე-XIV საუკუ-
ნიდან. ამ ხელთნაწერის მიხედვით ჩვენში კი-
დეგ შემდეგ ხელაფრს სწავლობდნენ: შვიგნობ-
რობას, ხეცურის წერას, ეტრატის შექმნას,
წიგნის შეკვრას, მხატვრობას (სწორედ ხატის
წერასაც), მკერფობას, ტუავის კერვას, ხე-
როვნობას, ჭიხობას, მახმანობას 3), კაფა-
ტობობას დ... „უფუკლსავე სოფლიოაჲსა მუ-
შაობას“ 4).

1) Кондаковъ—„Древняя архитек. Гру-
зии“—стр. 47—59; აგრეთვე მ. ჯანაშვილის—
„ისტ.“ წ. I, გვ. 366—67; „Свѣд.“ в. III,
ст р. VII—VIII съ примѣч.

2) Dubois—„Voyage aütur du caucase“...
t. I, p. 411—24; t. II, pp. 292—99).

3) მახმანობა—ბაღის მქსოველობა (იხ. „ქარ-
თული ლექსიკონი საბა სულ. ორბელიანისა.—
თბილ. 1884 წ. გამ. რ. ერისთავის რედაქტო-
რობით).

ამ ნაირად X—XIII საუკ. სწავლა-განათ-
ლების საქმე საქართველოში განვითარების
უმაღლეს წერტილზე იდგა და დიდად გავრცე-
ლებული იყო ივერიის მკვიდრთა შორის. იშვი-
ათი იყო იმისთანა ზირი (უფრო უმაღლეს
წრიდან), რომელმაც წერა-კითხვა არ იცოდა,
სწორედ ამ უკანასკნელ შემთხვევით აისხე-
ბა ის მოვლენა, რომ 1103 წ. რუის-ურბნი-
სის კრებამ დაადგინა—„ეგზამენი“ მოეთხ-
ვოს უუკლას სამღვდლო ხარისხის მადიებელ-
სო. „კათალიკოსისა და ეპისკოპოსთაგან ხორ-
ეპისკოპოსი სჯულისა და სდგომთა წიგნთა
მეცნიერნი გამოიჩინებდნენ“—გკითხულობთ
„ძეგლის-წერის“ მერვე მუხლში (§ 8) 5).

ქართულ სკოლებში, უფრო კი საზღვარ-
გარეთ, სწავლა-აღზრდის საქმე ისე კარგად
უფილია მოწესრიგებული, რომ იქ მეფის
შვილებსაც უსწავლიათ. საბერძნეთის იმპერა-
ტორს ბასილის (IX ს.) თავისი შვილები ლე-
ონ და ალექსანდრე ქართველთ ჭრომანის მო-
ხასტერში (კონსტანტინოპოლის მახლობლად)

4) იხ. „Опис. рукоп. церк. музея“—Жор-
данія. кн. II, стр. 92 (№ рукоп 575). ნამ-
ღვილია, ეს მოწმობა ეკუთვნის მე-XIV საუკ.,
მარა აღრედაც გადიოდნენ ამ ხელობებს ჩვენებურ
სკოლებში (იხ. თავი I.) იხ. აგრეთვე ტიმოთეს
„მოხილუა წმიდათა და სხუათა აღმოსავლეთისა-
თა ადგილთა“... გვ. 43—44. (აქ ქონობა-მაზ-
მანობის სწავლებაზე XVI—XVIII ს. „აღმო-
სავლეთის“ სკოლებში, მარა ამ ხელობებს—უეჭ-
ველია—წინედაც ასწავლიდნენ ჩვენში).

5) იხ. „ქრონ.“ წ. II, გვ. 64. „მეცნიერის“
ქვეშ აქ იგულისხმება ის, ვინც განსწავლულია
საღმრთო წერილში და შეუძლია პოლემიკა სომ-
ხებ-ნესტორიანებთან და საზოგადოდ მწვალებ-
ლებთან (იხილე § 8 სხვა წგ-თან კონტექსტში).
ამ ნაირივე იყვნენ დადგენილებანი არტანუჯის
(ბაგრატ III დროს) და ბაგრატ IV დროის (XI
ს.) კრებებისა (იხ. А. Хахановъ—„Оч.“ в.
II, стр. 80, 338—9; დ. ბაქრაძე „ისტ.“;
„ქრონ.“ წ. I, გვ. 125—8; „ქარ. ცხ.“ წ.
II, გვ. 375—82).

საქართველოში

მიუყვანია, მიუბარებია იქაურ სამონასტრო სკოლის მასწავლებელ-მამათავის და შემდეგი დაუგალებია: „ლოცვა უავთ ამათვის, წმიდანო მამანო, და ასწავეთ წიგნი და ენაჲ თქტენი, რათა იყვნენ ეგე შეიღნი ღოცვის თქვენისანი“-ა 1).

სწავლა-განათლების ხშირი გავრცელებით და აგრეთვე ქართველთა მიერ მისი სარგებლობის შეგნებით აიხსნება ის მოვლენაც, რომ საქართველოში მე-XII საუკ. დასაწყისის მთელი სამეფოს სასჯლხო განათლების და სწავლა-აღზრდის საქმე ჩაბარდება ცალკე პირს, რომელიც იწოდება მწიგნობართ-უხუცესად და რომლის თანამდებობას ასრულებს ჭყონდიდის მთავარ-ეპისკოპოსი. ვრცელი ცნობები მისი უფლების ფუნქციებზე ჩვენამდე არ დაჩვენია, მაგრამ—უნდა ვითქვათ (ზოგიერთ საბუთების მიხედვით)—რომ ის მეფესთან ერთად იყო უმთავრესი პატრონი (Patronus) და მეტაფორულ სწავლა-განათლების საქმეში ჩვენში 2). პრაგმატიკულ სკოლებს მწიგნობართ-უხუცესი-ჭყონდიდელი განაკება ეპისკოპოსთან შემწეობით, რომლებიც ვადებულნი იყვნენ „ანგარიში წარედგინათ“ მისთვის, როგორც

1) იხ „ათონ. ივერ. მონასტ. 1074 წ. ხელთნ.“ გვ. 102,

2) პირველად ჭყონდიდელს მწიგნობართ-უხუცესობა ჩაბარდა დავით აღმაშენებლის დროს. არც ვახუშტი, არც ვახტანგის სჯულის წიგნი და დასტურლამალი საქართველოს სამეფოს ხელის-უფალთა რიცხვში არ იხსენიებენ მწიგნობართ-უხუცესს, როგორც ცალკე მოხელეს. მისი თანამდებობა მუდამ თან შეკავშირებულია ჭყონდიდლის თანამდებობასთან და მასთან ერთად (მისი ფუნქციების განმარტების დროს) იხსენიება.

ჩვენ მზადა გვაქვს ცალკე შრომა მწიგნობართ-უხუცესის პირველად მოვლენის და მისი მოვალეობის შესახებ და ვფიქრობთ ახლო მომავალში გამოვაქვეყნოთ.

„სასჯლხო“ განათლების განხორციელებისთვის (სამეფოში 3).

მწიგნობართ-უხუცესად დავით-თამარის დროს იყვნენ ჭყონდიდლები: გიორგი, სვიმონ. ანტონი.

მათ შესახებ „ქარ. ცხ.“-ი ვკითხულობთ: „...და იყო გიორგი ჭყონდიდელი, მწიგნობართ-უხუცესი, სრული ყოფლითა სიკეთითა, სულისა და ხორცთასა, სავსე სიბრძნითა და გონიერებითა, განმზრახნი, სვიანი, ფრთხილი, თანა-აღზრდილი პატრონთა, და თანა-განკაფიული ყოფილთა ცხათა“ 4)

ხოლო სვიმონ იყო „მიმსკავსებელი გიორგი, დედის ძმის თვისისა, კაცი ყოფილთურთ სრული და ბრძენი“- 5).

ანტონზე კი სწერია შემდეგი: „...იყო იგი კაცი ღირსი ქებისა, მართალი, წრფელი, უმანკო, სახიერი, მოწყალე, ყოფილთა ტბილი, მდაბლი, პატრონის ერთგული და შეუცნებელი საურავთა ეკლესიასა და მონასტერთათვის, ... ვითარცა მის მიერ მღვიმესა და კლარჯეთს მონასტრნი ქმნილან“ 6).

დავით-თამარის მეფობის დროს ჭყონდიდლები მეფის შვილების აღმზრდელებიც იყვნენ; რომელთაც საღმრთო წერილს და ზნეობას ასწავლიდნენ.

აქვე უნდა შევნიშნოთ, რომ ამ ხანაში მე-

3) მეექვსე მსოფლიო კრებამ (680—692 წ.) პირდაპირ დააბალა (§§ 19 და 64) ეპისკოპოსებს სწავლა-განათლების გავრცელება თავიანთ სამწყსოში უფასოდ.

4) წ. II, გვ. 358.

5) წ. II, გვ. 366.

6) ibid.. გვ. 426, 409—10. ამ ანტონის სიკვდილის შემდეგ ახალ ჭყონდიდლის დანიშვნამდი მის თანამდებობას ასრულებდა კათალიკოზი მიქელ („ქართ. ცხ.“ წ. II, გვ. 425) და ეს ჩვეულებად იყო ჩვენში—როდესაც ჭყონდიდელი არ იქნებოდა სამეფოში ან და გარდაიცვლებოდა დროებით მის უწყების საქმეებს მართავდა კათალიკოს-პატრიარქი ივერიისა.

ფის შვილების მასწავლებელს საერო-სამხედრო საგნებში ზირველად მიეწერება სახელწოდება ათაბაგი.

ზირველად სიტყვა ათაბაგი ჩვენ მატრიანებში იხმარება თამარ მეფის დროს და, როგორც სენ-მარტენი შენიშნავს, „ქართველთ მეფეთ იგი სელჯუკების სულთანთა მიხედვით შეუთვისებიათ“¹⁾.

ათაბაგი (ათაბეგი) სპარსული სიტყვაა და თარგმანებით ნიშნავს „მ.მ.პატრონი“, ე. ი. მზრდელს სახელმწიფოს პატრონის ემანჯილდობის დროს (ატატა=გამზრდელი და ბეგი=პატრონი, მთავარი²⁾).

ათაბაგად ირჩეოდა ერთი ცნობილი სპას-პეტოვანი (სპასალაროვანი—და თითქმის ყოველთვის ამირ-სპასალარი=სამხედრო „მინისტრი“), რომელიც არჩევის დღიდან მეფის სასახლეში სცხოვრობდა და გარდა მეფის შვილების აღზრდისა, ჭეონდიდელთან ერთად ის მეფის მთავარ ვეზირად და მრჩეველად (ყოფრო სამხედრო საქმეებში) ითვლებოდა. . . . „და იუფ ათაბაგობა, — შენიშნავს „ქართ. ცხ.“ (წ. II, 394), — უმეტეს სხვათა ერისთავთა განდიდებულნი; ესე იუფ ვაზირი კარსა მეფისასა“.

იუფ ხშირად ამისთანა შემთხვევებით, რომ მეფის შემკვიდრენი იზრდებოდნენ ათაბაგის ხელმძღვანელობით ათაბაგისვე სახლში (ibid. გვ. 467—8).

ვანუშტის სიტყვით „ათაბაგობის შესძინების შემდეგ არცაა იწოდებოდა სპასალარი სპასალარად, არამედ ათაბაგად“, და ეს იმიტომ რომ ათაბაგობა სპასალარზე უმაღლეს დირსებად ითვლებოდა და სპასალარი, რომელიც ათაბაგად მოყვებოდა, სხვა სპასპეტ-სპა-

სალარების წინ იდგა და მეტი უზირატეობა და პატივი ჰქონდა. „და იქმნა ათაბაგობა“ (ივანე მხარგრძელის) (ზაქარია მხარგრძელის შემდეგ ამირ-სპასალარი) შემკვიდრე სამსახურში), — ვკითხულობთ „ქარ. ცხ.“ (წ. II, გვ. 511—512) ამირ-სპასალარობისაგან ათაბაგ და პატივი დიდი მიეცა მას“ (ibid. გვ. 483—84³⁾).

ათაბაგი — ეს ისევე ის მე-XII საუკუნეში ცნობილი „ოსტატია“ ამ უკანასკნელის ფუნქციებით და მოვალეობით. განსხვავება მხოლოდ იმაშია, რომ ოსტატად საქართველოში იწოდებოდა როგორც მეფის, ისე სხვების (დაბალ წოდებიდანაც) შვილების აღმზრდელი, სახელწოდება ათაბაგი კი დაენათლება მე-XII საუკუნიდან მარტოოდენ მეფის შვილების აღმზრდელს⁴⁾.

რაც შეეხება სასკოლო ცხოვრების დანარჩენ მხარეებს — სჭირბო ასაკს ბავშვთა სკო-

³⁾ სპასალარი საქართველოში მე-XI საუკუნიდან რამოდენიმე იყო. თვითოეულ სამთავროში ცალკე სპასალარი ინიშნებოდა (როგორც ახლა ცალკე ოლქების ჯარების უფროსი — начальникъ отдѣльныхъ военныхъ округовъ). სპასალარებზე და საზოგადოდ ჯარების უფროსად მთელს სამეფოში ამირ-სპასალარი ითვლებოდა. ამირ სპასალარი ესე იგივე სამხედრო მინისტრია თანამედროვე ტერმინოლოგიით.

რომ სპასალარები რამოდენიმე იყო და ამირ-სპასალარი კი ერთი-ეს სჩანს ჩვენი მატრიანის „ქარ. ცხ.“-დან ამირ-სპასალარი მხოლოდობით რიცხვზე იხმარება მხოლოდ, სპასალარი კი ხშირად მრავლობით რიცხვშია.

⁴⁾ თუ როგორ ათაბაგობა თანდათან სახელი-სუფლო თანამდებობად გადაიქცა და საშვილი-შვილოდ (მემკვიდრეობით) სამცხის მთავრებს მიენიჭათ (გიორგი ბრწყინვალეს დროს) იხილე ამის შესახებ მშვენიერი გამოკვლევა ნ. ურბნელისა: „ათაბაგნი ბექა და აღბულა და მათი სამართალი“ თბილ. 1892 წ. (თუმცა ბ-ნ ურბნელის ყველა დებულებას ჩვენ არ ვეთანხმებით). იხ. აგრეთვე ვახუშტი „ისტ.“ გვ. 9, შენიშ. I დ. ბაქრაძისა.

¹⁾ იხ. Saint—Martin Antoine jean.—Memoires historique A géogr. sur l' Arménie.—t. I, p, 251; აგრეთვე „ქარ. ცხ.“ წ. II, 484).

²⁾ ვახუშტი — „ისტ.“ გვ. 12. შენიშ. სხოლიაში დ. ბაქრაძისა.

დაში შესასვლელად, დედათა აღზრდის საქმეს, ზნეობრივ-ფიზიკურ აღზრდა-განვითარებას და სხვა — საქართველო X—XIII საუკუნეებში წარმადგენს პირველ ხანის (IV—X ს.) მკალითების განმეორებას. როგორც მე-X საუკუნემდე—XI—XII საუკუნეებშიაც მოწაფეთა სკოლა ასაკი სკოლაში შესასვლელად განისაზღვრებოდა (n=8 წლით, ¹) თუმცა ხშირად უფრო ხნოვრიც მოყავდათ ²).

ქალთა განათლებასედაც იყო მიქცეული შესაფერი ურდადლება. გიორგი მთაწმინდელის „ცხოვრებიდან“ ვტყობილობთ, რომ თეკლა; გიორგის (მთაწმინდელის) და შვიდის წლის „მისცეს“ ტაძრისის (სამცხეში) დედათა მონასტერში წინამძღვარს საბიანას აღსაზრდელად. „და მან დედაკაცმან დირსმან და წმიდამან, ვითარცა შვილი თვისი, კეთილად აღსაზრდა იგი“ ³). შემდეგ გიორგიმ, სხანამ ხახულს წავიდოდა და იქაურ სამონასტრო სკოლაში შევიდოდა, პირველ-დაწყებითი აღზრდა მიიღო თეკლესგან ტაძრისის მონასტერშივე.

პროფ. ა. ცაგარდის სიტყვით ქართველებს ამ ხანაში საზღვარ-გარედაც ჰქონიათ დედათა მონასტერი, სადაც თურმე დიდძალი წიგნები ითარგმნებოდა და იწერებოდა ⁴).

სწავლა-განათლების ასპარეზზე ამ ხანაში უმოდგაწინათ კიდევ გიორგი მთაწმინდელის დედას მარიაშს და ბაგრატ მეფის ასულს მართას ⁵).

¹) გიორგი მთაწმ. 7 წლის მიაბარეს სამონასტრო სკოლაში, აგრეთვე მისი და თეკლაც. ესევე ვიცით წმ. ევთიმეს (ცხოვრებიდან (იხ. „ათონ. ივერ. მონასტ. 1074 წ. ხელთნ.“ გვ. 286, 287).

²) ამ შემთხვევაში ასაკის გამომხატველ ტერმინად იხმარებოდა სიტყვა „**უწმინდელი**“. („ათონ. ივერ. 1074 წ. ხელთნ.“ გვ. 48).

³) „ათონ. ივერ. მონასტ. 1074 წ. ხელთნაწ.“ გვ. 286—87.

⁴) „Палест. сборн.“ т. IV. в. I. стр. 48, 125, 170.

⁵) მართას შესახებ გიორგი მთაწმინდელის

არც მოწაფეთა ზნეობრივი აღზრდა-წიგნობის იყო მიგვიქებული ხეებებურ სკოლებში. კრულ-ვაწყველის დირსნა არიან, — გკითხულობთ ვასტანგის სჯულის წიგნში, — ის მშობლები, რომელთა შვილები უზნეო და გარეგნული შეიქმნებიან: ამისთანა შვილების მშობლები არ სცდილან ზატარაობიდანვე ჩაენერგათ თავიანთ ურმათა გულში სიყვარული წესიერებისადმი და კეთილ-შობილურ ქცევისადმი ⁶).

ამ ნაირად — ვიმეორებთ — დიდად მადლა იდგას სწავლა-განათლების საქმე საქართველოში X—XIII საუკუნეებში. მრავლად იყო როგორც თვით საქართველოში, ისე საქართველოს გარედაც საბერძნეთ-წმიდა ქვეყანაში ქართველი სწავლულები. ბერძენ ისტორიკოსის ზოზარეგაზულის სიტყვით X—XIII საუკუნეების განმავლობაში მრავალი სწავლული ქართველი მოდგაწიგნობდა საბერძნეთში. ბევრი მათგანი სახელმწიფო სამსახურში (საბერძნეთის იმპერიის მოხელედ) ითვლებოდა და ხშირად უმაღლეს თანამდებობაზედაც ინიშნებოდა ⁷).

ცხოვრებაში სწორია: „არა უდარეს იყა ღირსი ესე დედაკაცი ღუთის მსახურებით ძმასა თვისსა ნეტარისა ბასილისა“ (ეს ბასილი — ბაგრატ III-ს ძე — ბერად აღკვეცილი მოღვაწეობდა ხახულის ლავრაში) იხ. „ათონ. ივერ. მონასტ. 1074 წ. ხელთნაწ.“ გვ. 290, 306, 330, 285).

⁶) იხ. „სჯულის წიგნი ვახტ. VI“ § 303 (ტგ) (კანონი სომხური); რუსულად სენატის თარგმანში) ეს მუხლი ნაჩვენებია § 304. აღნიშნული მუხლი მოვიყვანეთ ჩვენ არა სიტყვა-სიტყვით, არა უდ თავისუფლად ვარდმოკვეთით.

⁷) იხ. Ποπαρριვიόπουλο — „ιστορία των ἑλληνηνικῶν ἔλθουσ“ — т. IV (სულ ხუთი ტომია); „ათონ. ივერ. მონ. 1074 წ. ხელთნ.“ გვ. 315 (აქ (გიორგი მთაწმინდელის „ცხოვრებაში“) ნაჩვენებია თეოფილე ქართველი, ტარსუს მიტროპოლიტად ნამყოფი); იხ. აგრეთვე მ. ჯანაშვილის: „карт.—цховреба—жизнь грузин“ — стр. 26 (отдѣльн. оттискъ изъ XXXV вып. „сборн. матер. для описанія мѣстн. и плем. кавк“) тифл. 1905 г. იქ საზღვარ-გარედ (სა-

საზღვარ გარედ შეოთნი ისინი თავიანთ სამშობ-
ლას არ იფიწყებდნენ; მშობელი მხარის სი-
ყვარულის ნაპერწკალი მუდამ უამს ღვიოდა მათ
გულში და თავგამოდებით ზრუნავდენ სიმ-
შობლას კეთილდღეობისათვის და მისი კულ-
ტურის აღფრთხილება-აღორძინების საქმეში ¹⁾.

ბერძნეთში) მოსამსახურე ქართველების მთელი
წყებაა მოყვანილი.

¹⁾ აქ უნდა შევნიშნოთ, რომ ქართულ საზ-
ღვარ-გარეთელ სკოლებში სწავლება სწარმოებდა
(„გარდაცემის“ ენა იყო) ქართულ ენაზე და
ქართულ ენის ცოდნა იქ პირველ რიგზე იყო
დაყენებული. ამის შესახებ აი რას ვკითხულობთ
წმ. იოანე—ეფთიმეს „ცხოვრება“-ში: „მამამან

მამინდელი სწავლული ქართველთა მართ-
ოდენ თეოდოსიოზის სწავლულებში და თე-
ოქტიუსს სჯა-ბასში კი არ ერთობოდა, არა-
მედ პრაქტიკულად მოქმედებდა და მოქმე-
დებდა საზრიანად, წინდსეულად და რაცი-
ონალურად. დევიზი Sapere et fari ძველ-
რობში ჰქონია გამჭადარი ძველ ქართველეს.

სამ. ცომიაი.

იოანემ შეილი თვისი ეფთიმეს პირველად ქა-
რთული სწავლაჲ ასწავა და მერმე ბერძნულად
გაასწავა ყოვლითავე სწავლულებითა“ ესევე
ვიციტ სხვა ამ ხანის საზღვარ-გარეთელ მოღვა-
წეთა „ცხოვრებიდანაც“ (იხ. „ათონ. ივერ.
მონ. 1074 წ. ხელთ.—25 გვ.).

ბუნების შესწავლა სახალხო სკოლებში

მგონია არავისთვის არ უნდა იყოს
საქეყო, რომ ბუნების შესწავლას და იმის
დაკვირვებით გაცნობას, რაც ბავშვის
გარშემოა და რაც ხდება მის თვალწინ,
დიდი მნიშვნელობა აქვს მოწაფის გონე-
ბის განვითარებისათვის. ამის წინააღმდე-
გი არ იქნება არა თუ არც ერთი პედა-
გოგი, არამედ არც ერთი გონიერი ადა-
მიანი. ჩვენმა მსოფიანმა პედაგოგმა ტყუი-
ლად არ დაარქვა თავისს ერთს საუკეთე-
სო სახელმძღვანელოს „ბუნების კარი“. თუ
ბავშვმა არ იცის, რაც მის გარშემოა,
რაც ბუნებაში არის და რაც ხდება, არ
ესმის და ვერ აუხსნია ბუნების სხვა და
სხვა მოვლენანი, იგი ყოველ განვითარე-
ბას მოკლებულია. მაგრამ არც ჩვენში და
არც რუსეთში ბუნების მეტყველების
შეწყაილას სახალხო სკოლებში დღემდის
საკმაო ყურადღებას არ აქცევდნენ. თი-
თქმის ის მცირეოდენი ცოდნა, რასაც
იძლეოდა საკითხავი მასალა განმარტები-
თი კითხვის გაკვეთილებზე, ბევრისაგან

უყურადღებოდ რჩებოდა. ბევრგან ჩვენს
სკოლებში სასაუბრო მასალას უყურად-
ღებოდ სტოვებდნენ; დაკვირვებითი სწავ-
ლების გაკვეთილები, როგორც ცალკე
საგნისა, სრულიად განდევნილი იქმნა
სკოლებიდან, რამაც, რასაკვირველია,
ხელი შეუწყო სკოლის ჩამოქვეითებას.
გერმანიაშიაც წარსულ საუკუნის დასაწყის-
ში ბუნების მეტყველებას დასაწყისს
სკოლებში მცირე ადგილი ეჭირა „სასარ-
გებლო ცოდნათა“ შორის, მხოლოდ
პეტალოციის იდეების გავლენით და ლი-
უბეკის მეცადინეობით ბუნების მეტყვე-
ლებამ გერმანიის სკოლებში დამოუკიდე-
ბელი განვითარება მიიღო. ჩვენშიაც
აუცილებლად საჭიროა, რომ მასწავლებ-
ლებმა მიაქციონ სერიოზული ყურად-
ღება სკოლის მოწაფეთა სწორ სოფლ-
მჭვრეტელობის განვითარებას. ამას დი-
დი მნიშვნელობა აქვს სხვა და სხვა
მხრით. ერთი რომ ამ მხრით ბოლო მოე-
ღება იმ აუარებელ ცრუმორწმუნობას,

რომელსაც ჯერ კიდევ ადგილი აქვს ჩვენი ხალხის ცხოვრებაში და რომლის ნიმუშებიც ამავე ნომერში იბეჭდება აფხაზეთ-სამეგრელოდან მოწერილ ამბებში; კერძოთ მაგალითად ცოდნა ადამიანის სხეულის აგებულობისა, სხეულის სხვა და სხვა ორგანოების დანიშნულებისა და სხვათა ხელს შეუწყობს სოფლებში ჰიგიენური წესების დაცვას, ექიმებისადმი რწმენით აღჭურვას, მკითხველებზე გულის აყრას და უმეტარი საშვალეებით ბრძოლას სხვა და სხვა სნეულებასთან. წესიერ სოფლ-მკერმეტყველობას მნიშვნელობა აქვს პროფესიონალურ მოქმედებაშიაც, როცა კაცი კრიტიკულად აფასებს წარმოების ამა თუ იმ წესს და არ რჩება ძველებურ დახვეწილი წესების ანაბარად. მაგრამ ბუნების მეტყველების შესწავლას უფრო დიდი აღმზრდელი თი დანიშნულება აქვს, ადამიანს იგი გონებრივად უფრო თავისუფლად და დამოუკიდებლად ხდის, უნერგავს თავისი თავისადმი პატივისცემას და მეტს რწმენას თავისი ძალებისადმი. მართალია ჩვენ ამ მხრითაც არ გვყავს საკმარისად მომზადებული მასწავლებლები, მაგრამ ეს გარემოება გვეუბნება იმას, რომ მასწავლებლებმა განსაკუთრებითი ყურადღება უნდა მიაქციონ თავიანთ მოქმედებას. სრულიად საჭირო არ არის ჩაუნერგოთ მოწაფეებს ცრუ წარმოდგენილებანი მასწავლებელზე, როგორც ყველაფრის მცოდნე ადამიანზე. ამ გვარი „პრესტიჟი“ ყოველ შემთხვევაში მავნებელია. პირიქით, ჩვენ გვგონია, მასწავლებლებისა და მოწაფეთა მიერ ერთად შესწავლა ამა თუ იმ ფაქტებისა, რომელიც საფუძვლად ედება ბუნებისა და ადამიანის ცხოვრების შესწავლას, ხელს უწყობს ფრიად სასურველს ამხანაგურ დამოკიდებულებას მასწავლებ-

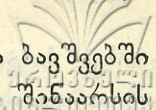
ლისა და მოწაფეთა შორის, რასაც ვირყვით ლია მასწავლებელი საზოგადო საერთო მუშაობაში, აქაც უმთავრესი ხელმძღვანელი იქნება. თვალსაჩინობა, რაც აუცილებლად საჭიროა მრავალი საგნების შესასწავლად, გამოიწვევს ექსკურსიებს ბოტანიკურის, ზოოლოგიურის მიზნით, შეერთებულის ძალით სკოლისათვის საჭირო თვალსაჩინო კოლექციების მოგროვებას, სკოლის მუზეუმის მოწყობას და სხ. ეს ერთის მხრით დაახლოვებს ერთმანეთთან მასწავლებელს და მოწაფეებს და მეორე მხრით ამას, როგორც აღზრდის საშვალეებს, კეთილი გავლენა ექნება მოწაფეებზედაც.

მასწავლებლისათვის მეტად საჭიროა იცოდეს თუ რა ცოდნა აქვთ მოწაფეებს ქვეყნიერების შესახებ სკოლაში შემოსვლის დროს, ე. ი. რა გვარი ცნებები და წარმოდგენილებანი შეუძენიათ ბავშვებს დაბადებიდან სკოლაში მიბარებამდის. ამ მხრით ის ცნობები, რასაც გვაძლევს „ექსპერიმენტალური პედაგოგია“ მეიმანისა, საყურადღებოა, თუ მას ფრთხილად გასინჯავს მკითხველი, კრიტიკულად ასწონ-დასწონის და მიაქცევს ყურადღებას იმას, თუ რა უფრო გამოსაყენებელია პრაქტიკულად და რა არა. ამ შემთხვევაში მასწავლებლის მიზანს მეიმანი ასე განსაზღვრავს: „მასწავლებელი ამ მხრით გაიცნობს საითკენ არის მიმართული ბავშვების მეტი ინტერესები, რამდენად ნიშანდობლივია მათი შთაბეჭდილებანი და წარმოდგენილებანი, რაც მესხიერებაში შეუნახავთ, რამდენად მკვიდრია ბავშვების მიერ მოგონება, აღწერა და დაკვირვება წინად ნანახის ნივთების და პროცესებისადმი, რამდენად აქვთ განვითარებული ლექსიკონი და სიტყვის საქცევი, რამდენად წესიერად ასახელებენ ნივთებს,

როგორია ის საზოგადო დარგი მონათესავე ცნებათა, რომელთაც უერთდება ახალ შთაბეჭდილებათა შინაარსი და სხ.“ (გვ. 119 თარგმ. ვინოგრადოვის რედაქციით). იმ დასკვნათა შორის, რაც შეიმუშავეს დღემდის სხვა და სხვა ექსპერიმენტატორებმა, მოვიყვანთ შემდეგს: „ბავშვის გონებაში ცხადი, ნახევრად ცხადი და სრულიად შეუღწებელ წარმოდგენილებათა ხაოტიური არეულებაა გამეფებული, ეს წარმოდგენილებანი ეხებიან, როგორც ბავშვის გარშემო არსებულს საგნებს და მორთულობას, აგრეთვე მისს საკუთარ პიროვნებას და ყველას, რაც არ შედის ბავშვის დამოუკიდებელი ცდის ფარგალში. ჩვენ ვიცით ბავშვების წარმოდგენილებათა გამოკვლევებიდან, რომ 6—7 წლის ბავში ყველგან თავის ნებაზე მიშვებული, თავისი ფანტაზიის წყალობით იგი ჰქმნის თავისს საკუთარ ქვეყანას. ყველაფერზე, რაც კი მოზრდილებს მისთვის არ აუხსნია, ბავში ადგენს თავისთვის საკუთარ შემწეობითს და სამაგიერო წარმოდგენილებათა“ (გვ. 120)... „როცა ბავში ხმარობს ამა თუ იმ სიტყვას, მას ან არ აქვს სწორი წარმოდგენილებანი, ან შეადგენს თავისთვის ამ წარმოდგენილებას მხოლოდ იმ წუთში, როცა მას ეკითხებიან. ბავშვები ხშირად წარმოსთქვამენ სიტყვებს, რომელთაც არავითარ განსაზღვრულ მნიშვნელობას არ აძლევენ და ეს ჩვენ საზოგადოთ იმას გვიჩვენებს, რომ ბავში არა თუ ამსგავსებს ერთმანეთს აუარებელ შეუმუშავებელ შთაბეჭდილებას, არამედ სჭრის ისეთის სიტყვებით, რომელთა პირდაპირი მნიშვნელობა არ ესმის და როპელთაც თავის საკუთარ მნიშვნელობას აძლევს“. (გვ. 130) „რაც შეეხება დაკვირვებას ბუნების წილში, აქ ბავშვისთვის ნაცნო-

ბი ხდება ყველა ის, რითაც დაინტერესებულია, და თუ რამე ბავშვისთვის საინტერესო არ არის, ის შეუძლია მან ასჯერ და ათასჯერაც ნახოს, მაგრამ მაინც არ გახდება მისი სულიერ სამკვიდროდ“ (გვ. 137) სხვა და სხვა ბავშვების შედარებითი ცდიდან აღმოჩნდა, რომ „დიდი ქალაქის პირობები განსაკუთრებით არა სეკეთილოდ მოქმედებენ უსაქიროეს შეხედულობათა შექმნაზე“... „ბუნების ცოდნაში ქალაქელი ბავშვები სოფლელ ბავშვებზე სუსტები არიან“... „სოფლელი ბავშვების მიერ ცნობილი ნივთების ფარგალიც უფრო ფართეა და თვით დაკვირვებანიც უფრო ნიშანდობლივია“. ზოგ გამოკვლევაში აღნიშნულია განსხვავება გაეებასა და ქალების შორის. საზოგადოთ ზოგიერთ ცნებებში ქალები ნაკლებ ცოდნას იჩენდნენ, მაგრამ ზოგ კერძო კითხვებზე უპირატესობა ეტყობოდათ; მაგ. მათ უკეთ იციან შინაური და ოჯახის ცხოვრება, ზოგი მოვლენა ამიდის შესახებ; მათ მეტი აქვთ რელიგიოზური წარმოდგენილებანი; პირიქით ნაკლები ცოდნა აქვთ გარშემო ადგილებისა. ცნებები სოციალურ და სივრცეთა დამოკიდებულების შესახებ თითქოს ქალებმა უკეთ იცოდნენ, რიცხვითი ცნებები—ვაჭებმა. საყურადღებო დაკვირვებაა, რომ თავშესაფარში მყოფ ბავშვებს მეტი ცხადი წარმოდგენილება ჰქონდათ, ვიდრე იმ ბავშვებს, რომლებიც ოჯახებში იზრდებიან; ორთავეს კი სჯობნიდნენ საბავშვო ბაღში მოსიარულე ბავშვები. თუმცაღა ეს ცნობები სრული არ არის და ზოგჯერ არც სრულიად სარწმუნოა, მაგრამ მაინც შეიძლება დაიდევს საფუძვლად მასწავლებლის მოქმედებისათვის, რომელმაც უნდა გაიცნოს ბავშვის ცნებათა ფარგალი. სჩანს რომ ეს გაცნობა არც ისე

ადგილი საქმეა, როგორც ერთი შეხედვით ეგონება ვისმე. ბავშვების პასუხი ისე უნდა გაიგონ, როგორც საჭიროა, უკეთ რომ ვთქვათ ეს პასუხი ბავშვის ენიდან მასწავლებლის ენაზე უნდა გადაითარგმნოს, იმავე დროს ბავშვის ცნებათა და წარმოდგენილებათა ხასიათი დანამდვილებით უნდა იქმნას გამორკვეული: იმათში უნდა გამოირკვეს სრულიად ცხადი, ნამდვილი მეცნიერული ცნებები და სხვა საოცნებო აზრები, რომელიც სრულიად არ შეეფერება სინამდვილეს. თავისი წარმოშობით ბავშვების ცნებები, რომელთაც დიდი გავლენა აქვს ხასიათზე, სხვა და სხვანაირია: ზოგი საკუთარი ცდის და დაკვირვების შედეგია; ზოგიც სხვებისაგან სიტყვიერად გადაცემულია, ზოგიც ნაყოფია ბავშვის წმინდა ფანტაზიისა. თუ გვინდა რომ რიგიანად დავაფასოთ ბავშვების პასუხის მნიშვნელობა, ყველა ამებში საჭიროა გარკვევა. რაც შეეხება ბავშვების წარმოდგენილებათა ფარგალს, სახეში უნდა გვქონდეს, რომ ამის შესახებ ცდა იძლევა მხოლოდ სა-

ზოგადო რჩევას სხვა და სხვა ბავშვებში ამ ფარგლის მოკულობისა და მანარის შესახებ. ეს რჩევა მეტად საჭიროა თავდაპირველად საქმის გამოსარკვევად, რადგანაც ამ ცოდნით მასწავლებელს შეუძლია წინდაწინ დაახლოებით მაინც წარმოიდგინოს თუ რა სხვა და სხვა სოფლმჭვრეტელობის ბავშვთან აქვს საქმე, რომელზედაც ფიქრობს იმოქმედოს. მაგრამ გარდა ამ საზოგადო რჩევისა საჭიროა კიდევ სპეციალური ხასიათის კერძო ცნობებიც ბავშვების სოფლმჭვრეტელობის შესახებ, რამდენადაც ის გამოიხატება ადგილობრივი პირობებით და მახლობელი წრის გავლენით და თითოეული ბავშვის ინდივიდუალური სხვაობით. მხოლოდ ამ კერძო ცნობებით, რომლის შექმნასაც უნდა მოახმაროს მასწავლებელმა თავისი ცოდნა და ძალღონე, შეუძლია მას წარმატებით ისარგებლოს, რომ სახალხო სკოლის მოწაფეებში გაავითაროს ნამდვილი სოფლმჭვრეტელობა.

ლ. ბ—ძე.

სოციოლოგია

სოციოლოგია სულ ახალგაზდა და ნაწილი მეცნიერებაა. მისი კვლევა-ძიების აზრი, მიმართულება ჯერ-ჯერობით მკაფიოდ გამოჩნდილი არ არის. დიდი ხანი არ არის მას შემდეგ, რაც ბევრი ეჭვის თვალთ უუფრებდა სოციოლოგიას, როგორც მეცნიერებას. მაგრამ ამ უკანასკნელ 15—20 წლის განმავლობაში სოციოლოგიურ კვლევა-ძიების ასპარეზზე იმდენი სახელგანთქიკი მეცნიერი გამოვიდა, იმდენი შესანიშნავი შრომა დაგვიტოვეს იმათ, რომ დღეს საჭიროა გულდასმით შესწავლა

და ჩაკვირება ამ ნაწილ მეცნიერების მოძღვრებაში.

ამ უამად სოციოლოგებს შორის მრავალგვარი სკოლა და მიმართულება არსებობს; ხშირად ესენი ერთმანეთს ეკამათებიან, სცდილობენ მოწინააღმდეგის შეხედულების დარღვევას და თავიანთის აღმატებას. ბრძოლა, შეტაკება მეცნიერების ასპარეზზე მეტად უწყობს ხელს მეცნიერების წინსვლელობას. სოციოლოგიური ლიტერატურა დღითიდღე იზრდება, ფართოვდება. დასავლეთ ევროპის უნივერსიტეტებში უკვლავს განსაკუთრებული ლექციები

იკითხება სოციოლოგიის მოძღვრების შესახებ. საკმაო დავასახელოთ გ. ზიმმელი, ბერლინის უნივერსიტეტი. სოციოლოგიურ ჟურნალებს, ზერიოდოლ გამცემებს ვერ დათვლით. უკვე მოქმედებს სოციოლოგიური საზოგადოებანი: „ზარიზის სოციოლოგიური საზოგადოება“, „საერთო შერისრ სოციოლოგიური ინსტიტუტი“ და სხვ. ცხადია, გულმოდგინე, მხურვალე მუშაობა გვაუწყებს, რომ სოციოლოგია, როგორც მეცნიერება, საფუძვლიან ნიადაგზედ სდგას და მომავალში ეს ნიადაგი უფრო გაძლიერდება და გამაგრდება. მართლაც სოციოლოგია ნორჩი მეცნიერებაა, მაგრამ მან უკვე შექმნა უმთავრესი სავალდებულო ცნებანი, შეიმუშავა ფრცვლი და შინაარსიანი მოძღვრება. ჩვენი მიზანია გავაცნოთ ქართველი მკითხველი თუ რას წარმოადგენს სოციოლოგია, როგორც მეცნიერება, რა მისწრაფებანი აქვს მას, რა მეცნიერულ ზომებს და საშუალებას ხმარობს თავის კვლევა-ძიებაში; ერთის სიტყვით რა სახე აქვს თანამედროვე სოციოლოგიას. ამასთან ძლიერ საჭიროა გააშუქნოთ მოკლეთ მაინც სოციოლოგიის განვითარების ისტორიას, ვერ აუხვევთ გვერდს, რასაკვირველია, სხვა და სხვა გვარ მიმართულებას სოციოლოგიაში, ვინაიდან ამაში გამოიხატება დრმა ძიება ჭეშმარიტი ნიადაგისა.

სოციოლოგიური ლიტერატურა ძლიერ რთულია, აქ ვერ შეკუდებით მის გადათვლიერებას. ამ საგნის შესახებ მდიდარი ლიტერატურული განძი მიაპოვებს დასავლეთ ევროპაში, მხოლოდ უნდა აღვნიშნოთ შესანიშნავი შრომები უკანასკნელი დროისა. საზოგადო ეურადლება მიიქცია გერმანიაში ახლგაზდა მეცნიერმა A. Eleutheropulos თავისი შრომით: „Soziologie, 2-Auflage, Jena. აქ მკითხველი იპოვინს სოციოლოგიური კითხვების ახლგადათვლიერებას და თანხმად დღევანდელი მეცნიერების მოთხოვნილებასა იმავე კითხვების დამუშავებას. დასახელებული შრომა უ-

რადღების დიკსია განსაკუთრებული კრიტიკული შინაარსით. მეორე შრომა ეკუთვნის ბერლინის უნივერსიტეტის ზროფესორს გ. ზიმმელს (g. Simmel—Soziologie. Untersuchungen uebr die Formen der Yergesellschaftung, Leipzig, 1908, და 1—882). გ. ზიმმელი დრმა ფილოსოფოსია; დასახელებული შრომა წარმოადგენს შეუდარებელ დრმა აზროვან გამკვლევას; სოციოლოგიული ტერატურაში აშკარა შრომა დაუფასებელ განძს წარმოადგენს. ეურადღების დიკსია ქ. კოვალევსკის შრომა: Социология, 2 т. 1909—1910 г. რაც შეიძინა ამ უკანასკნელ ხანებში სოციოლოგიურ მეცნიერებამ ევროპური მოხსენებულა აქვს ავტორს. დასასრულ უნდა აღვნიშნოთ დე-რობერტის წიგნი—Новая программа социологии გამოვიდა ფრანგულ ენაზედ, არის რუსული თარგმანიც. დე-რობერტის შრომა ძლიერ საინტერესოა. ცნობილი სოციოლოგის წიგნი დიკს შესანიშნავია ავტორის თავისებური და ახალი აზრებით სოციოლოგიის შესახებ.

I.

სოციოლოგიის ცნების დედა აზრი.

სოციოლოგიის, როგორც მეცნიერების მოძღვრებას, ვერ განმარტავთ თუ თავდაზარველად არ გავითვალისწინებთ უმთავრეს კითხვას: რა არის სოციოლოგია? ამ ცნების ზირდაზირი გადაწყვეტა ძნელია, ვინაიდან სოციოლოგები ჯერ-ჯერობათ ამ საკითხებში არ შეთანხმებულან. სოციოლოგიის მამამთავრის კონტის აზრით სოციოლოგიის მიზანია გაითვალისწინოს საზოგადოების წეს-წყობილება და განვითარება. მასმადამე სოციოლოგიას რჩნაირი მისწრაფება აქვს, სოციოლოგია განიუფოება რჩ ნაწილათ, ერთს კონტი უწოდებს—სოციალურ-სტატისკას, მეორეს—სოციალურ-დინამიკას. სოციალური სტატისკა იკვლევს საზოგადოების სხეს,

საქართველო

ცდილობს შეიგნოს იგი, ე. ი. რა პირობების შემწევობით არსებობს საზოგადოება, როგორც განუყოფელი მთელი. სოციალური დინამიკა კი იკვლევს საზოგადოების განვითარების წინმსწავლეობის პირობებს (სტატისტიკა — არსებობის პირობებს). საზოგადოების ცხოვრება, საზოგადო მოვლენანი განუყვებულად როდი არსებობენ; მასთანავე ისინი ემორჩილებიან თავის კანონებს; ცხადია — ბოლოს სოციალურად უნდა აღმოჩინოს საზოგადოების არსებობის და განვითარების აუცილებელი კანონები, და როგორც მალე დაგინახავთ კონტრასტად იგეგმება ამ გვარი კანონები. სპენსერის აზრით, სოციალურად სცდილობს ასწერას და აღნიშნოს ის, რაც ხდება საზოგადოების არსებობაში, უნდა დაუკავშიროს წერილი და აღმოჩენილი საზოგადო მოვლენანი; დაკავშირება კი საჭიროა იმისათვის, რომ ჩვენ უნდა აღმოვაჩინოთ ის უმადლესი ძალები, რომელთა შემწევობით სხვა და სხვა ფერა, ხშირად განცალკევებული, თითქმის დამოუკიდებელი მოვლენანი შექმნიან ერთს მთელს, განუყოფელს; შექმნიან ერთობას — consensus. სოციალური გილდინგის კი ფიქრებს, რომ სოციალურად, როგორც მეცნიერებამ სისტემატიურად უნდა ასწეროს და შეიგნოს საზოგადოებრივი მოვლენანი, ვინაიდან ეს მოვლენანი ხდება ერთ მთელ განუყოფელ ორგანიზმში, მასთანავე, სოციალური დედა აზრია შეიგნოს ის საერთო, საყოველთაო მოვლენანი, რომელნიც საზოგადოების ცხოვრებაში ხდება; სოციალური საზოგადო მეცნიერება, რომელიც კერძო მოვლენების შესწავლის შემწევობით აღმოჩენს საერთო კანონებს საზოგადოებრივი ცხოვრებისას. ლორია კი იმ რწმენისაა, რომ სოციალურად უნდა გაიკვლიოს გზა საზოგადო მოვლენათა შორის. საზოგადო ცხოვრება, მართალია, მრავალ გვარია, მრავალ ფერადანი; მართალია, საზოგადო ცხოვრებაში გადახლართულია ათას-

გვარი, ხშირად სხვა და სხვა დარგის დასახლების მოვლენანი, მაგრამ სოციალურად უნდა აღმოჩინოს ამ მრავალ ფერადან საზოგადოებრივ მოვლენებში ერთ-ფერადანი დასაწყისი, მიზეზი; გამოიკვლიოს საზოგადო მოვლენების ერთერთ შორის არსებული კავშიარი, და მისთან მიზეზი ასეთი კავშიარისა, მოვლენების აკებულება და განვითარება; უნდა გაიკვლიოს აგრეთვე სოციალურად რა პირობების ძალით არსებობს საზოგადოება, და დასასრულ უნდა აღმოჩინოს საერთო კანონები საზოგადოებრივი განვითარებისა და წინმსწავლეობისა. **ზიმმელი** ამბობს, რომ სოციალურად უნდა გაიკვლიოს მოვლენათა ბუნება, თვისება, ხასიათი, უკეთ რომ ვსთქვათ, სოციალური უკანასკნელი მიზანია შეიგნოს რა ძალებზედ არის დამყარებული საზოგადოებრივი მოვლენათა კავშიარი ანუ რა პირობებზედ არის აკებული საერთო კავშიარი, დამოკიდებულება საზოგადოებრივ ცხოვრებაში.

მე განვებ შევჩერდი სხვა და სხვა გვარი სოციალური მიმართულების წარმომადგენლების აზრებზედ. ცხადია, ასე ადვილი არ ეოფილა სოციალური დედა-აზრის განმარტება და გამოხატვა, თუ ზემო მოყვანილ აზრებს და განმარტებას ჩვენ დრმათ ჩაუყვარდებით და მივაქცევთ ყურადღებას თვალსაჩინო კითხვას. სოციალური დედა-აზრის სხვა და სხვა გვარი განმარტებაში ერთა რამ არის ეჭვს გარეშე. კონტა, სპენსერი, გილდინგის, ზიმმელი, ლორია ერთხმით აღაჩენენ, რომ საზოგადო ცხოვრების მოვლენანი მართალია მრავალფერადანი და ძლიერ ანეულ-დარეულნი არიან, მაგრამ ამ მრავალფერადან სუკათში არის დამალული ისეთი ძალები, რომლებიც ამოძრავებენ საზოგადო ცხოვრებას, ოღონდ ეს ძალები უნდა აღმოჩინდენ, აღმოჩენა კი უნდა იქისთვის საკვალურად. ასეთი აზრის შედეგია მეორე რწმენა, რომ საზოგადო ცხოვრება არის ნაწილი საერთო მსოფლიო ცხოვ-

რებისა და საზოგადო ცხოვრება არ სდგას ერთ ადგილს, არამედ იცვლება, რთულდება, ე. ი. ვითარდება. მაშასადამე თუ სოციოლოგია მისიძების იმ საზოგადო ძალებს, რომლებიც ამოძრავებენ საზოგადოების ცხოვრების მრავალსახიანობას, მაშინ ჩვენ ხელთ გვექნება საშუალება წარმოვიდგინოთ საზოგადოდ ამ ძალების ცვლილება ე. ი. საზოგადოებრივი ცხოვრების განვითარება, წინმსწავლობა. ზემო მოყვანილი მსჯელობა უფლებას გვაძლევს შემდეგი დასკვნა გამოვიყვანოთ: სოციოლოგიის, როგორც მეცნიერების კვლევა ძიების უმთავრესი საგანია: საზოგადოება, მისი არსებობა, ე. ი. ცხოვრება და იმავე საზოგადოების არსებობის განვითარება. სოციოლოგია მხოლოდ იმ შემთხვევაში შეიგნებს საზოგადოების არსებობის განვითარებას და საერთო ცხოვრებას, თუ დაწვრილებით ასწავს და განმარტავს საზოგადოებრივ ცხოვრების მოვლენებს; აწერილი და განმარტებული საზოგადოებრივი მოვლენანი უნდა დაუკავშიროთ ერთი მეორეს, უნდა აღმოვაჩინოთ თუ რა მიზეზების ძალით ისინი არიან გადაბმული, დაკავშირებული; ამგვარი შრომა კი საჭიროა მისთვის, რომ მხოლოდ ეს გზა მოგვანიჭებინებს იმ საერთო, საიდუმლო ძალებს, კანონებს, რომლებსაც ემორჩილება საზოგადოების ცხოვრება. თუ სოციოლოგიას ამნაირი მიზა-

ნი აქვს, თუ ასეთი შეხედულება აქვს საზოგადოებრივ ცხოვრებაზედ, ურიტო არ იქნება შევეკითხოთ, რანაირათ მიაგნო სოციოლოგიამ ასეთს აზრებს. რა თქმა უნდა, რომ სოციოლოგიის აზროვნობაზედ ძლიერი გავლენა იქონია საერთო მეცნიერების მოძრაობამ მე-XIX ს. მე-XIX ს. განმავლობაში დიდებული მეცნიერების ტაძარი აღშენდა; ამ ტაძრის აშენებაში მიიღო მონაწილეობა მთელმა მსოფლიომ. თვალ-აუწყებელი მასალა შეგროვდა; ბუნდოვანი წარმოდგენანი აღამიანისა შეიცვალა და მან ადგილი დაუთმო ჭეშმარიტ შეურყეველ ცოდნას. ისტორიის, სამართლის, ეთნოგრაფიის მეცნიერულათ შესწავლამ თვალდაუხილა მეცნიერებს და ისეთი სურათები გადაუშალა, რომ წინეთ აღამიანი ვერც კი გაბედავდა ასეთ სასწაულებზედ ოცნებას. ბუნების მეტეოლოგიამ გამოსტყუა ბუნებას მრავალი დიდებული საიდუმლო და დაამედა აღამიანი მრავალი ნაყოფიერი მუშაობის შესახებ. საზოგადო მეცნიერული მუშაობისა და კვლევაძიების შედეგი მე-XIX ს. მომხიბლავ სურათათ გადაქცა. სოციოლოგია, როგორც მეცნიერება, აღორძინდა, ფეხი მოიკიდა; თავის შენობას შეუდგა საზოგადო მეცნიერული აზროვნობის ზედ-გავლენით.

სიმ. ავალიანი.

ოდესსა.

ჰაერის ანუ ატმოსფერის ელექტრონი*)

ჭექა ქუხილის და მენის მიზეზი

შესავალი. მაშინ, როდესაც ელექტრონით ატმოსფერა გაუდენთილია, როდესაც ჭექა-ქუხილი და გრგვინვა გაისმის ვეელგან, როდ-

ესც ცა ხან იღრუბლება და ხან კი ნათდება ელვით და ყოველი სუდღემული მწერიდან დაწყებული აღამიანამდის ცდილობს თავის თა-

*) ელექტრონი სიტყვა ბერძნულია ἤλεκτρον და ნიშნავს ყვითელ ქარვას, რადგანაც ვრთ ერთი თვისება ელექტრონისა სახელდობრ მიმზიდველობა, პირველათ ამ ქარვაზე იყო შემჩნეული

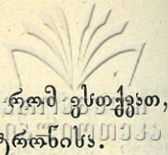
თანამედროვე მეცნიერება კი ელექტრონს ენერგიას უწოდებს, როგორც სიტბოს და სინათლეს. მოკლეთ რომ ვსთქვათ ელექტრონი ვს ერთგვარი ენერგიაა.

ვი წარმოვაჩინოთ, სწორეთ ამ საშიშს დროს იუვენე იმხარო აღმავანები, რომლებიც დიდის სიხარულით ეკებებოდნენ ამ მოვლენას და უფროსად საშიშ მდგომარეობის მიუხედავად, ისინი რკინის ლატანით (tige) და გამომწვევით (excitateur) ხელში დაქობდნენ აღვიდს და მომენტს თავიანთ ელექტრონის მანქანით დემონსტრაციის მოსახდენათ, და ამ მეცნიერებისთვის თავგანწირულთა წყალობით, დღეს უკვლას, ვინც კი მოისურვებს, სსჰვალეუბა ეძლევა ბუნების უფროსად მოვლენას გაეცნოს და შეისწავლოს. ამ მეცნიერთა შორის მამამთავრათ ინგლისელი ფიზიკოსი Wall-ი ითვლება, რომელმაც პირველათ შეამჩნია ელექტრონის ნაპერწკალი და შესასწავლათ გახდა მისი მიზეზი. მსხლბუღი მიმდევრები ამ იდეის იუვენე Freke-ი იმავე ინგლისში, Winceler-ი გერმანიაში და Franklin-ი ამერიკაში.

სწორეთ ამავე დროს, ეს იდეა გადმოდის საფრანგეთში, სადაც სამაგალითო სისწრაფით ვითარდება; პირველი წარმომადგენელი ამ იდეის საფრანგეთში იყო მამა Nallet, რომელმაც დიდი ხნის მუშაობის შემდეგ, ერთ-ერთ თავის წერილში, რომელიც სამეცნიერო აკადემიისადმი იყო მიმართული, აღვიარა, რომ თუ მეხი და ჭექა-ქუხილი ბუნების მოვლენას, მაშინ ეჭვს გარეშეა, რომ ეს ერთ ერთი ელექტრონის ფორმა არ იყოს, იმ ელექტრონის, რომელიც ჩვენ ხელში იმყოფება. მაგრამ უკვლას ამ სიტუაციის დამტკიცება სჭირდებოდა სხვა და სხვა დემონსტრაციით, რაც იმ დროს უკვლას მეცნიერებისთვის ხელმოწვედელი იყო. Nallet-ის მუშაობამ საზოგადო უკრადება მიიქცია და სხვათა შორის მას მალე გამოეჩინა მიმდევრად ერთი მღვდელი სახელათ Dalibard-ი, რომელმაც ეს საკითხი გაავითარა. თავდაპირველათ Dalibard-მა გადათარგმნა Franklin-ის ნაწარმოები ამ საკითხზე, სადაც ამერიკელი მეცნიერი თავის დაკვირებებს და ელექტრონის თეორიას ეხებოდა; მართალია დასაწყის-

ში Daiibard-ი მხოლოდ მთარგმნელის როლს ასრულებს, მაგრამ შემდეგ ამ საკითხმა თან და თან გაიტაცა და 1752 წელს ჩვენ ვხედავთ მას ნამდვილ მეცნიერთ Buffon და Delort-თან ერთად, რომლებიც ერთი მეორის შეთანხმებით სდგამენ საფრანგეთის სხვა და კუთხეში აზარტებს დემონსტრაციის მოსახდენათ. რასაკვირველია თითო მათგანს თავისი აზარტი ჰქონდა და მოულოდნელათ უცდიდნენ ჭექა-ქუხილს. ამ საშიში, პირველი დემონსტრაციის მოხდენა ბედმა Dalibard-ს არგუნა. Dalibard-ის აზარტი წარმოადგენდა ერთ დიდ რკინის ლატანს (tige), მოდუნულს თავის ქვემო ნაწილში და განცალკევებულს მიწისგან ხის მაგიდით, რომელსაც ბოთლის ფეხები ქონდა, აი აზარტი Dalibard-ისა, რაც შეეხება მის დემონსტრაციას, ეს გამოხატებოდა შემდეგში: სწორეთ იმ დროს, როდესაც ჭექა-ქუხილი დაიწყო, ის მიუახლოვდა თავის აზარტს და მეორე რკინის ჯგხით, რომელიც ბოთლში იყო ჩაჭობილი თან და თან დაიწყო მიახლოვება თავის აზარტთან, და სწორეთ იმ დროს, როდესაც ეს რკინის ჯგხი უახლოვდებოდა და ეკარებოდა აზარტს, მაშინ უშველებელი ნაპერწკალი ვარდებოდა აზარტიდან და მიუხედავად ჭექა-ქუხილის დაწინაურებისა, ეს მოვლენა 25 წამს გრძელდებოდა. Dalibard-ის დემონსტრაციის წყალობით ნახვინია წერტილი, საიდანაც ელექტრონის გამორწვევა (decharge) შესაძლო გახდა.

რასაკვირველია ამ პირველ დემონსტრაციის შემდეგ ლოდიურათ მოსალოდნელი იყო სხვებიც და მართლაც იწყება მთელი სერია დემონსტრაციების: 18 მასში Delort-მა მეორე დემონსტრაცია მოახდინა პარიზში, შემდეგ თვით მამა Nallet-მ, Bethier-მ და 7 ივნისს იმავე წლის კი Le Monier-მა შესაძლებლათ სცნო ელექტრონის არსებობა ატმოსფეროში, უფროსად დრუბლების დამოუკიდებლათ მზი-

ან დღეში. როგორც შეითხველი ხედავს ამ ატმოსფერის ელექტრონის კვლევა ძიებაში და მისი მიზების ახსნაში საფრანგეთს დიდი ღვაწლი მიუძღვის, მაგრამ ამავე დროს ისიც არ უნდა დავივიწყოთ, რომ ევროპის ყველა სახელმწიფოებში დიდი მუშაობა ხდება ამ საკითხის შესასწავლათ; წარმოადგინეთ თვით რუსეთიც არ ჩამოვინდები ამ საკითხს კვლევა ძიებას და ერთი თავისი სისიქადულო მამულიშვილი იმსხვერპლას ამ გამოკვლევამ. ეს იყო რისტმანი, სამეცნიერო აკადემიის წევრი; აი ეს ზემოთ ჩამოთვლილი პირები ითვლებიან ატმოსფერის ელექტრონის თეორეტიკოსებათ, მიუხედავად იმისა, რომ მათ შემდეგ, ამ თეორიას ბევრი მეცნიერი გამოუჩინდა მივდევრათ, რომლებმაც ათასწიარად შეასწორეს და განმარტეს ეს საკითხი.

* *

ბევრი სხვა და სხვა აზრი გამოთქმულა იმის შესახებ, თუ რა არის ატმოსფერის ელექტრონი და ბევრი ცდისა და დაკვირვების შემდეგ, მეცნიერება იმ დასკვნაზე შეჩერდა, რომ თავი და თავი მიზები ატმოსფერის ელექტრონის არის ხახუნი (frattement) როგორც მშრალ, ისე ნესტიან ჰაერის მიწის ზედა ზირზე (surface) ანუ ზღვაზე: ეს ხომ ნათელი ჭეშმარიტებაა, რომ ყოველნიერი ხახუნი ქმნის ანუ ელექტრონს, ანუ სითბოს, მაშასადამე ამ ჰაერის ხახუნსაც უნდა შეექმნას რამე და სწორეთ ეს რამე ატმოსფერის ელექტრონი გამოვიდა: ზედმეტი არ იქნება ვიქინიოთ მხედველობაში ის ათას გვარი შეუწყვეტელი აორთქლება, ათასწიარ ცთომილთა და მზის შუქისგან გამოწვეული, რომელიც ხდება დედამიწაზე; შემდეგ მრავალი ქიმიური დეკომპოზიციის და რეაქციის ქმნის ერთგვარ გაზს, რომლის ძალა შეაჯგუფებს ხოლმე ელექტრონს და ამ შეჯგუფებულ ელექტრონს მიწას თან და თან ამოვრებს, რომელსაც შედეგათ მუხი და ჭექა-ქუხილი მოსდევს.

აი ეს არის მიზები ანუ, უკეთ რომ ვსთქვათ, დასაწყისი ატმოსფერის ელექტრონისა.

დავამოთხილდეთ ჯერ-ჯერობით ამ მოკლე განმარტებით *) და ვნახოთ ელექტრონი ისე უკანონო არის გაფანტული ჰაერში, თუ რომელიმე ფიზიკურ კანონს ემორჩილება. ამ კითხვაზე შემდეგ ვასურს იძლევა მეცნიერება: რადგანაც ყოველ ფიზიკურ სხეულზე ელექტრონის ერთხელ და სამუდამოთ გარკვეული ადგილი უჭირავს (ზედა ზირი (surface) სხეულისა)—ატმოსფერისა ელექტრონის ამდებოული ადგილებული უჭირავს; მართალია დედამიწა ელექტრონით არის გარშემოტყეული, მაგრამ, ამავე დროს, მადლსაგნების ელექტრონი გაცილებით უფრო ინტენსიურია, ვიდრე დაბალ ნაწილებისა და ამ მიზების გამო მუდმივი ბუდე ატმოსფერის ელექტრონისა მთები, გორები და მდლებები. ეს მოვლენა ადვილი ასახსნელია, ვინაიდან თუ რომელიმე სხეული მატულობს სიმაღლეში, მისი ზედაზირი კლებულობს ზრთობრძიანალურათ და ამავე დროს, რადგანაც ელექტრონი მხოლოდ ზედა ზირს ეტანება, ამისთვის ის უფრო და უფრო ჯგუფდება ამ საგანზე; ბუნებაში კი ამ ნაირ სხეულს, ამ ნაირ საგანს გორები, მთები და მდლებები წარმოადგენს. ესლას გავარჩიოთ დამოკიდებულება დრუბლებსა და ელექტრონის შორის, მაგრამ სანამდის თვით ამ დამოკიდებულებას აღვნიშნავდეთ, ერთი თრიოდ სიტყვას ვიტყვით დრუბლების შესახებ. თითქმის ყველასათვის ცხადია, რომ დრუბელი შედეგია იმ

*) ვინაიდან უფრო ფართოთ და უფრო მკაფიოთ გადმოცემა ამ საკითხისა, მოითხოვს მეცნიერულ განმარტებას და რადგანაც ამ შემთხვევაში საქმე გვექნებოდა ფორმულებთან, რომლებიც ახსნა მათემატიკურ ცოდნას მოითხოვდა, სწორეთ იმ ცოდნას, რომელიც აკლია ჩვენ სამშალო მკითხველს, ამისთვის გადავწყვიტეთ, რაც შეიძლება მოკლეთ და მდაბიოთ განმარტოთ ეს საკითხი.

აერთიანებისა, რომელიც შეუწყვეტლივ დამიწაზე ხდება; ეს ერთიანი ჯგუფობა და სწორეთ ამ შეჯგუფულ ერთიანს ჩვენ ღრუბელს ვუძახით. ამავე ღრუს ეს ღრუბლები, თავის სიმაღლეთა მიხედვით, განიხივიან ერთი მეორისაგან და ამ აზრით არის რომ თიხაში თუთხმეტამდე სხეულს ხმარობენ სხვა და სხვა ღრუბლის ერთი მეორისგან გასარჩევად. თვით ღრუბელი კი საუკეთესო თანამგზავრია (conducteur) ატმოსფეროს ელექტრონისა, რომელიც იმ წუთშივე ირგვლივ შემოეხვევა ხალხე ამ ღრუბელს. მაგრამ ვეუფაზე უფრო უკრადღების მისაქცევი ის არის, რომ თუ ამ ღრუბლის მოლეკულები ერთი მეორესთან მჭიდროდ არ არიან შეერთებულნი, მაშინ ელექტრონს შეუძლია გამოეწიოს, გაშორდეს ამ ღრუბელს წვიმის ანუ ნისლის ღრუს და ისევე ჰაერში გაიფანტოს; ერთის სიტყვით უფველნიან ნესტიან ატმოსფეროს, უფველნიან სველ სხეულს შეუძლია ელექტრონი თავის თავზე გადმოიტანოს და შემდეგ ისევე ჰაერში გაფანტოს, რაც ხდება ხალხე ზამთარში; მაგრამ ზაფხულში, როდესაც ატმოსფერო მშრალია, უფველ ღრუბლებთა შორის მშრალი ჰაერის ინტერვალთა არსებობს და სწორედ ამ ინტერვალთა გამოეხვევა ერთი ღრუბლის ელექტრონი, მეორე ღრუბლის ელექტრონიდან, რადგანაც მშრალი ჰაერი ელექტრონის თანამგზავრი არ არის, ამავე ღრუს ამ ელექტრონს მიწისგანაც ისევე მშრალი ჰაერი ჰყოფს, ამ მოვლენას შედეგად ის მისდევს, რომ ელექტრონის სიძლიერე თან და თან მატულობს პრამბორციონალურად ღრუბლების შეჯგუფებასთან. ამავე ღრუს არ უნდა დავივიწყოთ ის, რომ ატმოსფეროს ელექტრონი, როგორც უფველნიანი სხვა, ორ დიდ ნაწილად იყოფა; დადებითი (positive) და უარყოფითი (negative); რაც შეეხება ელექტრონით ღრუბლების დატვირთვას, ანუ უკეთ რომ ვსთქვათ, ელექტრონის ღრუბლებზე გავრცე-

ლებს, ეს მოვლენა ერთნიან განხილვას ემორჩილება, რომელიც გამოიხატება შემდეგში, რომ ერთი ნაწილი ღრუბლებისა არის დადებითი ელექტრონის ზედგავლენის ქვეშ, მეორე კი წინააღმდეგ ელექტრონის (უარყოფითი), მიზეზი კი, თვით ამ ღრუბლების სხვა და სხვა მდგომარეობაში და სხვა და სხვა მიზეზების გამო წარმოიშობა — განხილვისა. ამ ორ, ერთ მეორის წინააღმდეგ ელექტრონით დატვირთულ ღრუბლებთა შორის, განსაკუთრებული მიმზიდველობა არსებობს, რომლის ძალით ეს ორი ღრუბელი ერთმანეთს უხსლავდება და უერთდება; მაგრამ, რადგანაც უფველი დადებითი და უარყოფითი ელექტრონის შეერთება უფველთვის ნაშერწყალს ჰბადავს, სწორეთ ამ ორ ღრუბელთა შეერთებაც იმავე განხილვას ემორჩილება და ნაშერწყალს იხდის, რომელსაც ჩვენ ელვას ვუძახით.

* *

რას წარმოადგენს ელვა? ელვა ჩვენთაგანს შეუმჩნეველი მშენიერ ზაფხულის სადამის, როდესაც კიდევ საკმაოდ თბილია, როდესაც ვერც ერთ ღრუბელს ადამიანი ჰორიზონტზე ვერ ამჩნევს, განსაკუთრებით დასავლეთისკენ ანუ რომელიმე სხვა მხარესკენ გაიქცავს ერთ-ჯერ, ორჯერ და კიდევ რამოდენჯერმე. რასაკვირველია მაშურებლებისთვის ეს მოვლენა ჩუმი, უხმაურია და მასთან არც საშიშს რასმე წარმოადგენს; მიზეზი კი ამ მოვლენისა, როგორც ზემოთ ვსთქვით, ამ ორ დადებითი და უარყოფითი ელექტრონის ერთი მეორესთან შეერთებაა, ჩვენგან ძალიან სიშორის გამო, რასაკვირველია მისი, ჰქვა-ქუხილი არ გვესმის, მაგრამ სინათლეს კი ვხედავთ. ელვას, როგორც სინათლეს, უფრო ადრე ვხედავთ, ვინაიდან ერთ წუთში სინათლის სისწრაფე 300000 კილომეტრს *) უდრის, მაშინ რო-

*) კილომეტრი ვერსზე ნაკლებია 34 საყნით.

დესაც ხმაურების მხოლოდ 350 მეტრს *). ეს იმას ნიშნავს, რომ ელვა და ჭექა-ქუხილი ერთ და იმავე წუთში ხდება და რადგანაც ელვა, როგორც სინათლე, გაცილებით უფრო სწრაფად ვრცელდება, ვიდრე ხმაურობა, ამისთვის არის, რომ ზოგჯერ ელვის დროს სრულებით არ გვესმის ქუხილი და თუ გავი- გონებთ, ეს მხოლოდ ელვის შემდეგ; ვე- ლაფერი ეს დამოკიდებულია იმაზე თუ რა მანძილზე, რა სიშორეზე ხდება ჩვენგან ამ ორ ელექტრონის შეერთება, რომელიც ელ- ვასა და ჭექა-ქუხილს იწვევს. უფროდ შემთხვე- ვაში ელვა, სხვადასხვა ელვადეს, თუ ერთხელ მას ამჩნევენ, ეს მაშინ ნამდვილი წინამორბედაა ჭექა-ქუხილისა და მესისა. ძა- ლიან იშვიათია, რომ ელვას შედეგად ჭექა- ქუხილი არ მოჰყვას.

რაც შეეხება ქუხილს ეს ადვილი ასახსნე- ლია; ქუხილი ეს ის ხმაურობაა, რომელიც სწორეთ იმ დროს გაისმის, როდესაც უარ- ყოფითი და დადებითი ელექტრონი ერთი მე- ორეს ერთვის, ამავე დროს ეს შეერთებული ელექტრონი ანუ მეხი, თავის გასვლელ გზა- ში უფრო ხანგრძლივად წყლის მოლეკულებს აერთი- ლებს, ეს აერთილებს კი თვით ამ მოლეკუ- ლების აფეთქებით ხდება, და რადგანაც უ- ველებიანი აფეთქება ხმაურობას იწვევს, აი სწორეთ ამისთვის არის, რომ ქუხილის ხმა- ურობა მოძრავობაშია, ანუ უკეთ რომ ვსთქვათ ერთ ადგილზე, ერთ წერტილზე დაწეული შეუწყვეტლათ მიზნის მერე წერტილამდე.

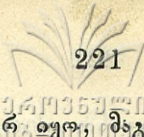
ჩვენ უკვე ვცადეთ დაგვეჩვენებოდა მკითხვე- ლისთვის ელვის და ქუხილის მიზეზი, ესლა დაგვჩანს თვით მეხი; მეხი ეს ისევე ის ელვაა, მხოლოდ განიხილვა მისგან, ერთის მხრით, თავის სიძლიერით და მეორეს მხრით თავის დამოკიდებულებით დედამიწასთან. როდესაც რომელიმე ელექტრონით დატვირთული დრუ-

ბული ახლო მანძილზე იმყოფება დედამიწის- გან, მაშინ ამ დრუბლის ზედ გავლენა, რე- მელიმე დედამიწაზე მყოფ საგანზე დიდ ცვლი- ლებას ახდენს, ვინაიდან, როგორც დედამიწა, ისე ყოველი იმის ზედაპირზე მყოფი საგანი თა- ნაბარი (neutre) ელექტრონით არის დატვირთუ- ლი და დრუბელში კი ანუ მხოლოდ დადებითი, ანუ მხოლოდ უარყოფითი ელექტრონია, ამის გამო როგორც დრუბლის ელექტრონი ისე დედა- მიწაზე მყოფ საგნის ელექტრონიც ცდილობ- ბენ თავის წინააღმდეგი ელექტრონი მიიზი- დონ, ხოლო თავისი მსგავსი უკუაგდონ, შორს გასტყორცნონ, ამასთანაც, თუ ჰაერის წინა- აღმდეგობა მძლავრი არ არის, მაშინ ეს ერ- თი მეორეს წინააღმდეგი ელექტრონი უს- ლფავდება ერთმანეთს და ხდება შეერთება. ამ შეერთებას ჩვენ მეხს ვუძახით, რადგანაც მი- წაზე მოქმედობს, ან და საგანზე, რომელიც დედამიწის ზედაპირზე იმყოფება. ცხადია რომ, რაც საგანი უფრო მძლავრია, მით უფრო კარგ ნიადაგს წარმოადგენს მეხისთვის და ამით აჩსნება ის მოვლენა, რომ მეხი თითქმის მუდამ ამაღლებულ საგნებს ეცემა, როგორც ხეს, სმრეკვლას, შენობის სახურავებს და სხ.

აი ეს ერთი მხარე, რაშიაც გამოიხატება ატმოსფეროს ელექტრონი.

გარდა ჭექა-ქუხილისა და მესისა, კიდევ ბევრ რამეში გამოიხატება ატმოსფეროს ელექ- ტრონი; მაგალითად ცენტრალურქვეყნულ მთაში, მიწის ძვრებაში, ცისარტყელაში, ციკლონში, ტორნადო და ათასწირ ზღვის დელტაში, რე- მელზედაც შემდეგ წერილებში ვაქებებს ლა- ზარაკი. აქბამდის ჩვენ ვცდილობდით დაგვე- ჩანებოდა მკითხველებისთვის მიზეზი ჭექა- ქუხილისა და მესისა. ესლა გავაჩნით რას წარმოადგენს მისი შედეგები. ეს შედეგები გამოიხატება სხივოსნობაში, სითბობაში, ქიმი- ურ და ფიზიოლოგიურ მოვლენებში ე. ი. მეხი აზობს ხეებს და ხშირათ ცენტრალურ უკი- დებს, ამტვრევს კლდეებს, აქნავს უშედეგ-

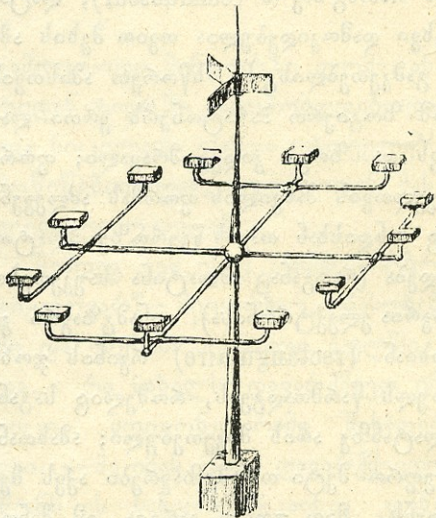
*) მეტრი უდრის 1 არშინსა და 8 ვერშოკს.

ბელ მონუმენტებს, სხვა და სხვა ლითონებს ერთმანეთში აღუდებს; მოხდება ისეთი შემთხვევა, როდესაც მათ სრულებით აქრობს (rotatiriser), ხან ქვიშას ადნობს და ამ სიბხეს უერთებს ათასწიარ კაყებს, რითაც ჰქმნის ეგრეთ წოდებულ ფულგურიტებს (fulgurit) ე. ი. სწორეთ იმ ლითონის მზგავს საგნებს, რასაც მდაბიო ხალხი წმიდა გიორგის ღახვანს უწოდებს. რაც შეეხება მის მოქმედებას სუდდგმულზე, მუდამ ერთნაირი როდია: ხან ჰქლავს, ხან კი სრულებით ნაცრათ აქცევს, ხან დამბლან დასცემს, ხან კი სუდდგმულის ტანი კონტურებით არის მოცული: მოხდება ხშირათ, რომ შეხი არავითარ ვნებას არ მოუტანს ადამიანს ფიზიოლოგიურათ, მხოლოდ უფველნიარ ლითონის ნივთებს, როგორც სავათს, დანას, დოგმებს, ბუჭდებს ჩამაცდლის: ხან კიდევ ერთხელ და სანუდამოთ თმებისაგან გაათავასუფლებს და რაღაც ახალ აღმოჩენილ სუდდგმულს დაამსგავსებს. ერთის სიტყვით, როგორც შკითხველი ხედავს, ბევრი ზარალი და ვნება მოაქვს ადამიანისთვის ამ სტიქიონს.

თუ ერთის მხრით ადამიანმა შესაძლო გახდა მენი და ჭექა-ქუხილის ახსნა-შესწავლა, აქედან ფატადურათ ის გამოდიოდა, რომ მას უნდა გამოეგონა იმნაირი რამე, რომლის საშვალეობით ეს საშინელი სტიქიონი თავიდან აეცდინა; მართლაც დღევანდელი ჰარატონერები, ანუ მენის ამცდენი მანქანა, ამ გამოგონებას წარმოადგენს. ჰირველ მენის ამცდენის გამოგონებას ფრანკლინის და რომის მაწერენ, მაგრამ, ჩემის აზრით, ეს ჰირდაჰირ უსამართლობათ მიმანია, რადგანაც ჰარატონერის აშენების ჰრინციში მორავიის ერთ მივარდნილ სოფელში დაიბადა და ამერიკაში კი შემდეგ გადავიდა. ერთმა მორაველმა სახელათ Procope Diwisch-მა ისარგებლა Dalibard-ის თეორიით და ააშენა ჰირველი მენის ამცდენი 15 ივნის 1754 წელს; მართლათ Diwisch-ის აზრათი

ტენნიკის უკანასკნელი სიტუვა არაფერი მანქანა, რაც უნდა იყოს, ეს ჰირველი მანქანა იყო მენის ასაძდენათ გაკეთებული; გავარჩიოთ ეს და რას წარმოადგენდა ეს მანქანა (სურათი

დღევანდელი მენის ამცდენი (Diwische)

ჰირველი). ერთი დიდი ჭოკი (perche) სიმაღლით 10 მეტრი, რომლის წვერი რკინის ლატანით (tige) თავდება; ამ ლატანის შუა ადგილას, ჯვარადინათ ლითონის ოთხი ტოტი აქვს მიკეთებული, უფველ ტოტზე კი სამსამი ჰატარა ტოტებია მოთავსებული; ამ თორმეტ ჰატარა ტოტზე თეთრი რკინის (fer blanc) კოლოფების მოთავსებული, რომლებიც რკინის ნახერხით არის სასვე (limaille); აი ასეთ უბრალო მექანიზმს წარმოადგენდა Diwisch-ის მენის ამცდენი. საუბედურათ მას არ დაცდდა ამ აზრათით დემონსტრაცია მოეხდინა, ვინაიდან გლეხებმა კუდიანათ და იმ წელს მომხდარ გავლავა-შემშილის მიზეზად ჩსთვალეს; ამას შედეგათ ის მოყვა, რომ Diwisch-ს სრულებით დაუმტვრიეს თავი აზრათი და მასთან სიკვდილით დასჯას დაემუქრენ, თუ კიდევ ამნაირ დგთის საწინააღმდეგო მანქანების აშენებას გაბედავდა. აი ამ ნაირათ შეურაცყოფილი იყო, როგორ მეცნიერი, ისე მის მიერ გამოგონებული ჰირველი მენის ამცდენი. 1760 წელს კი ამერიკაში ფრან-

მელსენის (Melsens) სისტემის მების ამცდენი

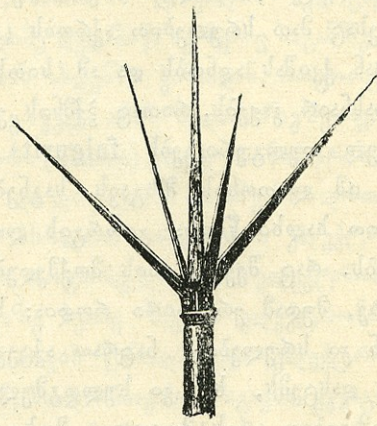
კლინმა ისარგებლა იმავე პრინციპით და Di-wich-ის გეგმაზე მეორე აპარატი მოაწყო.

რაც შეეხება თანამედროვე მების ამცდენს, ეს ორ ნაწილად შეგვიძლია გავყოთ: ლატანი (tige) და თანამგზავრი (conducteur); ლატანის რიცხვი დამოკიდებულია თვით მების ამცდენის გამკეთებლისგან, სწორეთ ამისთვის არის რომ ზოგიერთ პრაქტიკურს ერთი ლატანი აქვს და ზოგს კიდევ მრავალი; ფორმით, ყოველთვის მახვილის ფორმის აძლევენ, რომელიც ხანდისხან თავის წვეროზე პლატინით თავდება (რადგანაც პლატინა სუკეთესო თანამგზავრია ელექტრონისა); თანამგზავრი კი სწორკუთხიან (rectangulaire) რკინის ჯოხს ანუ მავთულს წარმოადგენს, რომელიც სავსებით ლატანზე არის მიკეთებული; ამასთანავე რაც უფრო მეტი თანამგზავრები აქვს მების ამცდენს, მით უფრო კარგია იმ შენობისთვის, რომელზედაც ეს მების ამცდენი იმყოფება.

მოწყობა პრაქტიკებისა კი ძალიან ადვილია: ზემოთ აღწერილ მანქანას იმ შენობის სახურავზე დაასვენებ, რომელსაც მები უნდა აცდინონ, შემდეგ მის თანამგზავრებს ქვევით ჩაიფანენ და ერთ ნაწილს ჩაუყვებენ თავს ჭაში და მეორეს კი ნახშირით სავსე კასრში, რომელიც ნესტიან ადგილში უნდა იყოს ჩამარხული. ყველა პრაქტიკების სისტემათ შორის, Melsens-ის სისტემა ყველაზე უფრო ადვილი გასაკეთებელია, რადგანაც მისი თანამგზავრები პირდაპირ მიწაში იფლავება და არც ჭა საჭირო და არც კასრა (სურათი მეორე). თვით პრინციპი პრაქტიკებისა ერთ ელექტრონის კანცხს ემორჩილება, რომელსაც წერტილთა სიძლიერეს (pouvoir despointes) უწოდებენ, და რომელზედაც სხვა წერტილებში გვექნება ლაპარაკი.

* * *

ესლა დაგვრჩა ორივე პრაქტიკული რჩევა მივცეთ მკითხველს; თუ რაღაც უნდა მოიქცეს

მების და ჭექა-ქუხილის დროს: ა) უნდა ეცადოს, რომ ორ ქანს აცდეს, ამისთვის ფანჯრების და კარების გაღება დიდ საშიშ რისკე წარმოადგენს, ბ) ბუხარს მოშორებული უნდა იყოს, ვინაიდან ჭვარტლი ელექტრონის კარგი თანამგზავრია, გ) ყოველნაირ ღითონის ნივთები, როგორც საათი, ჯაფა, კლიტე, ბეჭედი და სხვა თავიდან უნდა მოიშოროს, დ) არაფრის გულისთვის ზარის რეკვა არ მოახდინოს, რადგანაც ყოველნაირი ხმაურობა და განსაკუთრებით რეკვა, ჰაერის მოძრაობას ქვეშის, თვით ამ მოძრაობას მისდევს ელექტრონი და უერთდება ზარის ელექტრონს, რასაც შედეგათ მრეკავის სიკვდილი მოსდევს. (ძველ დროში საფრანგეთში ჩვეულება ქონდათ მების და ჭექა-ქუხილის დროს, ზარის რეკვა მოეხდინათ და, როგორც სტატისტიკიდან სჩანს, 33 წლის განმავლობაში 386 სამრეკლოს დაეცა მები და 103 მრეკავი მოუკლავს). ე) თუ კი ადამიანს ჭექა-ქუხილი მიხდარში ანუ გზაში მოესწრო, მაშინ პირველი—ეს არ უნდა გაიქცეს, მეორე ყოველნაირ ღითონის ნივთებისაგან მალე განთავისუფლდეს და მესამე—არასოდეს ხეს არ უნდა ამოფაროს, განსაკუთრებით ხის ტანს არ უნდა მიეყრდნოს.

ე. ალშიბაია.

პარიზი.

ადამ და ევა

(ჰეყინსკისა)

შუადღისას მთავარ-ანგელოზი ცეცხლის მახვილით სამოთხის კარებთან გაჩნდა. ცოლ-ქმარმა საშინელის მღელვარებით შეხედეს ერთმანეთს.

ისინი მძიმი წინათგრძნობამ მოიცვა და ღიმილი ტუჩებზე გაუქრათ.

— საქმე ცუდათაა, წაიხურჩულა ევამ— ის ჩვენ აქედან გაგვრეკავს. ადამმა თავი დახარა და სდუმდა; არ იცოდა რას ნიშნავდა ეს საპატო სტუმრობა, მაგრამ გრძნობდა კი, რომ ის კარგს არას მოასწავებდა.

— დავიღუბეთ— ჩურჩულებდა სასოწარკვეთილებით ევა.

რამდენიმე წუთის წინათ კი კარგად გრძნობდნენ თავს! ისინი იწვნენ რბილ ბალახზე ჩრდილში, მზის მწვავე სხივებისაგან დაფარულნი. მათ ზევით ათასგვარ ფრინველთა გუნდი დაფრინავდა, ისმოდა მათი ტკბილ-ხმოვანი სიმღერა და მოშორებით კი ყრუთ მიღუღუნებდა ეფრატი.

თვითონ კი, ერთმანეთის სიყვარულით აღვსილნი, გაოცებულნი მსოფლიოს სიმდიდრით, რომელიც ღმერთს მათთვის შეექმნა, ოცნებობდნენ მომავალ ბედნიერებაზე.

გიყვარვარ— ეკითხებოდა ევა.— მიყვარხარ— უპასუხებდა ადამი და მიიკრავდა ხოლმე მკერდზე. და მუდამ გეყვარები?— მუდამ.. მუდამ... მაშ მაკოცე! სად?— აი აქ!

ადამი დაიხრებოდა და კოცნიდა. დამატობელი სიცხე იდგა. შორს ნელა მირაკრავებდა მდინარე. ხანდახან ტყიდან

გამოდის მინდორზე ლომი, ან ეფფრატოდან ტიგრში გამობობლდებოდა ნიანგი. ევა სიცილით ეძახდა ცხოველებს, ისინი მოწიწებით უახლოვდებოდნენ მას და ხელებს ულოკავდნენ...

შემდეგ ევა ისევ ადამს მიუბრუნდება: გიყვარვარ? — მიყვარხარ, უპასუხებდა ადამი და ვნებით აღვსილი გულში ჩაიკრავდა... რა სახელს დავარქმევთ იმას?— არ ვიცი... მოიგონე რამე შესაფერი სახელი... — მე იმას კაინს დავარქმევდი... მოგწონს ეს სახელი?— კაინი, კაინი... რა კეთილ ხმოვანი სახელია... ახ ევა შენისთანა ქალი მეორე არ იქნება ქვეყანაზე... თუ ასეა, მაკოცე!.. ადამი დაიხრებოდა და კოცნიდა. და ისევ მღუმარება გამეფდებოდა...

რა ბედნიერად გრძნობდნენ ისინი თავს... მათი ბედნიერება დაუსრულებელი, სამოთხისებური იყო. სამოთხის კარებთან უძრავად, როგორც ქანდაკება, ცეცხლის მახვილით ხელში, იდგა მთავარ-ანგელოზი და აქეთ-იქით მკაცრად იყურებოდა...

ის ჩვენ გვეძებს— წაიხურჩულა ადამმა. გვეძებს— ყრუთ გაიმეორა ევამ— ვინმე ჩვენგანი უნდა გავიდეს და ჰკითხოს რა უნდა... ალბათ იმ საფათერაკო ვაშლის თაობაზე მოვიდა— წაიბუტბუტა ადამმა.

— შეიძლება... წადი დაელაპარაკე. მაგრამ ადამს მთავარ-ანგელოზთან გასვლა არ უნდოდა... — არა, არა— სჯობია შენ გახვიდე, შენ უკეთ შეისძლებ ყველაფრის ახსნას... მაგრამ რომ არ შეიძილია იმას ასეთი გარეგნობით ვერვ-

ნო. გულმოსვლით უპასუხა ევამ—საქი-
როა რიგიანი სახე მქონდეს...

ქმარმა აათვალიერა ევა.. მართალია,
დაღონებით სთქვა მან... თმა გაიშალე...
ან სჯობია იცი რა ქნა... გახარებულმა
ღიმილმა გაანათლა მისი სახე. მოსწყვიტა
ახლოს მდგარ ლეღვის ფოთოლი, გადას-
ცა ცოლს და უთხრა: აი, ეს, მგონია,
საკმარისია. ცოტა ხანს კიდევ იმის დავა-
ში იყვნენ—ვინ გასულიყო პირველი და
ბოლოს გადასწყვიტეს ორნივე ერთ-
მან გასულიყვნენ. მათ არც მუდარებამ, არც
ცრემლებმა, არც თავის მართლებამ არა
უშველეს რა. მთავარ-ანგელოზი შეუწყ-
ნარებელი იყო და სასოწარკვეთილ მე-
ულღეთა ლაპარაკისა გაგონებაც არ უნ-
დოდა. მათ ხვეწნა მუდარაზე ის ერთ და
იმავე, მტკიცედ გადაწყვეტილ და შეუცვ-
ლელ სიტყვით—„განვედით“—უპასუხებ-
და და ცეცხლის მახვილით უჩვენებდა
სამოთხის ღია კარებს.

ცოლ-ქმარნი დამორჩილდნენ. გავიდ-
ნენ ისინი... საით და რისთვის, თვითო-
ნაც არ იცოდნენ. უდაბნოს წვეტიანი
ქვები მათ ფეხებს უწყლოვლებდათ. ხან
და ხან უკან მობრუნდებოდნენ და მაშინ
ჩამავალ მზისაგან გასისხლიანებულ ცის
კიდებზე ხედავდნენ სამოთხის ხეების მწერ-
ვლებს და ბრწყინვალე ზედაპირს, სა-
მოთხის სადაფის კარებისას, რომელიც
მათთვის საუკუნოთ დაიხშო. ღრმით ჩა-

ფიქრებულნი და მდუმარენი მიდიოდნენ.
უცბად ევამ მწარეთ დაიქვითინა და მიწა-
ზე დაეცა. ადამი მიხვდა, რომ ევას სიყვა-
რული უუდიდესი ბედნიერება იქნება მის-
თვის, და ცრემლები კი უდიდესი ტანჯ-
ვა. და შეშინებული მივარდა მას: რა
დაგემართა ჩემო კარგო? მაგრამ ევამ ხე-
ლის კვრით მოიშორა იგი. „დაიკარგე შე-
რეგვენო!“ დაუყვირა ატირებულმა, შენი
გულისთვის შეგვემთხვა ჩვენ ასეთი საში-
ნელი უბედურება.

ადამი გაკვირვებისაგან დამუნჯდა. შემ-
დეგ აკანკალებული ხმით წაიჩურჩულა:
როგორ თუ ჩემი გულისთვის? ვაშლი აკი
შენ მოსწყვიტე. და მომეცი მე! ევამ თავ-
ზე ხელები იტაცა: მე? მე? ყვიროდა ის
და ღგებოდა მიწიდან... მაგრამ შენ უნ-
და მიმხვდარიყავი რა შედეგი მოჰყვებოდა
ამას და გაგეფრთხილები... უჰ, უჰ, უჰ,—
გამოტვინებულა ჩერჩეტო! — მოითმინე
ჩემო ძვირფასო... — დაიკარგე აქედან! უყ-
ვიროდა ევა და ახლოს არ იკარებდა...
ძალიან კარგი მფარველი მყავს ღვთის
წინაშე .. ერთად ერთი მამაკაცია მთელ
ქვეყანაზე და ისიც არაფრად ვარგა!

და ევას გული წაუვიდა, სევდის ქარე-
ბი აუტყდა და ქვითინებდა. ადამი ჩამოჯდა
ქვაზე, სახეზე ხელები მიიფარა და შეუდ-
გა თავის დანაშაულობის ანალიზსა...

მართლაც და ის ხომ მამაკაცი იყო!..

მოხუცი და ახალგაზდა

მოხუცო, რად ჰქექ ნაცარსა?
ცივი და დაფერფლილია!
მაგრამ, გეტყობა, წარსულსაც,
რომ მოიგონებ ტკბილია?!

რომ უნაყოფოს უსაქმოდ
რად მიჯდომიხარ კერასა?
ლამის გადაყვე ოცნებით
გატეხილ გულის ძეგრასა.

გვიჯობს წავიდეთ სხვის სახლში,
მივუჯდეთ სხვების კერასა!..
იქ შევეუერთებთ ჩვენსასაც
იმათ ტკბილ ბედის-წერასა!.

— შვილო, მაგ გვარად ვინცა სჯის,
გამოუცდელი... ხამია!
არ მოსცხებია ტალახი,
ჯერ მწარე არ უჭამია.

სხვაგან რომ მიხვალ, სად მიხვალ,
უგნურის სიხარულითა?
ვინ ნახა დედინაცვალი
მშობლიურ სიყვარულითა?

თავ-თავისი ჰყავს სუყველას;
შენთვის კი შენიანია.
ამას გვიმტკიცებს ცხოვრება...
გვიმტკიცებს დიდი ხანია.

რას გარგებს, სხვისას გადაჰყვე
შორეულ ბედის წერასა?
სჯობს დაუბრუნდე ისევე
შენს მირულებულ კერასა!

ძველ ნაცეცხურზე მივიდეთ,
ერთად გავქექოთ ნაცარი,
მე საიმედოდ მომავლის
აქ მეგულება, რაც არი.

მერწმუნე გული ამ ნაცრის
ჯერ თბილად შენახულია
და ნაკვერცხალი ობოლი
აქ კიდევ დამალულია.

ის გამოვიღოთ, დავეროთ,
ცეცხლი დავანთოთ ახალი,
რომ ნაკვერცხლები გვათბობდენ
და გვინათებდეს ჩვენ ალი!.

აკაკი.

გახარებულნი ღორი

სალტიკოვისა (შჩედრინისა)

მომქმედნი პირნი: ღორი—მეტად გასუქებულია, ჯაგარი თაფლსავით აყრია, უბრ-
წეინავს ბოსელის სითხეში სშირად გორაობის გამო. **სიმართლე**—ისეთი პირია, რომე-
ლიც მუდამ ახალგაზდაა, მაგრამ სჯობს მთელიდო, ბატონის განკარგულებით ძონ-
ძებშია გახვეული. ამ ძონძებიდან გამოსჩნს კლასიკური მუნდირი ე. ი. სიტიტველე

მოქმედება სწარმოებს ბოსელში

ღორი (ჯაგარ აშლით).—მართალს ამბო-
ბენ ვითომ ცაზე მზე ანათებსო?
სიმართლე მართალია, ღორო.

ღორი ასეა? მე, ბოსელში რომ ვსცხოვ-
რობ, არავითარი მზე არ მინახავს!
სიმარ. ეს იმიტომაა, ღორო, შენ რომ

ბუნებამ გაგაჩინა, ალგითქვა: ვერ
ნახო, ღორო, შენს დღეში მოვლვა-
რე მზეო!

ღორი ნუ თუ? (თავგამოდებით) ჩემის აზ-
რით კი ეს რაღაც მზეზე ლაპარაკი
მტკნარი სიცრუეა. . ა?

სიმარ. (მდუმარებს და დარცხვენელი ძანძებს
ისწორებს; მსუქრებლებში ისმის ხმები):
შენ მართალი ხარ ღორო! სიცრუე-
ა!... სიცრუე..

ღორი (ისე ჯვარს აიშლის) მართალია,
ვითომ გაზეთებში სწერდენ: თავის-
უფლება უძვირფასესი საუნჯეა ადამი-
ანთა საზოგადოებისათვისო?..

სიმარ. მართალია, ღორო..

ღორი ჩემის აზრით კი, უიმისოთაც თა-
ვისუფლებაში ჩაფლულნი ვართ. აი
მე, ფეხგადუდგმელად ბოსელში
ვსცხოვრობ, დარდი კი არაფრისა
მაქვს რა... მეტი რა მინდა; მინდა
ვარცლში ჩავყოფ დინგს—მინდა და
ნეხვში ვიგორავებ .. მეტი რა თა-
ვისუფლებაა საჭირო.. (თავგამოდე-
ბით). მოლალატენი ხართ თქვენ რო-
გორც ვხედავ... ა?

სიმარ. (ხელ-მეორეთ ცდილობს სიტუტვლე
დამაღს. მსუქრებელი ხარხარებს):
მართალი ხარ ღორო, მართალი,
მოლალატენი, მოლალატენი არიან.
(ზოგჯერ თავს მსუქრებელი მიათხვავს, რამ
სიმართლე უკვირების ნაწილში წაიყვან-
ონ. დრო კმაყოფილებით დრუტუნებს,
თავის თავს მტკად ბედნიერად გრძნობს).

ღორი. პოლიციის ნაწილში რათა? იქ
ხომ ფორმისთვის დაიჭერენ, შემდეგ
ისევ გამოუშვებენ. (ხეხვზე გაწვივება
და იწვევს გრძნობით ლაპარაკს) არა,
ამ დროში ბოქაულებიც ფელეტო-
ნისტების ენით ლაპარაკობენ. ახლა-
ხან ერთ გაზეთში ამოვიკითხე: ჩვენ-

ში თავ-აშვებულობა იმიტომ, რომ
კანონები მხოლოდ ფორმისთვის იწე-
რებაო.

სიმარ. შენ კიდევ კითხულობ, ღორო?

ღორი ვკითხულობ, მხოლოდ ისე კი არ
გავიგებ, როგორც სწერია ხოლმე.
როგორც მინდა,—ისე გავიგებ! (მს-
უქრებლებისაკენ) აი რა მეგობრებო!
პოლიციის ნაწილში ჩვენ ამას არ
გავგზავნი... ისე ჩვენც ზომებს
მივიღებთ... გამოძიება დავიწყით...
დღეს ერთ პატარა კითხვას მივცემთ,
ხვალ ორს... (ხაფიქრდება). ერთბაშით
არ გავათავებთ, თანდათან, ნელ ნე-
ლა შევსტკვლეფავთ... (დრუტუნით
მიდის სიმართლისაკენ. სტატებს დინგს
კანკში და დაუწყებს კბენას). აი რო-
გორ!

სიმარ. (იკვანება ტკივილისგან. მსუქრებლე-
ბი გრძობენ. ისმის ხმები):—ვაშა
ღორო ვაშა!.. რა მოხერხებულია!..

ღორი ჰა, ტკილია განა? გეყოფა!. (მთ-
ტრებს კბენას). ახლა სთქვი: რაშია
დასაბამი ბოროტებისა!

სიმარ. (დასიყუჯათ) დასაბამი ბოროტები-
სა. ღორო? დასაბამი ბოროტებისა...

დასაბამი ბოროტებისა .. (გადაჭრით
და მოუფლდნება): შენშია ღორო!
ღორი (გაჯავრებით) რა! შენ ამას ამბობ! ეხ-
ლა კი მიფრთხილდი! მართალია, რომ
შენ გითქვამს—ვითომ კაცობრიული
სიმართლე პოლიციურ სიმართლეს
გაცილებით უკეთესიაო!

სიმარ. (ცდილობს გამოძვრეს).. თუმცა
ცხოვრების ზოგიერთ პირობებში,
უარს ვერ ვყოფთ...

ღორი არა შენ კუდს ნუ იქნევ! ჩვენ ეს
თუმცა-თუმცა .. გავიგონია... სთქვი
პირდაპირ! ნამდვილად შენის აზ-
რით... არის რამე განკერძოებული

სიმართლე ბოქაულის სიმართლეზე უმჯობესი?

სამარ. ახ, ღორო, ეს როგორ ღალატით მზაკვრობაა!

ღორი კარგი ამაზე შემდეგ მოვილაპარაკებთ. (უფრო და უფრო მჭიდროდ აწკვებს). განაგრძე! მართალია ვითომ გითქვამს: კანონებმა ყველა ერთნაირათ უნდა უზრუნველ ჰყოს და დაიცვასო, რადგანაც თუ ასე არაა, ხალხის საზოგადოება ერთმანეთის მოსისხლე ელემენტის ხაოტიურ კრებულათ გადაიქცევაო... რომელ კანონებზე ბრძანებდით... რა მიზეზით და ვისი განსასწავლებლათ ყბედობდი ამას?

სამარ. ახ, ღორო!

ღორი რა საჭიროა სულ ღორო და ღორო... თვითონაც კარგად ვიცი, რომ ღორი ვარ. მე ღორი ვარ, შენ — სიმართლე!.. (ისმის ღმრის იმანიუელი დრუტუნის). აბა, ღორო, გასთელე სიმართლე! (აწკვებს თქვეფფას, მყურებლებსაკენ): მოგწონთ ბატონებო!

სამარ. (იგრიხება ტკივილისგან. მყურებლები მეტის მეტ ადტაცებაში არიან,

ყოველი მხრიდან ისმის): მოგწონს! სთქვლიფე ღორო, სთქვლიფე! გასთელე, შეახრამუნე! უსირცხვილო ენით ტიკტიკიც კი რომ დაიწყო!....

Coloquium-ი ამით გათავდა. შემდეგ მე ვერაფერი გავარჩიე, რადგანაც ბოსელში ისეთი ღრიალცელი ატყდა, რომ მხოლოდ ხანდახან გავიგონებდი: „მართალია, რომ უნივერსიტეტში?“ „მართალია რომ, ქალთა კურსებსე“... თვალის ერთ დახამხამებაში სიმართლე, სულელურ და გამცემელ მზაკვრობის ასეთ სქელ ბადეში იქნა გახვეული, რომ ყოველი ცდა ამ ბადის გარღვევისა ღორის სთქვლეფით და ხალხის ღრიალით თავდებოდა: „მოდიო, ძმებო, ჩვენი სამართლით გავსაჯოთ... ხალხური სამართლით!“

მე, როგორც შებორკილი, ვიწექი და ველოდი, რომ მალე ეს-ეს არის მეც დამიწყებდენ თქვლეფას. მე, რომელიც მთელ ჩემს სიკოცხლეში, გულუბრყვილოდ გავიძახოდი: „ღმერთი არ დამტოვებს და ღორი არ შემქამს“ მეთქი — უცბათ, რაც ძალი და ღონე მქონდა, დავიღრიალე: შემქამს ღორი! შემქამს მეთქი!

განწირული.

ეს მესამე ჩარფუზანა

აბა, ბიჭო, ტაში დაჰკა, მიდექ, მოდექ განი—განა, გვინდოდა და გავვიმართეს ეს მესამე ჩარფუზანა!

ჩვენ პირველში შევისწავლეთ მხოლოდ ცეკვის ანაზანა, ეხლა სხვაა, ეს სულ სხვაა, ეს მესამე ჩარფუზანა!

მეორეშიც ვითამაშეთ, მაგრამ ამას ჰგავს კი განა? ეხლა სხვაა, ეს სულ სხვაა, ეს მესამე ჩარფუზანა!

მარჯვნივ ტაში—მარცხნივ ცეკვა, შუაგულში იაფანა, დიახ სხვაა, ეს სულ სხვაა, ეს მესამე ჩარფუზანა!

გადააბით ხელი-ხელსა,
ხან ვასმულა, ბუქნაც თანა,
ეს მესამე „ნომერია“,
არ გეგონოთ ლილახანა!

ჩვენც მივაწვეთ, გვაწვებიან
მემარცხნეებს მარჯვნიდანა,
ულუტუნოთ ერთმანეთსა,
ამას ჰქვია ჩარფუზანა!

ფეხზე ადექ, თუ აგწივა,
ძირს დაეშვი, თუ დაგფხანა,
სიძეს უნდა უგონებდე,
ჩვენო კარგო გოგუცანა!

ორჯელ ერთზე გათხოვილო,
მესამეთ ხარ იმასთანა,
რასაც გთხოვენ გოგუცანა,
მას არ უნდა გამოცანა!

თავდახრილი, პირ აკრული,
მამამთილთან და მაზლთანა
მხიარული მოცეკვავე,
აი ჩვენი ჩარფუზანა!

მარჯვნივ ტაში, მარცხნივ ბუქნა,
შუაგულში იაენანა,
ღიახ, სხვაა, ეს სულ სხვაა,
ეს მესამე ჩარფუზანა.

ი. ევლოშვილი.

სულა და ღმერთები

(სპაუსული ლეგენდა)

(დასასრული)

ა რ ი მ ა ნ ი:

(განრისხებული აქტორიალებს კაცის კენჩხოს და-
რადეს, რომელიც მას ყელზედა აქვს ჩამოკიდე-
ბული).

ღიახ... მე თავი თვითონ მოვიკლა,
რომ ეგ აქ დარჩეს?! კი ბატონი ხარ!!
მაგრე იქნება, თუ მარტო შენგან
ცა-ქვეყნად რამე გარიგებულა...
ჯაჰნამას ყველა!.. თუ მე არა ვარ,
მაშინ ქვა-ქვაზედ ნულარ დებულა!..

ო რ მ უ ზ დ ი:

მაშ წილი ვყაროთ? უარს არ გეტყვი...
რას დააყენებ საჯუფთაოზედ?.

ა რ ი მ ა ნ ი.

თუ მე მერგება, უნდა დამკვიდრდეს
ჩემი მეფობა ცა-ქვეყანაზედ...

(წილსა ჰყრიან. ორმუზდის წილი ამოდის...
ორმუზდი და არიმანი; კეთილი და ბოროტი სუ-
ლები: ეშმაკები, ქაჯები, დევები, ალები, ჭინ-
კები და ალები იგრიალეზენ და ბუნებას შაერ-
თვიან. არიმანი, ვიდრე შეეფარებოდეს, სდგება
და ჰყყველის სულას, რომელიც გაოცებული
სდგას და პირდაპირ უყურებს. ბუნებას ნისლი
ეხვევა).

ა რ ი მ ა ნ ი.

გულს გავაქვავებ, ხელს გავამძლავრებ,
შემოვკრებ ძალთა ბუნებისათა,
დავაშრობინებ ენას მორევსა
ვნებათა ქექა-ქუხილისათა.
ასე დაგლოცავ: იყავ ბედნიერ,
როგორაც მტრისა შენ გეწყინება;
ხარმცა ცოცხალი და მუდამც შენი
ხელი ღმერთობას ეპოტინება!
გული კეთილის ჩაგედვას, ხალხის
საბედნიეროდ აყვავებული,

ხოლო ის შენი მტერი და მგელი
ჰქმნა შენ საკბენად აყფებულნი.
ამ ვრცელ სოფელში ფეხმოსაკიდი
არ გქონდეს თავის მისასვენებლად;
მუდამც გარტყია სევდისა ჯანყი
ღამის წყვილიად გაუთენებლად.

ცეცხლი მოგედვას,
არ იწვებოდე.

წყალმა წაგიღოს,
არ იხვრჩებოდე;

სნეული იყო
არა ჰრჩებოდე,

ეძახდე სიკვდილს,
არა ჰკვდებოდე,

ოღონდ ზეზეურ იტანჯებოდე!
გწყუროდეს შეველა და თბილი სიტყვა,
ხალხს შეჰკლამოდე თანაგრძნობასა.

მაგრამ პირველი ქვა დასაკრავი
გამოჰხდეს გულის მეგობრობასა
და „ვიში!“ მარტო სხვის საწოლიდამ
შენის კეკლუცის ერთგულობასა.

იცოცხლე დიდხან, რომ თმა და წვერი
თეთრი სიბერით გაგყვითლებოდეს
და აუდგომელს, მდებიარესა
თავი თვითონვე მოგძულებოდეს.

არ რა გებადოს შენი შენთვისა.—
სხვის შესანახად გახდილს პურისა,
სმისა და ჭამის მადა ძუ მგლისა
გქონდეს, და ლუკმა—საყვედურისა!

ამასთან ერთად კურთხეულ იყავ
ბევრი ქალ-ვაჟის იღბალ ბედითა,
რომ სავსე იყოს მთელი ქვეყანა
იმათის ბოროტ მოქმედებითა!..

რაც მე ვერ გითხარ, ის ბედმა გითხრას
უბედურობის ჩრდილით მყოლელმა
და დანარჩენი ცივ სამარეში
მატლმა და ჭიამ ქვესკნელს მძრომელმა.

(არიმანი საჩქაროდ მიბრუნდება და ჰქეპ-ქუ-
ხილით ბუნებას მსოფლიოს შაერთვის. ნისლიდამ
ორმუზდი პატარა ხანს გამოჩნდება).

ორმუზდი (სულას)

შეილო, შენც ისე დამილოციხარ,
როგორც სხვა კაცად დაბადებულნი...
იქონე გარნა ნიჭი სამგოსნო,
მადლი ცის მიერ მონიჭებულნი.

(ორმუზდი მყის გაქრება... წვიმა მოდის. სუ-
ლა განცვიფრებულია).

სულა

რა მითხრა ისა? ეს კიდე კარგი
არიმანისგან მამგონდებოდა,
რო მის მოსისხლე და ბოროტ პირსა
კეთილიც რამე გამოსდებოდა?!
თუ უბედური სხვათგან ვიქნები,
და მე მათსაში არ გავრევ ხელსა,
ნუგეშად მეყო და გულით ვამბობ:
„კიდე დიდება დამბადებელსა!“
თუმცა ღმერთობა არ მომანიჭეს,
მაგრამ კაცობა ხომ ისევ მრჩება.
რა ვუყვავთ? ისეც თავის საქმეებს
კიდე მოვუვლით როგორც იქნება.

(ანკარა მდინარეებიდამ, ტყე-მინდვრებიდამ,
ყვავილ-ბალახებიდამ, მთა-კლდეებიდამ
და ცა-ვარსკვლავებიდამ წარმოსდგებიან
უუშენიერესნი ქალნი, ასულნი
საკვირველებისა და ეუბნებიან
ბუნებას საგალობელს):

შენში ბევრს რასმე ჩვეულებრივი
თვალი ვერ ჰხედავს, შეჩვეულია;
ან ჯერ რამდენი საკვირველიც რამ
ვერც ბრძნებისაგან შემჩნეულია.
ტყე... შიგ ფსიტები და შველ-ირმები
წმინდა ცხოვრებით შეექცევიან,
და თან ლომ-ვეფხის სიახლოვითა
დამფრთხალნი ხშირად გაიქცევიან.
სადმე საამოდ მკულ, მოუბარი
წყარო მდინარედ მოიღალევა
და მერე იმის ლერწმოვანებში
სადმე ნიანგი დაიმაღევა.
სადაც ვარდია, შხამიცა ხარობს

იმავე დედის ძუძუს წოვითა,
 ერთხელ რომ ჰწვიმონ ღრუბელთ საამოდ
 გადმოივლიან მერე თოვითა.
 თალხ-შემოსილი, სულ-შეხუთული
 ზამთრის ქვეყანა შეიძაძება,
 მაგრამ როდესაც თავის მაღლითა
 შენივე ხელი დაიხარჯება—
 მკვდარი სიცოცხლე ხორცსვე შეისხამს,
 მორცხვი სიტურფით გაიბადრება!
 საცა დღე არის, იქვე ღამეა,
 სადაც სიტკბოა; იქვე სიმწარე,
 სადაც ყვავილი ტურფა რამეა—
 იქვე ყვავილი, მიმჰქნარი, მზმარე.
 სადაც ველები და ტყე და მთები
 ყვავილ-ბალახით ტკბილად ჰღელავენ;
 იქ ცეცხლის მფრქვევი მთებიც ჰყუღია
 და შორით შორად ზღვებიც ჰთვლემავენ.
 შენ ხარ მშვენებით ტკბილ-მოუბარი
 და მეოხუნჯე სიგონჯითაცა;

ხარ სიყვარულით გულის გამბობი,
 და მატირები ცრემლებითაცა!
 აქ მასპინძელი წუთის სოფლისა
 და წინამძღვარი იმ სოფლისაცა.
 გაქებთ, გადიდებთ! შენ ხარ ყოველის
 ქური, მიხეზი, ყოველის სურა.
 შეგამკობთ, როცა ღმერთთ არსებამაც
 შენს სახის ქვეშ დაისადგურა!
 ეხლა მშვიდობით, შენაცა ცაო,
 ცაო, მწვიმიავო ჩვენთვის დარზედა
 და შენც სრულიად ცისა ქვეშეთო,
 ვეღარ გავივლით შენს კალთაზედა.
 მზეო, შენა გთხოვთ, ხსოვნა მანცა
 არ დაგვიკარგო ქვეყანაზედა.

რა ამ საგალობელს გაათავებენ
 საკვირველების ასულნიც
 დაიქსაქსებიან და ივინიც ბუნებას
 მსოფლიოს შაერთვიან.

ბაჩანა.

1887 წ.—1891 წ.

ცრუ-მორწმუნობა სამეგრელო-აფხაზეთში

სამეგრელო აფხაზეთში დღესაც აურებელი
 ცრუმორწმუნობაა ხალხში გვერცელებული.
 როცა აქურ ცხოვრებას უკვირდება კაცი, ეჭ-
 ვი შეიპყრებას, რომ მეოცე საუკუნეში საქარ-
 თველს ერთი უძველესი კუთხე—ზუგდიდის
 მარცხ და სამურსაყანა ასეთი უშეცრების
 წყვდიადით არის მოცული; ხალხი უშეცრე-
 ბის მორეუში ცურავს, ქონებრივად და ზნე-
 ობრივად გახრწნილების გზას ადგას და სახ-
 სარი კი არსაიღამ სჩანს.

ჩემი მიზანია ამ უამად შევეხე ზოგიერთ
 უმთავრეს ზნე-ჩვეულებას, რომელიც ჰღუპავს
 სოფლის უვიცს ხალხს. ეს არის—„ჟინიში-
 ხვამა“, „მკითხაობა“ და ღოცვები.

სამეგრელოში უოველ ოჯახს გლეხია, აზ-
 ნაური, თუ თავადი, სავადლებულად მიანია
 წელიწადში ადარსულად რამდენიმე „ღოცვა“.

ოჯახის პატრონი უიდელობს, თუ თვითონ
 არა ჰყავს, ძროხას, თხას, ანუ ცხვარს და
 დანიშნულ რიცხვში ჰქლავს საქონელს, მიიზ-
 ტიყებს მეზობლებს და ნათესავებს, შეიკრი-
 ბებიან ოცდა-ათამდე. ოჯახის პატრონი მი-
 დის მარხში, სტუმრებიც თან მიჰყვებიან,
 ახდის ქვევრს, სადაც საღოცავი ღვინოა შე-
 ნასული, დაჩოქებს შვილებს, შვილის შვი-
 ლებს, (მარტო ვაჟებს) და ეკიდრება წმიდანს,
 რომლის სახელზედაც არის ღოცვა და ქვევ-
 რია ჩაფლული. თვითოეული სტუმართაცანი და-
 ჩოქილებს თავზე შემოავლებს ანთებულ წმინ-
 და სანთელს; შემდეგ ბრუნდებიან სახლში,
 დასხდებიან სადილად; სტუმრები ირჩევენ
 თამადას, განადდება სადღეგრძელო და ღვი-
 ნის სმა, ზოგჯერ შეზარსოებული სტუმ-
 რები დაეკვიან ერთმანეთს და თავზირს ამ-

ტრევენ. ასეთი შემთხვევა კი მასშინძლის-
თვის უფრო დამღუპველია; მან ეხლა უნდა
„გამოაღოცოს“. გამოაღოცვა იმას ნიშნავს,
რომ პირველ ღოცვის შემდეგ იკოვე მასშინ-
ძელი ჭკლავს გოჭს, ანუ თიკანს და ეკვდრება
იმ წმიდანს, მიუტოვოს მას შეტრდობანი თვის-
ნი, და მიიღოს მისი ღოცვა. მართალია გა-
მოაღოცვის დროს მასშინძელი არავის ეძახის,
მაგრამ ერთა შუა რიცხვით რომ ვიანგარი-
შით, თითო ეს „ღოცვა“ „გამოაღოცვა“ და-
რობ ოჯახს 20 მანეთზე მეტი უჯდება და თუ
მივიღებთ მხედველობაში, რომ ხშირად ამგვარ-
ი ღოცვა თითოეულს ოჯახში ათჯერაც სრულ-
დება წყევალში, ადვილად მივხვდებით თუ
რამდენად გამანადგურებელია ეს უხარო და
ველური ჩვეულება ხალხისა. რასაკვირველია,
საცა ასეთი უფიცობა ხალხში, იქ მკითხავ-
მარჩიელებიც ბლამად იქნებოან და მართლაც
იშვიათი სოფელი იქნება სამეგრელო აფხა-
ზეთში, სადაც 2—3 მარჩიელი მანც არ
იყოს, უფრო დედაკაცები. გაუნათლებელს
ხალხს ჭკონია, რომ მკითხავები ღვთისგან
არჩეულებია, და მათი პირით ღმერთი აცნო-
ბებს ხალხს გაჭივრების მიზეზს. ამით მკით-
ხავ-მარჩიელები საკმარისად სარგებლობენ თვი-
თონ, რადგანაც ხალხი ბუიზივით ეტანება მათ.
თუ კი ვინმე ავად გახდა ციებით ანუ ცხელე-
ბით, ავადმყოფის ჭირისუფალნი მაშინვე მირ-
ბიან მარჩიელთან და ისინიც ოსტატურად
ხვდებიან, უსასყლებენ ამა თუ იმ მიზეზს და
მასთან აძლევენ რჩევას, თუ კი ხატზეა გადა-
ცემული, გამოიხსნას, რომელიც შეიძლება
დაუჯდეს ორას მანეთზე მეტიც, და თუ ღოც-
ვის მიზეზია, რამე სხვა დარიგებას აძ-
ლევენ, რომელიც იათვად არ უჯდებათ; მას-
თან აფრთხილებენ არავითარი წამალი არ მია-
კარონ ავადმყოფს და არც ექიმს აჩვენონ. რო-
ცა კი შესარულებს მიცემულ დარიგებას, შეუძ-
ლიათ ავადმყოფს წამალიც დააღვივნოს, მაგ-
რამ ესაა უბედურება, რომ სანამ დარიგებას

შესარულებენ, სრულებს ხშირად მაგრად
იღვამს ფეხს ადამიანის სხეულში და ავად-
მყოფის მორჩენა ძნელი ხდება. მკითხავების
წყალობით ექიმებს გულგრილად უუერებს უს-
წავლელი ხალხი; ბევრი უფთილა და დღესაც
არის იმისი მაგალითი, რომ შეკნებულ პირს
ექიმიც მიუყვანია ავადმყოფთან, ექიმს წა-
მალი გამოუწერია, მაგრამ, მკითხავების რჩე-
ვით, წამლიანი შუშები ქვებზე დაუმისწვრევია,
ავადმყოფს სული დაუღვივა. მკითხავებს კი
ჯობე გაუტენიათ.

უფრო სამწუხარო მოვლენას ხალხის ცხოვ-
რებაში შეადგენს „ჟინიში“. ეს სიტყვა მეგ-
რულია, აფხაზურად „ხვია“, ორივე სიტყვა
ერთსა და იმავეს ნიშნავს. ქართულად ნიშნავს
„ზევითური“, „ჟინიში“ იმაში მდგომარეობს,
რომ ვინმე ოჯახის წევრი, სუსტდება, იძახის
წმ გიორგის სახელს, ვითომდა წმ. გიორგი
ლანარაკობს იმისი სიტყვებით. ღოგინი, ტა-
ნისამოსი და უოველი ოჯახის მოწყობილობა
თეთრი უნდა იყოს, მნახველებიც თეთრ ტა-
ნისაცმელში გამოწყობილნი უნდა იყვნენ, ისე
არ მიიკარებს. მნახველმა ავადმყოფის წინ
უნდა დაიჩქაროს და ეკვდროს წმ. გიორ-
გის. თუ კი ანება ავად-მყოფმა, მნახველებიც
იქ უნდა დაწვეს და ისიც ისე ავად ხდება.
ერთს ავადმყოფს შეუძლია გაჭნადოს ავად
ოცზე მეტი კაცი ანუ ქალი, ავად-მყოფის
პატრონი მირობის მარჩიელთან, ის რასაკვირ-
ველია, ეუბნება, რომ ეს წმ. გიორგის მი-
ზეზითაა; ავად-მყოფი და მისი პატრონი
მკითხავის რჩევით მიდიან ფეხით საღოცავად
ს. ილორში, სადაც წმიდა გიორგის ხატია.
მიჭყავთ საკლავი და მიაქვთ ფულიც, თუ რამ
გაანათ, მოიღოცვენ. დაბრუნებისას უნდა გა-
მოაღოცონ: პატრონი ჭვიდულობს ხარს,
კრავს, გოჭს, ხოცავს ამათ და მიდის დაბუ-
რულს ტყეში, სადაც სრული სიჩუშა. თან
ახლავს „ჟინის მღოცველი“, რომელსაც მარ-
ტო შეუძლია შესარულად ღოცვა.

ეს არის წმ. გიორგის მიერ ამოხრეული ზიკრი, რომელიც მთელ ზუგდიის მაზრაში იწივს, სოხუმის ოლქში კი სპი. ავად-მყოფის ზატონი აწივს „ჟინის მლოცველს“ და უკანასკნელიც მობრძანდება დანიშნულ დროზე; ყოველგვარი ჭურჭელი: თეფშები, ჭიქები, ქვაბი და სხვა სულ ახალი უნდა იყოს; ზირველ ხმარების შემდეგ ეგვლა ეს საკუთრებად რჩება „ჟინის“ მლოცველს. ეგვლა ეს დავიდარება 80—100 მანეთამდის უჯდება ავადმყოფის ზატონს. სპირად 3—4 წლის შემდეგ შეიძლება ავადმყოფობა ისევ გამეორდეს და როგორ იღუპება ამით უმეტესი ხალხი მკითხველისათვის ადგილი წარმოსადგენია. ჩემის დაკვირვებით შემიძლია ვთქვა, რომ „ჟინში“ ავად-მყოფობა—არ განხვავდება არც ახალგაზრდა, არც ახალგაზრდა სტრეპტოკოკის, მკრამ, აქ თავს იჩინებს სულ სხვა გვარი მიდრეკილებით— „ჟინით“ ავადმყოფს სრული უფლება აქვს ვინც უნდა ის მიიწვიოს და დაიწვიოს ღოგინში. მოგეხსენებათ, რომ „მსიხიურს შთაგონებას ცხოვრებაში დიდი მნიშვნელობა და გაუქმება აქვს, და აი ამის გამო მოწოდებული ზიკრი უნებლიედ ემორჩილება მომწოდებლის ბრძანებას, მაგრამ ამ მოვლენის მეტწილად გამოკვლევა მეტწილად სსსრ-ში, მე მხოლოდ ვიტყვი, რომ ამ „ჟინით“ ავად ხდებათ უფრო ახალგაზრდები ქალი და კაცი. წმ. გიორგის სახელით იმათ შეუძლიათ, ჯანმრთელები სახლიდან გადევნონ და ვისთანაც სურთ იმასთან იმუხაიფონ... ჩვენი მდაბიო ხალხი ისე დაწმუნებულია ხატების ძლიერებაზე, რომ ერთი მარტო წმ. გიორგის ხსენება დიდ შიშსა ჭკვრის და თუ ვინმემ უთხრა ეს და ეს უბედურება შენს თავზე წმ. გიორგის წყრებით არის, მზად იქნება ყოველივე თავისი საცხოვრებელი გაჭყიდოს, მხოლოდ მიაბრუნოს წმ. გიორგის გული. ბევრი მაგალითები მახსოვს, „ჟინით“ ავად-მყოფობისა, მაგრამ აქ მოვიყვანო მხოლოდ

ორ მაგალითს: ა) წმ. გიორგის სახელით ავადმყოფობაში ს. მანანდარაში—ამ რამდენიმე წლის წინად ვითომდა გახდა ავად „ჟინით“ ერთი მოწოდებული ემაწვილი. მან მოიწვია ქალები სხვა სოფლიდან, ამ ნაირად შეკრავდა 5—6 მდე ავადმყოფი. ეს ამბავი რომ გაიგო იმ სოფლის მღვდელმა—სამსონ თვალთვაქემ, მივიდა ავადმყოფებთან და მოინდომა იმათი გარკვევა; მოძღვარს და ავადმყოფებს მოუხდა შეტაკება, რომლის დროსაც ცრუ ავადმყოფებმა იფრინეს მღვდელი, რომელსაც ჯიხი და ქუდი იჭვე დარჩა. მე თვითონ ვიყავი მოწამედ, როცა ეს სულიერი მამა მივიდა გამომიძიებლთან და სთხოვა ოქმი შეედგინა. გამომიძიებელმა მოინიშნა დამნაშავენი და შეუდგა საქმის გამოძიებას, მან შეეკადრენ მღვდელს, მისცეს ზიკრი შემდეგ არ ვიქმთ არავისთვის მისთვის და მღვდელსაც ანატია.

ბ) ს. ცაიში, ზუგდიდის მაზრაში ვიღაც ქალი, გვარად ვართაკავა ამ რამდენიმე წლის წინად გახდა ავად „ჟინით“; მოიწვია სხვა საზოგადოებიდან ემაწვილები, ქალიშვილები და შეაკრავა ოცნე მეტი წმინდანის, თვითონ წმ. გიორგის გამომხატველი იყო, დანარჩენები სხვა და სხვა წმინდანისა. აუარებელი ხალხი სხვა და სხვა სოფლებიდან მიდიოდა სალოცავად, მიჭქნდათ შესწირავი წმინდანთან, რომელთაც შეადგინეს საუცხოო გუნდი მკვლავლეთა. დადამდებოდა თუ არა, გუნდი „წმინდანისა“, ანთებულ სანთლებით გასწავდა მდინარის ნაპირს, სადაც ხდებოდა ნათლის დება. ამოდენა წმინდანების განხორციელებით შეძინებული ხალხი სახლიდან თავს ვერ უფოდა გარედ და „წმინდანის“ ვინ იცის რას შერებოდენ... თვენახევარზე მეტი ასეთს უფოდა იყვნენ. ეს ამბავი გაიგო მზრის უფროსმა თ. დადუშქელიანმა, დაანატომრა ეგვლანი. როცა გასწირავა ზოლიცამ სახლი, ნახა შემოწირული წმინდა სანთელი ხუთასი მანეთისა. როცა ისინი შე-

იფანეს სტრუსადგომი, უვირდენენ: „რავა უბედურად ვიბრუნებ და მწიფდევს, ახლავ დაინტრევა ცხიეო. რაცა ეს „წმინდანები“ გონს მოვიდნენ, მაზრის უფროსმა განთავისლა ისინი, ახლაც ზოგი მათგანი არხეინად ცხოვრობს. ერთს მათგანს, რომელიც წარმადგენდა ითანე ნათლის მცემელს, ვკითხე: ამას წინად—რაში იყო საქმე მეთქი; მან მიპასუხა: შემაცდინა იმ ქალმაო, მითხრა, ადვილად შეიძლება ხალხი ჩვენ დაგვეყვას, და თუ კი ორი სამი საზოგადოება მოვიმხრეთ, მაშინ დანარჩენიც ჩვენ მოგვეყვება, და მერე ჩვენ წინააღმდეგ ბრძოლა შეუძლებელი გახდებაო, ჩვენ რომ მეთაურები ვიქნებით, ჩვენი სახელი არას დროს არ დავარდებაო; ცოტა არ იყოს ეს აზრი მეც ჭკუაში მომივიდა, მით უმეტეს, რომ ყოველ დღე აუარებული ხალხი ჰგროვდებოდა ჩვენთან თავყვანისცემლად. რაცა ცოტა დრომ განვლო, მეც წარმოვიდგინე, უთუოთ წმინდანი ვარ მეთქი, რადგან ამდენი ხალხი თავყვანს მცემს, ყველა წმინდანი ადამიანები იფენენ, და მეც წმინდანი ვარ მეთქი, და ჩემი კაცობრიობის გრძობა სულ დამეკარგა. აი ასეთი აზრებით ვიყავი გაყდენილი. ახლა ხომ ვიცი რა უსინიდიობა ჩამიდენია, მაგრამ რას უშეუღლო“. მოყვანილ მაგალითებით სავსეა სამეგრელო და აფხაზეთი, მეც ბევრის მოწმე ვარ, მაგრამ ყველაფრის აღნუსხვა მეტად ვსცანი, ნათქვამი

მიდანაც ადვილად მიხვდება მკითხველი, თუ რა კულტურული ძალა საჭირო სოფლათ, რა მოვალეობა აწევთ კისერზედ მღვდლებსა და მასწავლებლებს. საჭიროა მეტი მხეობა, ხალხში კულტურული მუშაობა, ჭეშმარიტი სწავლა-განათლების გავრცელება, რომელიც მოსპობს იმ ცრუმორწმუნეობას, რითაც იღუპება დღეს ჩვენი სამშობლოს ერთი მშვენიერი კუთხე. ამ საქმეში ისეთი გულგრილობა, რასაც დღემდის ვიხეივდით, ყოფილად შეუწინააღმდეგა; ნათლად სჩანს, რომ დღევანდელმა ღუხჭირმა სკოლამ სინათლის მაგიერ სიბნელე შეიტანა ხალხში; საჭიროა სკოლის გარდაქმნა, მოზარდ-თაობის აღზრდა ადგილობრივს ნიადაგზე და შთაგანება თუ რა ვნება მთქვას ხალხისთვის აუარებელს ცრუმორწმუნეობას; საჭიროა ქართული ენის და წერა-კითხვის გავრცელება მოზრდილებშიაც, ცხოველი სიტყვით ქადაგება მათში ჭეშმარიტი აზრებისა, სხალხე კითხვების გამართვა, ბიბლიოტეკების დაარსება და საერთო ზრუნვა ხალხის განვითარებაზე, რაც შეადგენს სოფლად მღვდლების, მასწავლებლების და ყველა ცოტათ თუ ბევრად განვითარებული ადამიანის მოვალეობას და ვინც ამას არ ასრულებს, ის სამუდამოდ დაგმობილი იქნება შთამომავლობის მიერ.

ენასტო როლონია.

სოფელი მუხური. ზუგდიდის მაზრა.

სანიმუშო პროგრამები

საქართველოს სახალხო სკოლებისათვის
საუბარი და ბუნების მეტყველება

I. განყოფილება.

საუბარი დღეიანსთან დაკავშირებით ანბანის შესწავლის შემდეგ: განხილვა და აღწერა ცნობილის საგნებისა. ოჯახის მოწყობილობისა, სკოლისა და მის გარშემო საგნებისა ცხადი

წარმოდგენილებათა შესადგენად საგნებსე და მათ თვისებებსე. საკლასო კუთვნილებანი, სათამაშო და სასწავლო ნივთები, დგამი, ჭურჭელი, სასმელი და საჭმელი, სცმელი, იარაღები, შენობანი, შინაური და გარეული

ცხოველები და ფრინველები, ქვეწარმავალი, თევზები, მწერები, მცენარეულობა; ხე, ხეხილი, ჩირგვები, ბოსტნეული, აწერა განცობილი საგნების მონათესავე საგნებისა — ადგილის მეოფლობით, ფორმით, მასდით, მომზადებისა და ხმარების მხრივ.

მე-II განყოფილება.

ბავშვების გონების გაფართოება მასობრივ საგნებზე, მათი უფრო დაწვრილებითი განხილვა, შესწავლა ახალი საგნებისა ოჯახისა და სკოლის მასობრივად. ქვები, ლითონები და მადნეულობანი, წელიწადის დრონი, თევზები, ადამიანის სხეულის აწერილობა, ხუთი გრძობა, ბუნების მოვლენანი მოკლედ, ქვეყნის ოთხი მხარე, მდინარე და მისი ნაწილები.

ადამიანისთვის სასარგებლო ცხოველები, ფრინველები, მწერები, თევზები, ვეშანი და სხვა წყლის რძითმკვებავნი, მწერიჭამია რძით მკვებავნი, ბეწვანი მხეცები.

მავნე ცხოველები (მხეცები), მუქთახორები ანუ ზარზიტები, შხამიანი ცხოველები, შინაური ქონებისთვის მავნე ცხოველები, მცენარისთვის სასარგებლო და მავნე ცხოველები, დაყოფა ცხოველებისა ხერხემლიანად და უხერხემლოდ; ხერხემლიანების დაჭოფა: რძით მკვებავნი, ფრინველები, ქვეწარმავალი, თევზები. უხერხემლონი: მწერები, ობობები, კიბობები, ჭიები და რბილტანიანები.

მე-III განყოფილება.

დედა-მიწა: ზედაგი, ნიადაგი. ზედაგის შემადგენელი ნაწილები. ქვანახშირი, ქვამარილი, მარილი, ნავთი, შავი ქვა, ოქრო, ვერცხლი, რკინა, რვადი, ქარვა, ანდამანტი, ვერცხლის წყალი, გოგირდი, სტალაკტიტი და სტალაკტიტი.

ჭკარი. ჭკარის თვისება, სითბო და სიცივე, გაგანიერება სითბოსაგან, სითხე და სიმძიმე ჭკარისა, ჭკარის მოძრაობა ბუნებაში,

ქარის გაჩენა, ზარალი და სარგებლობა ქარისაგან. ჭკარის შემადგენელი ნაწილები. როგორ ჩნდება სითბო. სითბოს კარგი და ცუდი გამტარებელი ნივთები.

წყალი: ადგილ-მდგომარეობა წყლისა, მდინარის ნაწილები, წყლის სივრცე დედა-მიწაზე, წყლის სიმი მდგომარეობა, სითბოსა და სიცივის გავლენა წყალზე, ტერმომეტრი, თევზის დადნობა, ოთქლი, გადნობა წყალში სხეულებისა. მლაშე წყლები, ზღვა. ზღვიდან მარილის გამოტანა. ბუნების მოვლენანი: ნაში, რთვილი, ნისლი, დრუბელი, წვიმა, თოვლი და ცისარტყელა. წყლის მოქმედება ხმელეთზე, ქვების დაშლა, ზედაგის შედგენა, დედამიწის მოყვანილობა, მისი სიდიდე, მოძრაობა დედამიწისა, დაჭოფა დედამიწისა მატერიკებად და კუნძულებად, ქვეყნის ნაწილები, ოკეანები, მიწის ძვრა, ცეცხლის მფრქვეველი მთები (სანძრები), თბილი წყლები, მადნეულის წყლები.

მე-IV განყოფილება.

ადგილობრივი კულტურული მცენარეები. მცენარის აღმოცენება. თესლი, ნასხი, თესლის გაღვივება, ძირი, ფესვები, ჩინჩლები, ძაფის მსგავსი სოკოვლები; ბუშტი, რომლითაც მცენარე სწავს სინოყვირკს მიწიდან; თესლ-ბიბილოები, ბოლქვნარი მცენარეები, როგორ ითესება მცენარე ბუნებაში, ხე როგორ იზრდება, ხის ნაწილები: ძირი, ტანი, ტოტები, ულორტი, კოკორი, ქერქი, აფსკა, ცილა, მერქანი, გული; ფოთოლი და მისი მნიშვნელობა, ყვავილი, მისი ნაწილები და მნიშვნელობა, ნაყოფი, ხეხილები, ხეები, ჭინახული, ბოსტნეული.

ცხელი ქვეყნის მცენარეები, ცივი ქვეყნის მცენარეები, მნიშვნელობა მცენარეებისა სოკოვადოთ, დამოკიდებულება მცენარეთა და ცხოველთა შორის. რა სარგებლობას აძლევს კაცს მცენარეები და ცხოველები. მსგავსება ცხოველთა და მცენარეთა შორის.

ანატომიური, ფიზიოლოგიური და ჰიგიენური ცნობები (მოკლედ). ადამიანის სხეულის აგებულება, სამოძრაო ორგანოები. ჩონჩხი და კუნთები (მუსკულები), ჩონჩხის ნაწილები, დანიშნულება, ძვლების ფორმა, მოყვანილობა, მათი გადაბმა და შეერთება, კუნთების დანიშნულება, აგებულება, ფორმა, ძვლებზე გადაბმა.

საჭმლის მომნელებელი ორგანოები, მათი დაყოფა, საჭმლის შეცვლა პირში, კუჭში და ნაწლავებში, უმთავრესი საკვები მასალა. სისხლის შენივთება ანუ შედგენა. სისხლის მოძრაობა. სისხლის მატარებელი ორგანოები; გული და მისი ნაწილები, სასუნთქავი ორგანოები—ჰერვარის შეცვლა ფილტვებში, სალი სუნთქვის პირობები, კანის შედგენილება, მოვლა კანისა, ტანისამოსი, სისუფთავე და მისი მნიშვნელობა, გრძნობის ორგანოები. მოკლე ცნობები ნერვების სისტემაზე და გრძნობის ორგანოების შესახებ, მათი მოვლა. ჰიგიენური საუბარი ჰერვზე და წყალზე.

ბუნების მეტყველება.

(ელემენტარული ფიზიკა, ქიმია, ბოტანიკა, ზოოლოგია და ჰიგიენა).

მე-V და მე-VI განყოფილება.

სხეულები: მაგარი, თხელი, ჰერვარის. სიმძიმე სხეულებისა, სითბო, სითბოს გამომწვევა, გატარება, ტერმომეტრი, ცუდი და კარგი გამტარებელი სითბოსი, დუდილი, გადინობა და აორთქლება.

წყალი—(გამოერება): რთვლი, ნაში, ნისლი, ღრუბელი, წვიმა, თოვლი და სეტყვა. სხეულის ტივტივი წყალზე, სხეულების გადინობა წყალში, დაკვრისტალება; შეფარდებითი სიმძიმე (УДѢЛЬНЫЙ ВѢСЪ), გაერთიანებული ჭურჭლები, წყლის დაწმენდა, წყლის შედგენილობა, წყალბადის თვისება.

ფიზიკური სხეულების საზოგადო თვისება:

მიუწითლობა (непроницаемость), გნწვეს ლეულება, დანწილება (ДѢЛИМОСТЬ) ფორმისობა (СВѢЖНОСТЬ) მიშვიდეულობა (ПРИТЯЖЕНИЕ), სიმაგრე (ТВЕРДОСТЬ) სიმკვრივე, მოუდრეკელობა (УПРУГОСТЬ), მიკვრა (ПРИЛИПАНИЕ) ჟონვა (ВОЛОСНОСТЬ), სიმძიმე (ТЯЖЕСТЬ) და ინერცია.

ჰერი—დამტკიცება ჰერის ანსებობისა, დაწოლა ჰერისა, შედგენილობა, თვისება მყაბადისა, აზოტისა და ნახშირ მყაბ-ჰერვარისა, ცნებები დაწვაზე. ალი.

მარტივი და რთული სხეულები; ლითონები და არა ლითონები.

ცნებები ატომებზე, მყაბადე. მყაბადის შეერთება სხვა სხეულებთან, წყალბადი; წყალი და მისი ქიმიური შედგენილება, აზოტი და მისი შეერთება მყაბადესთან, გოგირდი, მისი შეერთება მყაბადესთან, აზოტის სიმყავე, გვარჯილა, გოგირდის სიმყავე და იმისი უმთავრესი მარლები, შაბიბანი, გიპსი.

ფოსფორი, ფოსფორის შეერთება მყაბადესთან და წყალბადთან, ფოსფორის სიმყავე.

ხლორი, ხლორის წყალბადი, მარლის სიმყავე. ნახშირმბადე, მყაბადის და ნახშირმბადის შეერთებანი, ნახშირმყავე და მისი მარლები (სოდა, სკირე ქვები) საზოგადო ქიმიური თვისებანი ლითონებისა.—

დედა-მიწა—უსტეროესი მანუელებანი, გაცნობა მათი და მოხმარება; მიწის ზედპირის შეცვლა ჰერის, წყლის და ბუნების სხვა და სხვა ძალთაგან.

გაცნობა უვავილოვან მცენარეთა რამდენიმე ცაღისა, უვავილის შედგენილება, გამტკერინება, ნაყოფის გაჩენა, თესლი; სხვა და სხვა ნაყოფი, უმთავრესი დამახსიათებელი თვისებები მცენარის ძირისა, ტანისა და ფოთლებისა.

გაცნობა სხვა და სხვა ადგილობრივ მცენარეულობისა, ცნობები მცენარეთა აგებულობაზე, შენობაზე, უჯრედებზე, დაწყოფა მცე-

ნარეთა ჯგუფებად და შესწავლა თითოეული ჯგუფის ორი-სამი წარმომადგენელისა.

ცნობები მარტივ ცნობებზე; მათი უმთავრესი წარმომადგენლები: ტიები, ღრუბული, ალიტრიონი (მედუზა), მარჯანის ოთხხაზი (КОРОЛОВЫЙ ПОЛИПЬ) წურბელები და სხ.

კიბო, ობობა და სხვა, მწერები. ხერხემლიან ცხოველები: თევზები, ქვეწარმავალი, ფრინველები, უხერხემლონი, შესწავლა ზოოლოგიურად თითოეული კლასის თითო ორდღა წარმომადგენლებისა.

გაფრთხილება წინა განყოფილებებში ნასწავლისა ადამიანის სხეულის ანატომია-ფიზიოლოგიიდან და ჭიკიქიდან. ადამიანის სხეულის აგებულება; ჩონჩხი, კუნთები, ნერვები, კბილები და მისი მოვლა; სსკმედი და სსკმელის მონელება, სისხლი, წითელი და თეთრი სოკონები, სისხლის ტრიალი, სუნთქვა, ჭიკიქი, წყალი, სსმედი და სსკმედი ჭიკიქის მხრივ, სსზრდობა, შენახვა, მამზადება და გემო სსკმელისა, სსმელები, ტანსაცმელი, სადგომი; რეგორ უნდა დაიფაროს კაცმა თავი გადაძვლები სენისაგან.

შენიშვნა: თავდაპირველად ბუნებას და ბავშვის გარშემო არსებულს საგნებს და მოვლენებს დაბალს განყოფილებებში მოწაფეები გაიცნობენ პირადის დაკვირვებით და მასწავლებლის ცოცხალი საუბრის საშუალებით.—მასალას ამ მხრით იძლევა დედა ენის სახელმძღვანელო წიგნიც; მხოლოდ მასწავლებელმა ეს მასალა შესაფერისად უნდა დაამუშაოს და გასაგების სიტყვებით ესაუბროს მათ შესახებ მოწაფეებს. ერთკლასიანი სკოლის უფროს განყოფილებებში, გარდა იმ მასალისა, რასაც იძლევა სახელმძღვანელო წიგნი „**ბუნების კარი**“, მასწავლებელმა, ადგილობრივი პირობების მიხედვით, უნდა ისარგებლოს სხვა მასალითაც, შეავსოს და სისტემატიურად დალაგოს მასალები და ისე ცოცხალ საუბრით

და თვალსაჩინო განხილვით გააცნოს მოწაფეებს ესა თუ ის საგანი და შემდეგ წააკითხოს წიგნი. ყოველ შემთხვევაში **დაპირკვებას, ცოცხალ სიტყვას და თვალსაჩინოებას პირველი ადგილი უნდა დაეთმოს საუბარით სწავლების დროს.**

გარდა თვალსაჩინო კოლექციებისა, რასაც ადგილობრივ მოაგროვებენ, სკოლაში საჭიროა შემდეგი სურათები: 1. **„ჰვაზილთა შორის“** 50 სურათი ბოტანიკიდან, გამოცემული რუბაკინის რედაქციით და **მეზიკის** განმარტებითი წერილით, ღირს კარდონზე გაკრული 6 მანეთად; 2) **„ცხოველთა სამეფო“**, თორმეტი დიდი კედლის სურათი ფერადებით და განმარტებითი წერილით, გამოცემული ტულუპოვისა და ჩხვოვის რედაქციით, ფასი 1 მ. 50 კ. 3) **„ანატომია კაცისა“** 11 სურათი ახსნით **3. კანელისა**. ფასი 3 მან. 4) **„კბილმედი და მათი მოვლა“** დიდი სურათი ახსნით **კანელისა**. საჭიროა აგრეთვე ყველა სკოლასთან შეძლების დაგვარად მოწყობილი იქმნას პატარა ფიზიკური კაბინეტი და ქიმიური ლაბორატორია; ამაში მასწავლებელს ხელს გაუმართავს შემდეგი სახელმძღვანელოები: 1 **ქიმიკი**. პოპოვი. **3. ი.** ქიმიკი თვით განვითარებისათვის იაფ ლაბორატორიაში“, აკადემიკოს ბეკეტოვის წინასიტყვაობით. 2) **„ქიმიკი-რიმენტარული ქიმიკი“**; 1 ქიმიური ლაბორატორია და 2) ქიმიური ცდები“ **3. ა. ვინც-შტოკისა** „**Вѣстн. Зн.**“ გამოცემა. 3) „უმარტივესი ცდები“ ბუნების მოვლენათა ასახსნელად 175 სურათით **მ. ი. სმიტონისა** სიტინის გამოცემა ფასი 40 კ. 4) **გოლიკოვი**. ბუნების მეტყველების გაკვეთილები, ფიზიკიდან, ქიმიიდან, მეტეოროლოგიიდან, მინერალოგიიდან და გეოლოგიიდან ფასი 25 კაპ. 5) **გოტვალდი**—თვალსაჩინოდ შესწავლა ფიზიკისა. 6) **ფიზიკა და ქიმიკი** ნ. ლომაურისა, დაბეჭდილია 1906 წლის „ნაკადულის“ ნომრებში. 7) **„Предметный методъ обученія“** ვახტეროვისა ფასი 50 კ. 8) **ა. ივანოვი**: „**Элементарное объяснение явлений природы**“ ფასი 60 კ. 9) ქიმიკი როსკოსი, თარგმანი **რცხილაქის-მიერ**.

რ უ ს ე თ ი

სასკოლო საკითხი

სახელმწიფო სათათბიროში

17 ოქტომბრის მანიფესტის შემდეგ ცოტა იმედი მოგვეცა, რომ სახალხო განათლების უკუღმართი წესები ცოტად თუ ბევრად გაუმჯობესდებოდა ახალი კანონების შემოღებით; თუმცა სასკოლო საკითხი ჯერ ჯერობით საბოლოოდ გადაწყვეტილი არ არის, მაგრამ მაინც დიდი გულთმისნობა არ არის საჭირო იმის გამოსაცნობად, რომ დღევანდელი პირობები სახეიროს ვერაფერს გვიქადის.

ჩვენთვის უფრო საყურადღებოა არარუსთა სკოლების საკითხი და მისი სვებელი სახელმწიფო სათათბიროში. ამ საგნის შესახებ, როგორც სჩანს დეპუტატის კ ჩხეიძის წერილიდან (იხ. „ჩვენი გაზეთი“ № 3), კომისიას, რომელსაც მინდობილი ჰქონდა არა-რუსთა სკოლების საკითხი, მიუღია შემდეგი პროექტი:

1. მზრებში, სადაც „ინფორმაცია“ რიცხვი აღემატება 50%, მცხოვრებთ ნება ეძლევათ დააწესონ პირველ-დაწყებითი სკოლები, რომლებშიც სწავლება უნდა სწარმოებულეს დედა-ენაზე, თუ ამ ენაზე აწესებებს წერა და დიტერატურა; თუ სკოლაში მისაღებ ბავშვთა შორის, რომელნიც შთამომავლობით ერთსა და იმავე ხალხს ეკუთვნიან, უმეტესობა არ ღანაწაკებს რუსულათ.

შენიშვნა. ეს წესი არ შეეხება საშუალო სხიას, აღმოსავლეთ ციმბირს და შორეულ აღმოსავლეთს.

როგორც შენიშვნიდან სჩანს ეს წესი ჩვენ ქართველებსაც შეგვეხება. ძლიერ ძნელია ყველა ერთა საკითხი სწავლა-განათლების შესახებ ჩამოსხმული იქმნას ერთს ყალიბში; ამას მოჰყვება აუცილ-

ბლათ სასწავლო უწყების მოხელეთა თვითნებობა; თვითონ წინადადება თუ უმეტესობა არ ღანაწაკებს რუსულად, იძლევა ამის საბუთს. საყველბურო რუსული დღეს ჩვენში თითქმის ყველამ იცის, მაგრამ ეს არ შეადგენს ისეთს საბუთს, რომლის ძალითაც შეიძლებოდეს ჩვენს სკოლებში რუსულად სწავლება. სწორედ ეს საყველბურო რუსულის ცოდნა ზოგიერთებს მართლა ცოდნად მიაჩნიათ. ამ რამდენიმე წლის წინად კავკასიის ყოფილმა მზრუნველმა ზავადსკიმ დაათვალიერა ერთი სასწავლებელი, სადაც მასწავლებლად ამ სტრიქონების დამწერი იყო, როცა მზრუნველმა გაიგო, რომ არითმეტიკას დაბალ განყოფილებებში რუსულად არ ვასწავლიდი, შემომწყრა. ვერც ერთმა ჩემმა საბუთმა, ბავშვების მიერ ენის უცოდინარობისამ, ვერ გასჭრა; შევიდა თვითონ უმცროს განყოფილებაში, უჩვენა ბავშვებს ერთი თითი და ჰკითხა—რამდენია—ОДИНЪ-ო, უთხრეს ბავშვებმა, მეორე თითი უჩვენა—ესეც—ОДИНЪ-ო. ორივე ერთად გამოვიდა—ДВА. ბავშვებმა იცოდნენ ОДИНЪ და ДВА, ამით დამიმტკიცა მზრუნველმა, რომ ბავშვებს შეუძლიათ რუსულად სწავლა და არ ასწავლიო. ეს მაგალითი იმიტომ მოვიყვანეთ, რომ ამოწერილი მუხლი, როგორც ვთქვით, ვერ იხსნის ჩვენს სკოლებს მეთვალყურის თავნებობისაგან. ზავადსკის წინა-მოადგილე იანოვსკიც, თუმცა გარუსების პოლიტიკას ემსახურებოდა ჩვენში, მაგრამ ბოლო დროს მან სიტყვიერად მაინც წარმო-სთქვა სალი აზრი: „Все изучаемое по

какому-бы то ни было учебному предмету, а тѣмъ болѣе по Закону Божию, должно быть усвоено сознательно, а для этого необходимо, чтобы все это было излагаемо туземцамъ на ихъ родномъ языкѣ“ (Рус. шк. 1908 г. № 7—8). მოგვსენებათ, რომ ქართლში და კახეთში ბლომად არიან გაქართველებული სომხები, ქართლში ოსებიც, რომელთაც ქართული უფრო ეხერხებათ; რომელ ენაზედ უნდა ასწავლონ ამათ თავიანთ შვილებს, თუნდა ცალკე სკოლებიც ჰქონდესთ; უეჭველია იმ ენაზედ, რომელიც უკეთ იციან და რომელიც მუდმივ ხმარებაშია ოჯახში და გარეთ მეზობლებში, ე. ი. ქართულ ენაზედ; ამაში შოვინისტობას ვერაფერ ვერ დავგვამებს, აქ სალი პედაგოგიური მოსაზრებაა, რომელიც სკოლას ნაყოფიერების გზაზედ აყენებს. იანოვსკისაც უეჭველად პედაგოგიურმა მოსაზრებამ ათქმევინა: „Многие армяне говорятъ только по грузински, въ такомъ случаѣ ихъ роднымъ языкомъ служить грузинскій“ (იქვე). ანაირად ამ პირველ მუხლში, როგორც მკითხველი დანიახავს, არაფერია ხელსაყრელი არც ჩვენთვის და არც ჩვენი მეზობლებისათვის.

2. ასეთ სკოლებში დედა-ენაზე სწავლებას აწესრიგებს სამაზრო სამოსწავლო სათათბირო ადგილობრივ მცხოვრებთა სურვილის თანახმად. ეს სურვილი უნდა გამოიხატოს საერთო დადგენილებით ან საერთო თხოვნით.

3. თუ ადგილობრივი მცხოვრებნი თავიანთ სურვილს შესცვლიან, სწავლება იწარმოებს საერთო დებულებათა მიხედვით.

ხალხის სურვილზე დამყარება, რასაკვირველია, საჭიროა; ძნელად იხეირებს ის საქმე, რასაც ხალხი არ თანაუგრძნობს, რაც არ გამომდინარეობს თვით ხალხის გონებიდან; მაგრამ, როდესაც ხალხს სურ-

ვილებს უკვეც, როცა ამ ხლომა-სურვილს განძრახ აყენებ შემოფარგლულს წრეში, ძალას ატან ხალხს იაზროვნოს ისე, როგორც სხვას სურს და არა ისე, როგორც თვითონ ხალხსა სწამს და საკეთილოდ მიიჩნია, მაშინ ფრთა შეკვეცილი ხალხის სურვილიც არ იქნება სინამდვილის გამოხატველი; ამას შედეგად მოჰყვება მესამე მუხლის განხორციელება, რაც კუდად მიჰყვება მეორე მუხლსა და რომელია სწორედ ძალის თავია დამარხული. ჩავყვით ქვევით:

4. გარდა რუსული ენის ერთ-კლასიან სკოლებში უკვლა სკანების სწავლება სწარმოებს დედა-ენაზე პირველ ოთხ წელიწადს.

5. პირველი სამოსწავლო წლის მეორე ნახევარში სავალდებულოა რუსული ენის სწავლება.

6. რუსული ენის სწავლება უნდა სწარმოებდეს რუსულ ენაზედვე. დედა-ენა ამ შემთხვევაში როგორც დახმარებითი საშუალება, ნებადართული იქნება მხოლოდ პირველი წლის განმავლობაში.

7. ასეთ სკოლებში კურს დასრულებულმა უნდა იცოდეს: ლაპარაკი და ჩქარა კითხვა რუსულათ, წაკითხულის გასაკებად გადაცემა და სიტყვების დაუმახინჯებლათ წერა კარნახით.

დიდი მეცნიერება გამოუჩენია კომისიას, რომელმაც ასეთი სიბრძნე წარმოიტქვა, რომ უცხო ენის სწავლება უცხო ენაზედვე უნდა სწარმოებდეს. ე. ი. ჩვენში ცნობილი მუნჯური მეთოდით, რომლის ნაყოფი საკმარისად იწვნია ქართველმა ერმა და დაჰგმო იგი; დღეს არც ერთი გონიერი ადამიანი არ ჰყოფს უარს, რომ დედა-ენა, როგორც ერთი უძლიერესი იარაღთაგანი, საჭიროა არ იყოს უცხო ენის სწავლების დროს; თვითონ სამინისტრომაც კი, ბევრის წვალების შემ-

დღე, საჭიროდ დაინახა, რომ რუსული ენა არა-რუსთა სკოლებში დედა-ენის საშუალებით ისწავლებოდეს უფროს განყოფილებებშიაც და ამიტომ 1907 წლის სასწავლო გეგმას არა რუსთა სკოლებისათვის ასეთი შენიშვნა გაუკეთა: „**природный языкъ дѣтей въ 3-й и 4-й годы обученія употребляется въ помощь къ нему**“. კომისიამ თავისი სიბრძნით სამინისტროსაც კი გადააჭარბა და ხალხის სურვილსაც გზა შეკრული აქვს ამ საკითხში. სამაგიეროდ კომისია ეთანხმება სამინისტროს კანონ-პროექტს, რომ რუსული ენის სწავლება იწყებოდეს პირველი წლის მეორე ნახევრიდან. თუ როდის უნდა იწყებოდეს რუსული ენის სწავლება ჩვენს სახალხო სკოლებში, ამის შესახებ ვრცელი წერილები და გარკვეული პასუხი არა ერთხელ დასტამბულა ჟურნალ „განათლებაში“; არ გავიმეორებთ ერთხელ ნათქვამს, ვიტყვი მხოლოდ, რომ უდროოდ სწავლება უცხო ენისა არც ამ ენისათვის არის სასარგებლო და არც ბავშვის გონების განვითარებისათვის; ეს ისეთი მარტივი ქეშმარიტებაა, რომ მის დასამტკიცებლათ აუარებელს აზრებს მოიყვანს კაცი ნაფიც პედაგოგებისას, მაგრამ სადაც სიმართლე არ გადის და ძალა ვერა სჭრის, იქ რეგენს ვერაფრით შეაგონებ. ვიდრე ბავშვი ცოტად თუ ბევრად არ არის განვითარებული დედა-ენაზე, ვიდრე საკმარისად თავისუფლად არ შეუძლია გამოთქვას დედა-ენაზე თავისი გულის ზრახვანი, მანამდის უცხო ენის სწავლება ზიანის მეტს ვერავითარ სარგებლობას ვერ მოიტანს და უცხო ენაც, რამდენადაც უმდიდრესი იყოს იგი დედა-ენაზე, იმის ერთ მეთედ ცოდნასაც ვერ შესძენს, რაც ბავშვს შეუძლიან შეიძინოს დედა-

ენაზე. მაგრამ ეს უტყუარი ქეშმარიტება განა ყველას ესმის? და თუ ესმის ემეტება კი ის სხვისთვის?

როგორც ჩვენი ჟურნალის მკითხველებს ეცოდინება, რუსული ენის სწავლების დაწყებას ჩვენ ვთხოულობთ ოთხწლიან სკოლის მესამე წლიდან და დარწმუნებული ვართ, რომ შედეგი ამგვარი სწავლებისა, როცა ბავშვი უკეთ განვითარებული მეტის შეგნებითა იწყებს უცხო ენის სწავლას, ნაკლები არ იქნება იმაზე, რასაც კომისიის მეშვიდე მუხლი მოითხოვს.

8. სამოსწავლო გეგმას ყოველი განყოფილებისთვის ადგენს სახალხო განათლების მინისტრი.

9. სამოსწავლო დღეების რიცხვს საზღვრავს სამაზრო სამოსწავლო სათათბირო. ყოველ შემთხვევაში ქაღაჩად წელიწადში უნდა იყოს 200 სამოსწავლო დღე, სოფლად—180.

10. მასწავლებლებათ იქნებან რუსული და დედა-ენის კარგად მცოდნე ზინნი, თუ მათ ამასთან ექნებათ შესაფერი სამასწავლებლო წოდება.

ამ მერვე მუხლიდან ცხადად სჩანს ცენტრალური მართვა-გამგეობის წესების შემოღება სკოლებში, ამის მიხედვით განაპირა ქვეყნებს და არა-რუსთა სკოლებს გეგმა ყოველი განყოფილებისათვის პეტერბურგიდან უნდა მიაწოდოს სამინისტრომ, ამისთანა წესი კი სკოლას სარგებლობას ვერ მოუტანს, რადგანაც ამ შემთხვევაში სრულიად მივიწყებული იქნება ადგილობრივი პირობები, ხალხის მოთხოვნილება და სხვა ფრიად საჭირო მხარე, რომელიც სკოლის სულის ჩამდგმელია და რომლის უარის ყოფა სკოლის უნაყოფობას მოასწავებს. მხოლოდ იმ სკოლას შეუძლიან სარგებლობის მო-

საქართველოს ეროვნული ბიბლიოთეკა

ტანა, რომლის სწავლების საქმე მოწყობილია ადგილობრივი პირობების თანახმად. ყოვლად შეუწყნარებელია ის აზრი, რომ რუსეთში ყველგან ერთგვარი ტიპის სასწავლებელი იყოს სამინისტროს გეგმით ჩამოყალიბებული. საზოგადო განათლების სკოლებში მოწაფეები მაშინ მიიღებენ ნამდვილ განათლებას, როცა სკოლის საქმეები შეგუებულია ადგილობრივ პირობებთან და ცხოვრების მოთხოვნილებასთან; ყველა ამის კარგად გათვალისწინება, ყველა საჭირო პირობების დაცვა შესაძლებელია მხოლოდ ადგილობრივ საგნის განხილვით, ამის მიხედვით ყველა ცალკე ერს ნება უნდა ჰქონდეს სკოლების გეგმის შედგენისა ადგილობრივი პირობების სახეში მიღებით და დაცვით, სამინისტროს კი უფლება უნდა ჰქონდეს საჭირო შემთხვევაში კანტროლიც გაუწიოს და დახმარებაც აღმოუჩინოს სკოლებს ხაზინიდან, საცა საჭირო იქნება. კომისიის გეგმის მიხედვით სამოსწავლო დღე სოფლად 180 უნდა იყოს, კეთილი სურვილია, მაგრამ შესაძლებელი კი არის? ზოგან საქართველოში სოფლის სკოლებში ოთხ ხუთ თვეს ძლივსა ატარებენ ბავშვებს სკოლებში; ამის მიზეზი ადგილობრივი ეკონომიური მდგომარეობაა, ბავშვები სახლში სჭირდებათ მომხმარებელ და სკოლაში, სოფლად მუშაობის დროს, ვერ ატარებენ. ყველა ეს ნათლად გვიჩვენებს რამდენად საჭიროა ადგილობრივი პირობების მიღება და დაცვა, რომელიც შეუძლებელია პეტერბურგიდან გამოგზავნილი ბრძანებით, ცენტრალურ მართვა-გამგეობის წესით.

11. რაკლასიან სასწავლებლებში ერთი მასწავლებელთან (კაცი იქნება თუ ქალი), დამოუკიდებლად სწავლებების და ერაფნების

სა, უნდა იქნეს ისეთი, რომ მასწავლებლები ენას შეადგენდეს რუსული ენა.

12. თანახმათ ადგილობრივ მცხოვრებთა სურვილისა ასეთ სკოლებთან შეიძლება დაასრულონ დამატებითი და განმეორებისათვის საჭირო კლასები რუსული ენისა და საბავშვო ბავშვები, სხვა ბავშვები წინდაწინვე გაეცნობიან რუსულ ენას, ეს დაწესებულებანი შეიძლება გაიხსნას ან მცხოვრებლების, ან ხაზინის ხარჯზე და ხაზინის დახმარებით; ასეთი კლასები და ბავშვები შეიძლება გაიხსნას აკრეფიერებულ სავსებით დამოუკიდებელი დაწესებულებანი.

13. დაათვალიყვით ის მუშაკები რუსული ენის ცოდნას ასეთ სკოლებში, მას ამ შემთხვევაში პროტესტის უფლება ეძლევა. ასეთივე უფლება ეძლევა სამაზრო სამხსნაჯლო სათათბიროში სკოლებს დირექტორს.

მეთერთმეტე მუხლში ის აზრია გატარებული, რომ ორ კლასიან სკოლებში ერთი მასწავლებელი რუსი უნდა იყოს. ცხადად არა სჩანს ამ რუსმა უნდა იცოდეს ადგილობრივი ენა თუ არა, მაგრამ ვთქვათ, რომ უნდა იცოდეს (უფრო კი საყველ პუროდ, თითო ოროლა სიტყვა თუ ეცოდინება), რადგანაც ქვემოთ პროექტი მოითხოვს, ერთი ადგილობრივი ენის ცოდნას; საქმე მარტო ენის ცოდნაში არ არის; მასწავლებელმა, ვინც უნდა იყოს იგი, დაწვრილებით უნდა იცოდეს ენის გარდა იმ ხალხის ზნე, ხასიათი, ჩვეულება და სხვა საჭირო პირობები, რომლის უცოდინრობა მუდამ ხელს უშლის სკოლის წარმატების საქმეს, ეს კი იცის უფრო ადგილობრივ აღზრდილმა, რომელსაც ბავშვობიდანვე აქვს შეთვისებული ხალხური ზნე ჩვეულებანი და მხოლოდ ასეთი განვითარებული და საკმაოდ მომზადებული პირო გაუწევს ხალხს და სკოლას ნამდვილ მასწავლებლობას.

მეთორმეტე მუხლი იხსენიებს საბავშვო ბალებს, სადაც ბავშვები წინდაწინვე გაეცნობიან რუსულ ენას. საბავშვო ბალებში აბარებენ ნორჩ ბავშვებს, ვიდრე სკოლის ასაკისა გახდებოდნენ. მიზანი საბავშვო ბალებისა ყველგან ისეაია, რომ ბავშვებს განუფითარონ გონება სხვა და სხვა ვარჯიშობით, რაც ხდება მშობლიური ენის საშველებით. კომისიის პროექტით კი ამგვარი ბალების დანიშნულება რუსული ენის სწავლებაში გამოიხატება. მეცამეტე მუხლი ამგვარ სკოლებში რუსული ენის ცოდნის დაუასებას ეხება ინსპექტორის მიერ, რომელსაც „პროტესტის უფლება ეძლევა“. რამდენად შესაწყნარებელია კომისიის აზრი საბავშვო ბალებში უცხო ენის სწავლების შესახებ, როცა ნორჩი არსება ძლივსა ტიქტიკებს მშობლიურს ენაზე, ძლივსა ახერხებს აზრის გამოთქმას დედა-ენით, ურევს ერთმანეთს სხვა და სხვა ცნებებს და სხვა—ყველასათვის ცხადია, ვისაც კი ბავშვების აღზრდა წმიდა საქმედ მიაჩნია და ამ წმიდა საქმეს მსხვერპლად არ სწირავენ ისეთს მოსაზრებას, რომელსაც პედაგოგისთან ხელი არ აქვს. დედა აზრი კი კომისიის პროექტისა უაზრო გარუსებაა და უფრო კი ნორჩი გონების დამახინჯება, რასაც არ იქმოდა ჩვენს დროში არც ერთი მაღალი ზნეობისა და წრფელი გონების მქონე ადამიანი.

14. თუ რიცხვი ან რუსის ბავშვების, ან იმ ბავშვების, რომლებთან სურთ რუსული ენის სწავლა, ანის ანა ნაკლები თუთხეტი-სა, იქ, სადაც არსებობს ზემოხსენებული სკოლები, იხსნება დამოუკიდებელი პირველადწყობითი სკოლა. თუ რიცხვი ბავშვების ნაკლებია, მაშინ არსებულ სკოლასთან იხსნება მარჯველური განყოფილება, სადაც სწავლება სწარმოებს დედა ენაზე.

15. იმ კრებების ბავშვებისათვის შედგინდეს ადგილობრივ მცხოვრებთა შორის უმცირესობას შეადგენენ, შეუძლიათ რუსულ პირველადწყობით სკოლებთან დაახლოვნდნენ მასთანადებული განყოფილებანი, სადაც ასეთი ბავშვები გაეცნობიან რუსულს ენას დედა ენაზე.

შენიშვნა: ასეთ განყოფილებაში მასწავლებლისათვის შეიძლება მასწავლებელს დაენიშნოს დამატებითი ჯამაგარი.

ზემოთ მოყვანილ მუხლებიდან სჩანს, რომ ცენტრი ამ შერეულ სკოლებისა რუსული ენაა. ან რა მოსაზრებაა უცხო ენის სწავლების დამყარება ბავშვის სურვილზე, ან იცის კი ბავშვმა რა არის უცხო ენა? ბავშვისთვის არსებობს ერთი ენა თავისი საკუთარი დიდი დედა ენა; უცხო ენის შესწავლის სურვილი ყოველ ბავშვს უფრო გვიან დაებადება და სწორედ მაშინ, როცა თავისი ენა შედარებით კარგად იცის. იქნება ბავშვმა გიჟასუხოს მინდა უცხო ენის სწავლა, მაგრამ ეს პასუხი შეუგნებელი იქნება და ამაზე დამყარება არც სასურველია. ჩვენ ვერ თანავუგრძობთ ისეთს შერეულს სკოლებს, რომელშიაც ერთი საგანი მეორეს სჩაგრავს, დედა ენა მეცამეტე გოჭად არის გადაქცეული და მთელი ყურადღება მართო რუსულის სწავლებაზე მიპყრობილი; საჭიროა არა შერეული, არამედ გაცალკევებული სკოლები ყველა ერისათვის, სადაც შეიძლება ყველას მიიღოს კანონიერი სწავლა აღზრდა.

16. თუ აღნიშნული საჭიროებისათვის არ კმარა კრედიტი, რომელიც უნდა გაიღოს საფუძვლად სწავლების შემოღებისთვის მასთანაში, დამატებითი კრედიტი უნდა მოთხოვნიდეს იქმნეს „სმეტის“ წესით; კარდა ამისა უნდა გადებულ იქმნეს კრედიტი რუსული ენის კლასებისათვის საბავშვო ბალებისთვის და მასთანადებული განყოფილებისათვის.

17. რუსეთის ქვეშევრდომთა — გარდა სახალხო განათლების მინისტრის ნებათაღებოთ სკოლებში სწავლა შეუძლიათ აგრეთვე სხვა სახელმწიფოების ქვეშევრდომთა ბავშვებისაც.

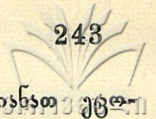
18. ორ-კლასიან სახელმწიფო ზირველ დაწესებულებათი სასწავლებლის მეორე კლასში უკუდასაგნების სწავლა სწარმოებს რუსულ ენაზე. ადგილობრივ ენაზე შეიძლება გაიხსნას ასეთი სკოლა მხოლოდ კერძოთ.

შენიშვნა: დედა ენის და საღმრთო სჯულის სწავლება ორ კლასიან ზირველ დაწესებულებათი სასწავლებლის მეორე კლასში (სწავლების მე 5 და 6 წელიწადი) სწარმოებს დედა ენაზე.

მეთექვსმეტე მუხლის აზრია, რომ მათრამ უნდა გასწიოს ხარჯი სკოლებზე და რაც დააკლდება მოითხოვოს „სმეტის“ წესითო. რასაკვირველია სასკოლო ხარჯს მათრამის მცხოვრებნი იხდიან და ახმარებენ ისეთს სკოლებს, რომელიც ხელს უწყობს მკვიდრთა გადაგვარებას, ე. ი. პროექტი გვეუბნება — შენ თავს შენივე ჯიბით მოუღე ბოლოვო! ამაზედ მეტი აბუჩად აგდება კიდევ შესაძლებელია! არ ვებებით მეჩვიდმეტე მუხლს, მეთვრამეტე ითხოვს ყველა საგნების სწავლებას რუსულ ენაზედ და მხოლოდ საღმრთო სჯულის სწავლების ნებას იძლევა დედა ენაზე და დედა ენისას. რომ დედა ენა დედა ენაზე უნდა ისწავლებოდეს, ეს ვითომ ახალი ქეშმარიტებაა, ვითომ შესაძლებელი იყოს დედა ენის შესწავლა არა დედა ენაზედ, მაგრამ რას იქთ, როცა ჩვენში მართლა იყვნენ ისეთი ვირტუოზები, რომლებიც დედა ენას რუსულ ენაზედ ასწავლიდნენ და ეს უეჭველად უხერხულად უცვნიათ ამ ბოლო დროს. რაც შეეხება ყველა საგნების რუსულ ენაზე სწავლებას ორ კლასიან სკოლებში უნდა ვსთქვათ, რომ საკმაო მაგალითი გვაქვს იმისი თუ რა შედეგი მოჰყვა ამ გვარ

სწავლებას ჩვენში, რამდენადაც ვასწავლავთ წინ ხალხის სწავლა განათლების საქმე და რამდენად დააყენა ხალხი წინმსვლელობის გზაზედ. უნაყოფობა ჩვენებურის სკოლებისა რუსულად სწავლებით ყველასათვის თვალსაჩინოა, იშვიათად ნახავთ სოფელს, სადაც ამგვარ სკოლებს ნაყოფი გამოეღოსთ, ხუთი ექვსი წელიწადი ბავშვი მომცდარა ოჯახს, გადაჩვევია სახლში მუშაობას, ვერ შეუძენია ვერავითარი ცოდნა და ცხოვრებაში გარიყული დარჩენილა, თავისიანებს ჩამოშორებია და ცხოვრებაშიც მისი დუხჭირი ცოდნით გზა ვერ გაუკვლევი, მალე დუვიწყნია ის გამოუსადეგარი ცოდნაც, რაც თუთიყუშით ჰქონდა სკოლაში გაზებირებული და დღეს ამისთანა ნასწავლი ზიზლით იგონებს იმ სკოლას, რომელმაც საუკეთესო დრო უნაყოფოთ დააკარგვინა. ამისთანა თვალსაჩინო მაგალითის შემდეგ, წარმოუდგენელია და მეტად მავნებელი ისეთი სკოლა, სადაც სწავლება საგნებისა დედა ენაზე არ არის და თუ რამე ღონისძიება გვაბადია ყოველის საშვალებით უნდა ვეცადოთ, რომ ყველა სახალხო ერთ კლასიან თუ ორ კლასიან სკოლებში საგნების სწავლება დედა ენის საშვალებით სწარმოებდეს. ამას მოითხოვს ერის განვითარების ინტერესი, ამას მოითხოვს სწავლა აღზრდის მეცნიერება, ეს არის საანბანო ქეშმარიტება, რომელიც დღეს, სამწუხაროდ, გათეულილია.

19. კერძო ხასიათის ზირველ დაწესებულებათი სკოლების ზატრანს შეუძლია მიიღოს დახმარება ხაზინიდან თანახმად სახალხო განათლების მინისტრის მიერ დადგენილის წესისა, თუ რუსული ენის სწავლება კარგად მიდის. ამ მუხლით კერძო სკოლებს დახმარების მიღება შეუძლია „თუ რუსულის

სწავლება კარგად მიდის. ეს ხაზ გას-
 მული წინადადება პიროვნებითს გემოზე
 და შეხედულობაზეა დამყარებული, რის
 დაფასებაც ალბად რუს ინსპექტორ-დი-
 რექტორების კომპეტენციას შეადგენს;
 შეიძლება რუსული ენა კარგად იცოდ-
 ნენ, როგორც კერძო საგანი, მაგრამ საგ-
 ნების სწავლება კი დედა ენაზედ იქნეს,
 ეს კი ყუქველად იმათ არ მოეწონებათ,
 რადგანაც კერძო სკოლები განსხვავებუ-
 ლი იქნება მათი პირდაპირ უწყებაში მყოფ
 სკოლებისაგან და სიმართლის სასწორი
 გამრუდდება, დახმარებასაც ვერაფერ მი-
 იღებს, ან კერძო სკოლაც სამინისტროს
 უწყების მსგავს სკოლად გარდიქმნება.
 დღეს აი რასა ვხედავთ—ტფილისის გუ-
 ბერნიის დირექცია სცდილობს სწორედ
 იქ გახსნას სკოლა, სადაც „წერა-კითხვის
 საზოგადოების სკოლაა—მაგ. გიორგიწმინ-
 დაში, გომარეთში და საგურამოში. ამით,
 რასაკვირველია, უნდათ არსებულ სკო-
 ლებს მეტოქეობა გაუწიონ და ხალხს უა-
 რი ათქმევიონ არსებულს სკოლებზე და
 თავიანთი დააარსონ; საგურამოში სულ
 სამოცი მოსახლეა და იქ უნდათ თავიან-
 თი სკოლა, სადაც სკოლა უკვე არსებობს
 ილია ჭავჭავაძის სახელობაზე, თითქოს
 სხვა სოფელი, სადაც სკოლის ჭაჭანებაც
 კი არ არის, ბლომად არ მოიპოვებოდეს
 ჩვენი. ასეთი ჯიბრი სხვა და სხვა უწყ-
 ებათა შორის ყოველთვის იქნება, ვიდ-
 რე სკოლები ნამდვილს ნორმალურს ნი-
 ადავზედ არ დამყარდებიან და სკოლები-
 დან არ იქნება განდევნილი პოლიტიკუ-
 რი მისწრაფებანი.

გარდა ამისა სასურველია შემდეგი. თუ მი-
 ღებულ იქნება ზემოხსენებული:

1. საჭიროა დაუფინანსოებო უბები, რა-
 თა დროზე მამზადდენ მასწავლებლები, რამ-
 ლებსაც ეცდებიანთ რაგორც რუსული ისე
 ერთი ადგილობრივი ენა.
2. საჭიროა მამზადდენ ინსპექტორები

რუსთაგან, რომლებსაც საფუძვლიანად ეცდ-
 იანებათ ერთი ადგილობრივი ენა.

ამ ორი უკანასკნელი მუხლის შესახებ
 ზემოთაც გამოვთქვით ჩვენი აზრი, რომ
 მარტო ენების ცოდნა საკმარისი არ არის
 თუ ადგილობრივ მკვიდრთა ზნე, ჩვეუ-
 ლება და სხვა თვისებები არ იცის მასწავ-
 ლებელმა და ინსპექტორმაც. დღემდის
 ინსპექტორობას მაინც ზოგან თითო ორო-
 ლა არა რუსთაც აძლევდნენ; მეორე მუხ-
 ლი კი მოითხოვს მომზადდეს ინსპექტო-
 რები რუსთაგან, რომელთაც ეცოდინე-
 ბათ საფუძვლიანად ერთი ადგილობ-
 რივი ენა. ერთი რომ ინსპექტორობის
 გულისათვის არც ერთი რუსი არ აიტკი-
 ვებს თავს შეისწავლოს ის ენა, რომელიც
 მას არ მოსწონს და ისიც „საფუძვლიან-
 ნად“; თუ ვინმე აიტკივებს თავს და და-
 იწყებს რომელიმე ენის შესწავლას, ისიც
 ფორმის გულისათვის გაიზვიანებს ორი-
 ოდე ფრაზას და მიიღებს „საფუძვლიან-
 ნად“ ენის მცოდნის დიპლომს, რაც სრუ-
 ლიად არ უშველის საქმეს. რატომ უნდა
 აიტკივონ აუტკივარი თავი, როცა ადგი-
 ლობრივი ერის ღვიძლ შვილთაგანიც
 აღმოჩნდებიან, რომელნიც შესაფერისად
 შეასრულებენ ინსპექტორის მოვალეობას
 მაინც იმ ხალხში, სადაც სკოლა არსებობს.
 მაგრამ, სადაც ყველა მოქალაქე თანასწორის
 უფლებით არ სარგებლობს, სადაც სხვა და
 სხვა ერთა შორის ბატონყმობაა, სადაც
 ერთი უნდობლობას უცხადებს მეორეს,
 თუმც მას ეს არ დაუმსახურნია, არც წარ-
 სულში და არც აწმყოში, იქ მოზარდ
 თაობის სწავლა აღზრდის საქმეც განსაც-
 დელში იქნება და პედაგოგიურად მოწ-
 ყობილი სკოლები ოცნების ფარვალში
 იტრიალებენ.

საზოგადოთ კომისიის პროექტი არა
 რუსთა სკოლების შესახებ მრავალი დე-
 ფექტებით არის სავსე და ვეჭობთ, რომ
 აქედან რამე ხეირი გამოვიდეს.

კახაბერი.

მოწერილი ამბები

საქართველოს
წიგნების კავშირი

ქუთაისი. არავისთვის საიდუმლოებას არ შეადგენს ის გაცვეთილი აზრი, რომ ხალხის გათვითცნობიერების და გამოფხიზლების ერთი უძლიერესი ფაქტორია რიგიანად დაყენებული სახალხო სკოლებია. ვისა და რას შეუძლიან მოჰფინოს ხალხში ცხოველყოფელი სწავლა-განათლების სხივები, აღმოფხვრას ათასგვარი მავნე ცრუმორწმუნოება, შთაუნერგოს ცხოვრებაზე და გარემოზე საღი წარმოდგენა და შეხედულება, გამოიწვიოს და განამტკიცოს საკუთარი ინტერესების თვითშეგნება ისე, როგორც ამ სახალხო სკოლებსა და მის მასწავლებელთ. იმავე დროს მხოლოდ სკოლას და სხვას არავის შეუძლია ერს გამოაცალოს მისი უპირველესი და უძვირფასესი საუნჯე—ენა, წარხოცოს მისი პიროვნება, გამოფიტოს და გადატაკოს სულიერად, ზნეობრივად და მაშასადამე ქონებრივადაც და დააყენოს გათახსირებისა და გადაგვარების გზაზე. ასე ესმის სკოლის დიადი მნიშვნელობა ყველა ცოტათ არის მაინც შეგნებულადამიანს და თვისი შეხედულებისა და მიდრეკილების თანახმად ცდილობს ისარგებლოს ამ ძვირფასი იარაღით. ვისთვისაა საჭირო ამ ანბანური ჭეშმარიტების გათვალისწინება, ცვირზე დაწერა და ყველგან და ყოველთვის მასზედ ფიქრი და ზრუნვა თუ არა ჩვენთვის?! ჩვენდა სამწუხაროდ და სავალალოდ ამ საკითხსაც ისე, როგორც საზოგადოთ ყველა საჭირობოროტო საარსებო საკითხებს, ზერელე ეხებიან და სათანადო ყურადღებას არ აქცევენ განსაკუთრებით ისინი, ვინც ბრმა გარემოებასა და შემთხვევას ჩვენი ხალხის მესვეურად და მათი ინტერესების გამომხატველად წამოაუსკუპებია. მოგვხსენებათ

წელიწადზედ მეტია რაც ბ. მზრუნველმა ჩვენ თვითმართველობათ (ქალაქის საბჭოებსა და თავად-აზნაურების მარშლებს) მოწერილობა დაუგზავნა გამოერკვიათ და თავიანთი აზრი გამოეთქვათ არსებულ სკოლებისა, მის რაოდენობის გამრავლებისა და რეორგანიზაციის შესახებ. აქ ჩვენ „ქირისუფალო“ დიდებულ „მამული-შვილო“ მშვენიერი შემთხვევა ეძლეოდათ თვისი შეხედულება ამ ღირშესანიშნავ საკითხზე, ხმამაღლა და გაბედულად გამოეთქვათ. მაგრამ, მაგარი ის არის, რომ კრინტიც არავის დაუძრავს, ხელიც არ გაუნძრევიათ, მაშინ როდესაც „კენჭობიას“ დროს დაუშრეტელ მხნეობას და გონების საოცარ გამჭირახობას იჩენენ.

ამ მოწერილობაზე რიგიანი და მიზნის შესაფერი პასუხის მისაცემად მასწავლებლის, ბ. ბუჯანაძის თაონობით შესდგა კომისია, რომელმაც მოხსენება წარუდგინა ქალაქის საბჭოს. მაგრამ ეს მოხსენება დღესაც მაუდის ქვეშ განისვენებს და ნათელი აღარ უხალავს. ხოლო ქალაქის მოურავმა იმის მაგივრად, რომ ამ მოხსენებისათვის მსვლელობა მიეცა, ღირექციის მიერ შემუშავებულ პროექტს მოაწერა ხელი. თუ რამდენად ხელსაყრელი და მისაღები იქნება ჩვენთვის ღირექციის პროექტი, ეს ყველამ, ვისაც ყურები აქვს სმენად და თვალები ხედვათ, უწყის. განა რას უნდა გამოველოდეთ იმათგან ხეირიანს და ან იმათ პროექტზე ხელის მოწერა და მისი დადასტურება ნუ თუ დანაშაულობა არ არის ჩვენი თვითმართველობის სათავეში მდგომარე პირისთვის, როდესაც ისინი ამ თვითმართველობის ღანდის გაქრობასაც კი ლამობენ, როდესაც მათი წარმომადგენელი მაჟინკოვი უმაღ-

ლეს მთავრობისაგან დაკანონებულ 81 წლის გვემასა და მის დამკველ მასწავლებელთ აშკარად სასტიკად სდევნის. მათი მეცადინეობით ეს გვემა ახლა არც კი არსებობს და ნეტარსენებულ ლევიციის მეთოდს თან-და-თან ფართოდ კარები ეღებო. ქალაქის სკოლები ათვალწუნებული, მიზანში ამოღებული ჰყავთ და ყოველივე ღონეს ხმარობენ როგორმე დასცენ და ნიადაგი გამოაცალონ. ამ მიზნით საკუთარი სკოლების გახსნას სცდილობენ და ერთი უკვე იანვრიდან კიდევ დაარსეს, სადაც ბავშვებს შესვლისთანავე ძალად ამხინჯებენ. ადგილობრივი წმ. ნინოს ქალთა გიმნაზია დირექციას შეკითხვებია—მიგვითითეთ საუკეთესო სამაგალითო პირველ დაწყებით სკოლაზე, სადაც უფროსი კლასის მოსწავლენი სამაგალითო გაკვეთილებს მოისმენენ და პრაქტიკულ ცოდნას შეიძენენო, მასაც, არც უცხვლებია და არც უცივებია, ამდგარა და ეს სკოლა წარუდგენია და გაუცვნია ყველაზედ უფრო შესაფერად და ამ მიზნისთვის გამოსადეგად. დირექცია ამ სკოლისათვის ქალაქისაგან დახმარებას ითხოვს და, მგონი, ჩვენ „ჩვენ ჰირისუფალთ“ თანხმობაც განუცხადებიათ, რაც ფრიათ დამაღონებელია. გვეტყვიან, რაც უნდა იყოს სკოლა, სწავლა-განათლების გავრცელებას ემსახურება და როგორც ასეთს ყოველთვის უნდა დავებმაროთო. ჩვენ ვუპასუხებთ, რომ ეს სკოლა კი არაა—კახარმა, სადაც სწავლა-აღზრდის ნაცვლად უკუღმართ პოლიტიკას ემსახურებიან და ჩვენს გადაგარებისა და გადაშენების იარაღად მოუმარჯვნიათ, სადაც უსტონოვიჩებს და მათედ უარესებს სულით მდაბალოთ, გონებითა და აზრით ბეჩავ თვით ჩვენს თანამემამულეთ ქებათა-ქებას ასხამენ მაჟინ-

კოვები და ცოტათ თუ ბევრად ფართო შეხედულებისა და პროგრესიული სულის მატარებელთ მიწასთან ასწორებენ. შემთხვევას ეძებენ ურჩი მასწავლებელნი ქალაქის სკოლებიდანაც გარეკონ და „პოსობით“ აჯილდოვებენ ქალაქისავე სკოლაში მოსამსახურე ერთგულ ყმებს.

ფარი.

ახალციხე. ახალციხის ქართველები დიღინიდან ყურყუმელობდენ უმეცრების ზღვაში და იხრჩობოდენ ქორიკანობის ოკეანეში. სწავლა-განათლებისა მათ არა იცოდნენ რა. იმათი ბავშვებისათვის უსასყიდლოთაც რომ ესწავლებინა ვისმე, მაინც არ დაანებებდენ, იმდენად შეუგნებელი იყვნენ, მაგრამ ამ ბოლო დროს აქაურებმაც გამოიღვიძეს საღათას ძილისაგან; მიჰხვდენ, რომ არაფრად ღირს უსწავლელი ადამიანიო და მას შემდეგ არის, რომ ახალციხელი ქართველი შვილს თავისივე სურვილით აძლევს სასწავლებელში. წელს, სამოქალაქო დასაწყისის სასწავლებელში, როცა ადგილი არ აღმოჩნდა ბავშვების მისაღებად, თვით მშობლებმა ითხოვეს თავიანთი ხარჯით დამატებითი განყოფილების გახსნა იქვე, ოღონდ კი შვილები სასწავლებელს გარედ არ დარჩენოდათ. წარმოიდგინეთ, ბევრს შეძლებულთ, თავიანთი შვილებისათვის კერძო მასწავლებლებიცა ჰყავთ და ისე ასწავლიან შვილებს, მაგრამ ერთი დიდი ნაკლი კი თან დაყოლილი აქვს ამ მისწრაფებას. თავდაპირველად ანბანს ასწავლიან უცხო ენაზე და არა დედა-ენაზე და ამით ღუპავენ თავიანთ შვილებს. ცხადია რომ ეს შეცდომა მათ უვეცობით მოსდით, თორემ რომელი მშობელი იქნება თავისი შვილის მტერი,

პეტერბურგი.

უმაღლეს სასწავლებელში მოსწავლე ქართველ ახალგაზდობის მატერიალური მდგომარეობა.—

უმაღლეს სასწავლებელში მოსწავლე ახალ-გაზდობის უმეტესი ნაწილი შიმშილს განიცდის, მატერიალურად დაქვეითებულია. ეს ფაქტია. მაგრამ ამ შემთხვევაში, როგორც შეიძლება ბევრ სხვა შემთხვევაშიაც, პირველი ადგილი ქართველ მოსწავლე ახალ-გაზდობას უნდა დაეთმოს. მატერიალური მდგომარეობა კერძოთ ქართველ სტუდენტებისა მეტად უნუგეშო სურათს წარმოადგენს. ყველაზე უფრო მდიდარიც რა არის ქართველ სტუდენტებში, იმასაც აღარ ყოფნის თვიდან თვემდის ფული და ზოგჯერ ისიც სხვებსავე დაამშეულია. არ შეიძლება ითქვას საყვედური ჩვენს მშობლებზე: ვისაც ასეთები ჰყვანან, ისინი შეძლებისა დაგვარად დახმარებას უწევენ თავიანთ შვილებს, შეძლებისა დაგვარად-მეთქი ვამბობ და საქმეც სწორედ ამაშია; ეს შეუძლებლობა უშლის ხელს ყოველივე მათგანს მიაწოდონ შვილს იმდენი, რამდენიც სჭირია, თორემ მე ღრმად ვარ დარწმუნებული, რომ ცდას არ დააკლებენ!

სიღარიბე და შიმშილი, ლუკმა პურზე ფიქრი და ზრუნვა მძიმე ლოდივით თავს დაგვწოლია, სულს გვიხუთავს, გვიშლის ხელს სწავლას უფრო ღრმად ჩავსტიდოთ ხელი, მეცნიერებას უფრო სწორის იმედებით გავსდიოთ. მოსწავლე ახალ-გაზდობის თვითმკვლელობის გახშირებაში უმეტესი ბრალი შიმშილს უდევს, რომელიც ოპტიმისტს პესნიმისტათ ხდის და იმედებს უქარწყლებს. პსიხოლოგიურად, ფიზიოლოგიურად, რა მხრითაც გასინჯოთ, თუ კაცი დამშეულია, მას საქ-

რომ სიკეთის მაგიერ ავი უსურვოს. ალბათ არ ესმის თუ რაოდენი ვნება მოაქვს უსუსური 6—7 წლის ბავშვისათვის არა დედა-ენაზე, არამედ უცხო ენაზედ სწავლებას, რომელიც ისედაც უვიცს, ჯერ კიდევ გონება გაუხსნელს, ერთიან გამოაყვეყნებს და გამოჩერჩეტებს. რომ ჰკითხოთ ამ ვაჟბატონებს თუ რად სჩადიან ამას, გიპასუხებენ: „ქართული ენა რაშია გამოსადეგი, დღეს რუსულია საჭირო, რუსულია გამოსადეგი ცხოვრებაშიო და საჭირო ენა კარგად რომ შეისწავლოს ბავშვმა პატარობიდანვე უნდა ვასწავლოთ ძნელი რამ გაუადვილდეს შემდეგისათვის სწავლა. პირველშივე თუ არ მივაჩვიეთ წმიდა რუსულს ხომ გიმნაზიაშიც არ მიიღებენო!... რაც შეეხება დედა-ენას, თავისითაც შეიძლება სწავლას, ამას რაღა მასწავლებელი ეჭივრება და ან როგორ დავაკარგვინებთ ოქროს დროს ბავშვსაო“. აი მთელი მათი შეხედულება ამ საგანზე.

„არ ცოდნა არ ცოდვიაო“, ნათქვამია. ეს არ ცოდნა მშობლებს შეიძლება მიეტევოს, მაგრამ რაღას იტყვიოთ იმ მასწავლებელზე, რომელიც სჩადის ასეთს პედაგოგიურს ბარბაროსობას? ჩემის აზრით ასეთი პირი არ არის დირსი მასწავლებლის სახელი ატაროს, იგი ჯალათზედ უარესია და ყველასაგან გასაკიცხია. მთავრობამ განსდევნა ქართული ენა სასწავლებლებიდანაო, ვგოდებთ მუდამ ჟამ და ოჯახში კი ისე ვერ მოგვიწყვია საქმე, რომ ჯერ დედა-ენაზე განვაფიქროთ ბავშვის გონება და შემდეგ შევასწავლოთ უცხო ენა. მაგრამ ამას ვაგება და შნო უნდა, რაც, სამწუხაროდ, მშობლებსაც აკლია და მასწავლებლებსაც.

კ. გვარამაძე.

მის ხელის მოკიდება, გაძლოდა თუნდ ადვილ შესასრულებელ საქმისაც, არ შეუძლია. აქედან, ცხადია, თუ სტუდენტი უზრუნველყოფილი არ იქნა, მას არ შეუძლია თავის საყვარელ საგანს ახლო გაეცნოს, უფრო შეიყვაროს! პირიქით ასეთ შემთხვევაში უიმედობა გვიპყრობს და მეცადინეობაზე გული აღარ მიგვიწევს. ან როგორ უნდა შეიძლოს მეცადინეობა მაშინ, როდესაც შიმშილისაგან კუჭი გეწვის, არ იცი ხვალემდის გააწევ ცოცხალი თუ არა, არც ის იცი ხვალ რა მოგვლის? ეს თავსამტკრვეი კითხვები, ცხადია, დიდ დროს ართმევს მეცადინეობაში გართულ ადამიანს და საქმეზე გულს უტრუვებს.

პეტერბურგში თუ ასეა, სხვა ქალაქის ქართველი სტუდენტობა უფრო უარეს მდგომარეობაშია. ერთმა პეტერბურგის სამხედრო მედიკურ აკადემიის სტუდენტმა ამ სამოსწავლო წლის ნოემბერში მიიღო თავის ტომსკელ ამხანაგ ტენზოლოგისაგან შემდეგი შინაარსის წერილი..

მოგაუყვები ჩემს ამბავს. ტომსკიდან შემატყობინეს ქუთაისში მიღებული ხარა. ეს კარგი, მარა ესლა ფულის შოვნა იყო საქმე. დიდი წვალების შემდეგ, როგორც იყო ვიშოვე სწავლის ფული და გავგზავნე. ახლა გზის ფული მიწადად; ზოგი ვისესხე, ზოგიც ნაწნობებმა მიწადადეს და შვიდი თუმნით გაუდექი გზას პირველ ენკენისთვის. 30 მ. ბილეთში მივეცი, 8 მ. ბარკში, ტომსკში რომ ჩამავიდი ოც მანეთამდე შექნდა. აქ სამოსწავლო ნივთების უიღვა დაშვირდა და კიდევ სხვა რამეების, ვიუიდე ესენი და ცარიელი დავრჩი. ერთი კვირის შემდეგ მომივიდა სხვი თუმანი, ვიუიდე სამოსწავლო და სხვა ნივთები, რომლებიც უიღვა ამ წინანდელი ოცი მანეთით ვერ მოვასხურხე, დასახლის ოთახის ქირა მივეცი და ისევე ცარი-

ლი დავრჩი, მას შემდეგ არაფერი მომსულა. რადა სიტყვებზეა, ჩემო ძმაო, ამისთანა სიტყვებზე. ერთი მითხარი თუ ძმა ხარ, — რა მეცადინობა შეიძლება მაშინ, როცა კაცს შიმშილით კუჭი გეწვის. რამდენიმე ხანი დავდიოდი „სტოლიკაში“ და იქ ვსადილობდი. ესლა-კი დღეს მეთვრამეტე დღეა, რაც მე სადლი არ მიჭამია. შემარცხვინოს დემონმა ტოლ-ამხანაგებში გამაწვევტილი ვიარა, თუ მე ამას ტუუილს ვამბობდე. თუ არ გჯერა, შეგიძლია მოსწერო მ. ქ—ს, ტ—ს, ბ—ს, ი—ს და გაიკებ მართლად ეს, თუ ტუუილი. ჩემს სსჭმელს შეადგენს დილას და საღამოს ჩაი და ზური. მაკრამ უბედურება ის არის, რომ ეგენიც არ მაჭეს ხშირად, თორემ სადილს ვიღან ჩივა. ავდეები დილა აღრიან, ჩავიცვამ, დავიხურავ და გავრბივარ ინსტიტუტისაკენ, დასახლის ვეუბნები სამოვარი არ დაადგა, მეჩქარება და მის ადულებას ვერ მოფურცდიოქვა. კაცო, კი არ მეჩქარება მართლად, მარა აბა სხვა რა უნდა უთხრა, როცა არც მაქარი, არც ზური და არც ფული არ მაჭეს რომ ვიუიდე... და რად მინდა რომ ადულებული წყალი შემოიტანოს. ამას წინად ცოტა დამავიანდა და დასახლისმა მომსწრო სახლში სამოვრის შემოტანა, ახლა რა უნდა მექნა. ავდექი, გამოვავლე სტაქანს ცხელი წყალი, ერთი თუნუქის ჩაინიკი მაჭეს და იმაში ჩავასხი. წინა დამის ზურის ნამცეტები იყო ქადალდში ჩარჩენილი, ავიდე და ეს ზურის ნამცეტები მაგიდაზე დავუარე, ვითომ გჭამე და შემდეგ უთხარი წაიდე თქვა, შენ მეტუვი, თუ ასე გიჭირს ამხანაგებს რად არ ეტუვი ისინი მოგცემენო, კი, ძმაო, ერთჯერ მოგცემენ, ორჯერ და სამჯერ, მარა სულ ეოველთვის ხომ ვერ მარჩენენ, ოცი და ოცდა ხუთი დღის განმავლობაში. იმათ იმდენი ფული მოსდით სახლიდან, რომ თვითონ ეოფნისთ და ჩემი სარჩენი-კი არ აქვთ... ისევე შესამარება მ. ქ. ხან რვა კაპიკს მადღევს დღეში,

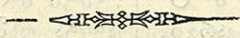
ხან არ შიუს, ამ ფუფით დიჯას და სდა-
 მის ზუს ვიუიდი და მეტი მე არ მინდა.
 შიშილით არ მფუკვდები და სხვას თავი და-
 ვანებოთ. სახლში რომ მივსწერო ასეა ჩემი
 საქმე და ფული გამომიგზავნენ-თქო, რა გა-
 მოვა. ვიცი ვერაფერს იშვინიან, შევაწუხებ
 მარტო და ის გამოვა. ასე რომ მგონებოდა
 არ წამოვიდოდი, მაგრამ არ ვიცოდი. ქუთაის-
 ში რომ ტენიკია არის დ. წ—ი. თუ იცი,
 ის დამიხრდა თუმანს გამოგიგზავნი თვეშიც,
 ერთი კიდეც ბ—ძე არის ხუთ მანეთს უფ-
 ველ თვე გიგზავნიც, ხუთ მანეთს კიდეც
 სახლიდან გამომიგზავნიდენ და ცდ მანეთათ
 მე კარგად ვიცხვარებდი, მარა გამომიშვენ,
 ძმაო, აქეთ და ქე მამატუეილენ. სახლიდან
 წერილი მომივიდა, დედა და მამა მითვლის,
 არაფერს არაფერი მოგვცა, რომ დავგზავნიდენო,
 ეს სამი თუმანი ესაა რომ გამოგიგზავნეთ,
 ვისესხეთ, თარმეტი თუმნის გირავო მივე-
 ცით ამ სამ თუმანში და თვეში თუმანში ცა-
 მეტ შიუსს სარკებელს ვაძლეუთ. თუ ბეინ-
 ტერესება შემომითვალე და იმ წერილს გამო-
 გიგზავნი. ასეა ძმაო საქმე, თუ არ მოგვკვდი

შიშილით ხომ კარგი, თუ არა რა ფუფით:
 თავს ზევით ძაღა არ არის ნათქვამია...
 შენი ძმა და ამხანაგი ტ. *)

ჩემის აზრით, ვინც ნივთიერად უზ-
 რუნველ ყოფილი არ არის, ნუ მიემგზავ-
 რება რუსეთის გადაკარგულ ქალაქებში
 რასაკვირველია სწავლა კარგია, მაგრამ
 რას შესძენს სამშობლო ქვეყანას რუსე-
 თიდან დაბრუნებული, ქლეკით დაავად-
 მყოფებული, რომელიც დღე-დღეზე სიკვ-
 დილს მოელის. უმჯობესია, ვისაც საშ-
 ვალება არ აქვს სამშობლოშივე დარჩეს და
 თავისი მცირე ცოდნით დაეხმაროს ხალხს,
 ვიდრე რუსეთის სუსხი სიცივით თავი
 მოიწამლოს. ამ შემთხვევაში უზნეო კე-
 თილმყოფლებზე დანდობა, რომელთაც
 დაპირება შეუძლიათ და ასრულება კი
 არა, საიმედო არ არის.

ლადო გეგეჭკორი

*) ეს წერილი, რომელიც გვისურათებს ჩვენ-
 ბურს სიტყვით ქველმოქმედებს და სტუდენტების
 გაჭირებულ მდგომარეობას, რედაქციაში ინახება.
რედ.

ზინაარსი: 1. სამშობლოს გაცნობა. იბ. ვართაგავასი. 2. სწავლა აღზრდის
 საქმე ძველ საქართველოში (X—XIII საუკ.) სამ ცომიასი. 3. ბუნების შესწავ-
 ლა სახალხო სკოლებში. ლ. ბ—ძისა. 4. სოციოლოგია. სამ. ავალიანისა. 5.
 ჰაერის ანუ ატმოსფერის ელექტრონი. ე. აღშიზიანისი. 6. ადამ და ევა (პეინ-
 სკისა) თარგმ. ე. ფ—სი. 7. მოხუცი და ახალგაზდა (ლექსი) აკაკისა. 8. „მხი-
 არული ღორი“ სალტიკოვისა (შჩედრინისა) თარგმ. განწარულასა. 9. ეს მესამე
 ჩარფუზანა (ლექსი) ირ. ევლოშვილასა. 10. სულა და ღმერთები (დასასრული)
 ბაჩანასი. 11. ცრუ-მორწმუნოება სამეგრელო-აფხაზეთში, ერ. როდონაიასა. 12.
 საუბრისა და ბუნების მეტყველების პროგრამები საქართველოს სახალხო სკოლე-
 ბისათვის. 13. რუსეთი: სასკოლო საკითხი სახელმწიფო სათათბიროში. კახაბე-
 რისა. 14. მოწერილი ამბები: ქუთაისიდან—ფარისა, ახალციხიდან კ. გვარამა-
 ძისა, პეტერბურგიდან ლ. გეგეჭკორისა.

რედაქტორ-გამომცემელი ლ. გ. ბოცვაძე.